ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
«ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μελέτη για την συμβολή αρχειακού υλικού στην ανάδειξη επιστημονικών ειδικοτήτων στο τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ

Υπότιτλος

Από τα κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Θεωρητικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου στα συμβολικά βοτανικά χαρακτηριστικά: μια διδακτική προσέγγιση

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Α.Μ: 216018 ΒΙΟΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Σ. Ριζοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Οικοφυσιολογίας Φυτών, Τομέας βοτανικής, Τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 2012

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μελέτη για την συμβολή αρχειακού υλικού στην ανάδειξη επιστημονικών ειδικοτήτων στο τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ

Υπότιτλος

Από τα κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Θεωρητικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου στα συμβολικά βοτανικά χαρακτηριστικά: μια διδακτική προσέγγιση

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Α.Μ: 216018 Βιολόγος

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Σ. Ριζοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Οικοφυσιολογίας Φυτών, Τομέας Βοτανικής, Τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ, (Επιβλέπουσα)

Ι. Παπασιδέρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κυτταρικής και Αναπτυξιακής Βιολογίας, Τομέας Βιολογίας Κυττάρου & Βιοφυσικής, Τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ

Κ. Γεωργίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Φυσιολογίας Φυτών, Τομέας Βοτανικής, Τμήμα Βιολογίας ΕΚΠΑ

ΤΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τμήμα Βιολογίας - Τομέας Βοτανικής

Ημερομηνία Εξέτασης 16/10/2012

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τα φυτά υπάρχουν στην ζωή του ανθρώπου όχι μόνο σαν είδος πρώτης ανάγκης - τροφή ή σαν διακοσμητικό στοιχείο, αλλά συνοδεύουν τα βήματα του ανθρώπου σε διάφορους τομείς, όπως ο πολιτισμός, η τέχνη, θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα. Κάποια από αυτά αποτέλεσαν και αποτελούν σύμβολα από την αρχαιότητα μέχρι και την σημερινή εποχή. Αυτό ήταν ένα θέμα που μου κίνησε το ενδιαφέρον και με έβαλε στην διαδικασία να το ερευνήσω και να συγγράψω την παρούσα διπλωματική εργασία.

Η διπλωματική εργασία ήταν βιβλιογραφική και για την διεκπεραίωση της, πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε βιβλιοθήκες, μουσεία και σε εκθέσεις για την εύρεση έργων τέχνης που να απεικονίζουν τα φυτά που μελετήθηκαν σε αυτήν. Η έρευνα ξεκίνησε από τον Ιούνιο του 2011 και η συγγραφή ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 2012 όπου και παρουσιάστηκε η συγκεκριμένη εργασία.

Καταλυτικό ρόλο στην πορεία και στην συγγραφή της εργασίας είχαν η καθηγήτρια μου κα Ριζοπούλου, από την οποία πήρα τις απαραίτητες κατευθύνσεις για το πώς και το που πρέπει να ψάξω όσον αφορά την βιβλιογραφία και καθώς και για το που να εστιάσω μιας και το θέμα της διπλωματικής είναι αρκετά ευέλικτο και αχανές. Της οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ και της εύχομαι να είναι πάντα δυναμική, με μεγάλες επιστημονικές επιτυχίες και ερευνητική δραστηριότητα. Επιπλέον δεν θα μπορούσα να παραλείψω από τις ευχαριστίες τον κ. Παναγιωτόπουλο, υπεύθυνο της βιβλιοθήκης στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο οποίος με μεγάλη προθυμία με βοήθησε στο να βρω στοιχεία για την μελέτη μου και μου έδωσε πολύτιμες συμβουλές.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στην Μαρία Συρίγου και τον Μάκη Τσελέντη καθηγητές φιλόλογους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που μου έδωσαν τα λογοτεχνικά κείμενα της θεωρητικής κατεύθυνσης Γ' Λυκείου, την διδακτέα ύλη και μου προσέφεραν τις φιλοσοφικές τους γνώσεις σχετικά με τον συμβολισμό των φυτών, στον Κωνσταντίνο Ζουντουρίδη για την πολύτιμη βοήθεια του στην επεξεργασία των εικόνων, καθώς και στους μαθητές μου για την υποστήριξη και την συγκινητική προσπάθεια τους να με βοηθήσουν στην εύρεση βιβλιογραφίας, στους οποίους και αφιερώνω αυτή την εργασία.

Από μικρή μου άρεσε να ψάχνω, να μην μένω σε ότι υπάρχει στην επιφάνεια αλλά να ανακαλύπτω και να διεισδύω σε όσα δεν φαίνονται. Εύχομαι η παρούσα εργασία να ωθήσει τους καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να ασχοληθούν περισσότερο με την διαθεματική και εποικοδομητική διδασκαλία, καθώς και τους μαθητές να αρχίσουν να ψάχνουν οι ίδιοι για να βρούνε την γνώση.

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Όνομα: Ευσταθία Σταθουλοπούλου

Ημερομηνία Γέννησης: 08/11/1984

Τόπος Γέννησης: Μαρούσι Αττικής

2002-2008 Εκπαίδευση: Πτυχίο Βιολογίας, Σχολή Θετικών Επιστημών, ΕΚΠΑ.

Διπλωματική εργασία: «Ωοκυτταρική Μορφομετρία και Γοναδοσωματομετρικός Δείκτη στο σκυλόψαρο *Squalus acanthias*». Τμήμα Βιολογίας, ΕΚΠΑ.

Ξένες Γλώσσες: Πτυχίο Αγγλικών: Certificate of Lower in English, University of Cambridge.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 7
Α.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 9
Β. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ 10
Γ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 11
Γ.1 ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ 12
Γ.1.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 12
Γ.1.2 Γεωγραφική εξάπλωση 12
Γ.1.3 Ιστορικά στοιχεία 13
Γ.1.4 Μυθολογία 13
Γ.1.5 Συμβολισμός 13
Γ.1.6 Τέχνη και κυπαρίσσι 14
Γ.2 ΡΟΔΟ 17
Γ.2.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 17
Γ.2.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία 17
Γ.2.3 Μυθολογία 18
Γ.2.4 Συμβολισμός 18
Γ.2.5 Τέχνη και ρόδο 20
Γ.3 ΚΡΙΝΟ 23
Γ.3.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 23
Γ.3.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία 23
Γ.3.3 Μυθολογία 24
Γ.3.4 Συμβολισμός - Τέχνη κρίνου 24
Γ.4 ΕΛΙΑ 29
Γ.4.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 29
Γ.4.2 Γεωγραφική εξάπλωση 29
Γ.4.3 Ιστορικά στοιχεία 30
Γ.4.4 Μυθολογία 34
Γ.4.5 Συμβολισμός 35
Γ.4.6 Τέχνη - Πολιτισμός και ελιά 40
Γ.4.7 Νομίσματα και ελιά 45
Γ.5 ΑΜΠΕΛΙ 48
Γ.5.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 48
Γ.5.2 Γεωγραφική εξάπλωση 48
Γ.5.3 Ιστορικά στοιχεία 49
Γ.5.4 Θρησκεία 50
Γ.5.5 Μυθολογία 52
Γ.5.6 Συμβολισμός 53
Γ.5.7 Τέχνη - Πολιτισμός και αμπέλι 53
Γ.5.8 Νομίσματα και αμπέλι 58
Γ.6 ΣΥΚΙΑ 60
Γ.6.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 60
Γ.6.2 Γεωγραφική εξάπλωση 60
Γ.6.3 Ιστορικά στοιχεία 61
Γ.6.4 Θρησκεία 62
Γ.6.5 Μυθολογία....63
Γ.6.6 Συμβολισμός 63
Γ.6.7 Τέχνη και συκιά 63

Γ.7 ΚΑΛΑΜΙΑ 65
Γ.7.1 Βοτανικά στοιχεία 65
Γ.7.2 Γεωγραφική εξάπλωση 65
Γ.7.3 Ιστορικά στοιχεία 66
Γ.7.4 Μυθολογία 66
Γ.7.5 Συμβολισμός 66
Γ.7.6 Τέχνη και καλαμιά 67
Γ.8 ΚΑΡΥΔΙΑ 69
Γ.8.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 69
Γ.8.2 Γεωγραφική Εξάπλωση 69
Γ.8.3 Ιστορικά στοιχεία 70
Γ.8.4 Μυθολογία 71
Γ.8.5 Συμβολισμός 71
Γ.8.6 Τέχνη και καρυδιά 72
Γ.9 ΜΟΥΡΙΑ 73
Γ.9.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά 73
Γ.9.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία 73
Γ.9.3 Μυθολογία 73
Γ.9.4 Τέχνη και μουριά 74
Γ. 10 ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 76
Δ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 82
ΠΕΡΙΛΗΨΗ 86
SUMMARY 87

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο άνθρωπος είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την φύση. Είναι ένα κομμάτι της φύσης, με την οποία έχει αμφίδρομες σχέσεις, την διαμορφώνει, αλλά διαμορφώνεται και από αυτήν. Η φύση ήταν από την αρχαιότητα πηγή έμπνευσης και θαυμασμού για τον άνθρωπό, ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την καθημερινότητά του. Αυτό άλλωστε φαίνεται και από τις αρχέγονες τελετές οι οποίες γίνονταν στην φύση και πολλές φορές ήταν αφιερωμένες σε αυτήν, μιας και η μαγεία και το μυστήριο που την καλύπτει οδηγούσε τον άνθρωπο στην θεοποίησή της. Επιπλέον τα πρώτα καλλιτεχνικά δημιουργήματα του ανθρώπου απεικονίζουν αναπαραστάσεις από το περιβάλλον στο οποίο ζει και μέσα σε αυτές δεσπόζουν οργανισμοί από το φυτικό και το ζωικό βασίλειο.

Όπως και σε άλλους λαούς, οι πρώτες μορφές δραστηριότητας των Ελλήνων ήταν μια προσπάθεια να κατακτηθούν οι δυνάμεις της φύσης ώστε να μπουν σε μια τάξη. Η τάξη αυτή ήταν πάντα δεμένη με το αίσθημα της ομορφιάς και τις αρμονίας που εμπνέει η φύση. Οι μορφές της τέχνης είναι το αποτέλεσμα μιας εξέλιξης που κράτησε πολλές χιλιάδες χρόνια, είτε πρόκειται για νατουραλιστικά θέματα, είτε για συμβατικές παραστάσεις φυτικών διακοσμήσεων. Σε τελευταία ανάλυση, η ελληνική τέχνη συμβολίζει, επί χιλιετηρίδες, τις ζωτικές δυνάμεις που χαρακτηρίζουν τα φυτά στον αιώνιο κύκλο της αναγέννησης των λουλουδιών, των φύλλων, των καρπών τους (Μπάουμαν, 1993).

Το φυτικό μοτίβο έπαιξε πάντα αποφασιστικό ρόλο στην ελληνική τέχνη και επέζησε του χρόνου, τόσο στην αρχιτεκτονική και στην γλυπτική, όσο και στην ζωγραφική. Ενώ όμως στα μινωικά και μυκηναϊκά χρόνια οι φυτικές διακοσμήσεις ήταν αντιγραφές από την φύση, οι πολιτισμοί που ακολούθησαν μετέτρεψαν τις φυτικές μορφές σε ρυθμικές διακοσμήσεις, εμπνευσμένες από το σχήμα ορισμένων φυτών, όπως οι κρίνοι, τα τριαντάφυλλα και τα άλλα. Οι κανόνες ήταν αυστηροί, αλλά οι διακοσμήσεις αυτές εξακολουθούσαν ν’ αποδίδουν τη ζωντάνια των φυτών. Οι διακοσμητικές μορφές των αρχαίων δεν είναι αντίγραφα από την φύση αλλά αντιπροσωπεύουν την ίδια την φυτική ζωή. Οι Έλληνες προσπάθησαν να δείξουν στα έργα τους τη δύναμη της φύσης και όχι απλώς να μιμηθούν τις φυσικές μορφές όπως θα έκανε μια μηχανή απεικόνισης της (Μπάουμαν, 1993).

Πολλοί επιστήμονες μπορεί να έχουν βιώσει κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους, ότι η πρόοδος ισοδυναμεί με τα θετικά αποτελέσματα από διαισθητικές ιδέες, ιδέες που πολύ συχνά προκύπτουν από νέους συνδυασμούς ή αιφνίδιες εφευρέσεις, οι οποίες δεν μπορούν να παραχθούν μόνο από την λογική σκέψη. Σε αυτό το πλαίσιο, η επιστήμη είχε πάντα και εξακολουθεί να έχει μια ισχυρή σχέση και ομοιότητα με την τέχνη. Ο Battey έδειξε πειστικά αυτό και εξήγησε ότι αυτό το είδος της σκέψης είναι σχετικό για την κατανόηση του κόσμου και κατ’ επέκταση και για την κοινωνία. Είναι μέρος του πολιτισμού μας σε όλο τον κόσμο (Kalendar and Ullrich, 2009a).

Οι προηγούμενες γενιές και πολιτισμοί, προσπαθώντας να ερμηνεύσουν τις παρατηρήσεις τους στο φυτικό βασίλειο, είχαν πολύ λιγότερη πρόσβαση στην ορθολογική και επιστημονική γνώση από ότι οι σύγχρονοι επιστήμονες. Υπήρχαν διάφορες θρησκείες και φιλοσοφίες που ασχολούνταν με τέτοιου είδους ζητήματα, αλλά με ή χωρίς αυτές οι άνθρωποι έψαχναν για εξηγήσεις από τα σπάνια μέχρι και τα συνηθισμένα πράγματα της

καθημερινής ζωής τους. Τέτοια δείγματα είναι πηγές συμβολισμού και καθιστούν σαφές ότι η ανθρωπότητα και η ανθρώπινη σκέψη χρειάζεται κάτι περισσότερο από τις αναλυτικές, απόψεις της σημερινής, υπερανεπτυγμένης επιστήμη μας (Battey, 2002).

Οι βιολόγοι συχνά μπορεί να αισθάνονται ότι τα φυτά δεν έχουν ακόμη εξηγηθεί ως βιοχημικές μηχανές και ότι έχουν ιδιότητες μεγαλύτερές σε αξία από το άθροισμα των φυτικών τμημάτων τους (Battey, 2003). Δεν είναι έκπληξη το γεγονός ότι οι πρόγονοί μας προσέδιδαν ανθρώπινες, συμβολικές και υπερβατικές ιδιότητες σε φυτά. Ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι να δώσει μια μικρή διορατικότητα σε τέτοιες πολιτιστικές πτυχές των φυτών και στον συμβολισμό που τους αποδίδεται κατά τη διάρκεια των αιώνων.

Εδώ, το ερώτημα που μπορεί να προκύψει, είναι πως ορίζεται ο όρος σύμβολο. Σύμφωνα με το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Μπαμπινιώτης, 2002) σύμβολο είναι οτιδήποτε χρησιμοποιείται για να παραστήσει ή κατά σύμβαση θεωρείται πως παριστάνει κάτι άλλο. Πιο ειδικά, είναι ένα υλικό αντικείμενο που αντιπροσωπεύει κάτι άυλο ή αφηρημένο (Murray and Murray, 2004).

Αναπόφευκτα, ο συμβολισμός των φυτών είναι ένα ευρύ πεδίο, και μόνο μια μικρή επιλογή μπορεί να μελετηθεί στην παρούσα εργασία. Η επιλογή περιορίζεται στα φυτά που συναντώνται στην διδακτέα ύλη στα κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνία Γ’ Λυκείου της θεωρητικής κατεύθυνσης και σε αυτήν εξετάζεται ο συμβολισμός και ο αντίκτυπος στον πολιτισμό που είχαν τα φυτά από την αρχαιότητα, μέχρι και σήμερα στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και κυρίως στην Ελλάδα.

Α.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να συνδέσει την βιολογία με την τέχνη, παρουσιάζοντας τα βοτανικά χαρακτηριστικά από φυτά που συναντάει ένας μαθητής στα Κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, της Θεωρητικής Κατεύθυνσης της Γ' Λυκείου και εκθέτοντας το πώς αυτά συμβάλλουν στον συμβολισμό και τον πολιτισμό κατά το πέρασμα των αιώνων. Έτσι μέσα από την συγκεκριμένη εργασία ο μαθητής μπορεί να αντιληφθεί ότι η μελέτη και η γνώση για τα φυτά δεν είναι στείρα, άλλα ότι μπορεί να οδηγήσει σε άλλες διαστάσεις για την σημασία των φυτών, και να αντιληφτεί ότι πίσω από τα φυτά κρύβεται ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας του ανθρώπινου πολιτισμού και της τέχνης ταξιδεύοντας στον χρόνο από την αρχαιότητα μέχρι και την σημερινή εποχή.

Β. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ

Η μεθοδολογία η οποία χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας βασίστηκε κυρίως σε βιβλιογραφική έρευνα ελληνικών αλλά και ξενόγλωσσων συγγραμμάτων, καθώς επίσης και επιστημονικών και λοιπών άρθρων. Ακολούθησε έρευνα σε μουσεία, βιβλιοθήκες και εκθέσεις έργων τέχνης. Επιπλέον μελετήθηκαν τα Λογοτεχνικά Κείμενα που διδάσκονται σε Γυμνάσιο και Λύκειο, αλλά λόγω έλλειψης διδακτέας ύλης επιλέχθηκαν σαν αντικείμενο έρευνας μόνο τα λογοτεχνικά κείμενα από το βιβλίο «Νεοελληνική Λογοτεχνία» της Γ΄ τάξης Γενικού Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης των Ακρίβου και συν. 2011, που διδάσκονται στην Θεωρητική Κατεύθυνση της Γ λυκείου και αποτελούν εξεταστέα ύλη για τις πανελλαδικές εξετάσεις, τα οποία παραθέτονται παρακάτω.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ (ΠΟΙΗΣΗ-ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ)

1. Διονύσιος Σολωμός «Ο Κρητικός»

2. Γεώργιος Βιζυηνός «Το αμάρτημα της μητρός μου»

3. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης «Όνειρο στο κύμα»

4. Ποιήματα

- Κων/νος Π. Καβάφης «Μελαγχολία του Ιάσωνος Κλεάνδρου ποιητού εν Κομμαγηνή 595 μ.Χ.»
- Μαρία Πολυδούρη «Μόνο γιατί με αγάπησες»
- Νίκος Εγγονόπουλος «Ποίηση 1948»
- Μανόλης Αναγνωστάκης «Στο Νίκο Ε… 1949»
- Γιώργης Παυλόπουλος «Τα Αντικλείδια»

5. «Σελίδες του Γ. Ιωάννου»

- «Μες στους προσφυγικούς συνοικισμούς»
- «Στου Κεμάλ το σπίτι»

Γ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Ένας μαθητής θεωρητικής κατεύθυνσης της Γ Λυκείου στην διδακτέα ύλη του στο μάθημα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Θεωρητικής Κατεύθυνσης έχει να διδαχθεί 10 κείμενα, εκ των οποίων στα 5 συναντά αναφορές σε φυτά, τα οποία αναγράφονται στον Πίνακα 1. Όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα, πολλές αναφορές σε φυτά συναντώνται στο διήγημα του Παπαδιαμάντη «Όνειρο στο κύμα», φανερώνοντας τις ευαισθησίες που είχε ο συγγραφέας, επηρεασμένος από την φυσική ομορφιά της καταπράσινης Σκιάθου, της ιδιαίτερης πατρίδας του. Επιπλέον τα φυτά τα οποία παρατηρούνται πιο συχνά είναι το ρόδο και το αμπέλι, τα οποία είναι πολύ συνηθισμένα στον ελλαδικό χώρο και με ιδιαίτερη σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΟ	**ΣΥΓΡΑΦΕΑΣ**	**ΣΕΛΙΔΑ**	**ΦΥΤΟ**	**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΦΥΤΟΥ**
ΚΡΗΤΙΚΟΣ	ΣΟΛΩΜΟΣ	21	ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ	*Cupressus sempervirens*
ΚΡΗΤΙΚΟΣ	ΣΟΛΩΜΟΣ	26	ΡΟΔΟ	*Roza* sp.
ΜΟΝΟ ΓΙΑΤΙ Μ'ΑΓΑΠΗΣΕΣ	ΠΟΛΥΔΟΥΡΗ	72	ΚΡΙΝΟ	*Lilium candidum*
ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ	ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	163	ΑΓΡΙΕΛΙΑ	*Olea sylvestris*
ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ	ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	164	ΑΜΠΕΛΙ	*Vitis vinifera*
ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ	ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	165	ΡΟΔΟ	*Roza* sp.
ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ	ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	168	ΣΥΚΙΑ	*Ficus carica*
ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ	ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	169	ΚΑΛΑΜΙΑ	*Arundo donax*
ΜΕΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥΣ	ΙΩΑΝΝΟΥ	249	ΚΑΡΥΔΙΑ	*Juglans regia*
ΣΤΟΥ ΚΕΜΕΛ ΤΟ ΣΠΙΤΙ	ΙΩΑΝΝΟΥ	265	ΜΟΥΡΙΑ	*Morus nigra*
ΣΤΟΥ ΚΕΜΕΛ ΤΟ ΣΠΙΤΙ	ΙΩΑΝΝΟΥ	267	ΑΜΠΕΛΙ	*Vitis vinifera*

Πίνακας 1. Φυτά που αναφέρονται στα λογοτεχνικά κείμενα της θεωρητικής κατεύθυνσης, Γ Λυκείου.

Ο σκοπός αυτής της εργασίας όπως προαναφέρθηκε είναι να προβάλει τα βοτανικά χαρακτηριστικά των φυτών και δείξει στον μαθητή την πολιτισμική και ιστορική διάσταση που λαμβάνουν αυτά τα φυτά μέσα από εικαστικές, καλλιτεχνικές και πρακτικές ανθρώπινες δημιουργίες μέσα από την ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού στο πέρασμα των αιώνων. Συνδέοντας έτσι την Βιολογία και την Τέχνη ο μαθητής μαθαίνει να σκέφτεται διαθεματικά και να συνδυάζει τις γνώσεις με την κρίση και την αντίληψη που διαθέτει, εμπλουτίζοντας τους ορίζοντές του για πιο σφαιρική μόρφωση και παιδεία.

Γ.1 ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ

Κι από το πέλαο, που πατεί χωρίς να το σουφρώνει,

Κυπαρισσένιο ανάερα τ' ανάστημα σηκώνει.

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ - ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Εικ. 1 Κυπαρίσσι (*Cupressus sempervirens* L.).

Ταξινομική κατάταξη του κυπαρισσιού (*Cupressus sempervirens* L.)	
Οικογένεια	Cupressaceae
Γένος	*Cupressus*
Είδος	*sempervirens*

Πίνακας 2 Ταξινομική κατάταξη του κυπαρισσιού (*Cupressus sempervirens* L.).

Γ.1.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος *Cupressus* ανήκουν περίπου 12 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Cupressaceae. Το είδος *Cupressus sempervirens* L. (Κυπάρισσος η αειθαλής), (Εικ. 1, Πίνακας 2) είναι δέντρο αειθαλές, ευθυτενές, μακρόβιο, με ύψος ως 40 μέτρα, κόμη κωνική και φλοιό τεφροκαστανό και ελαφρά σχισμένο. Τα μικρά, λεπιοειδή φύλλα του έχουν σκούρο πράσινο χρώμα, είναι εύοσμα και πολύ πυκνά, καλύπτοντας τελείως τα κλαδιά. Το φυτό είναι μόνοικο και τα μονογενή του άνθη χωρίζονται σε αρσενικά και θηλυκά. Τα αρσενικά άνθη έχουν χρώμα κίτρινο και εκφύονται σε επάκριους, ωοειδείς ίουλους (αρσενικούς κώνους). Τα θηλυκά εκφύονται σε σφαιρικούς ίουλους (κώνους) και αποτελούνται από 8-14 καρπόφυλλα που φέρνουν στη βάση πολλές σπερματοβλάστες. Η άνθηση του φυτού διαρκεί από τον Ιανουάριο ως τον Απρίλιο. Οι θηλυκές ταξιανθίες μετά την γονιμοποίηση ωριμάζουν και μετατρέπονται στα γνωστά κυπαρισσόμηλα. Η ωρίμανση τους γίνεται το δεύτερο χρόνο από την άνθηση (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.1.2 Γεωγραφική εξάπλωση

Το είδος είναι αυτοφυές στις ανατολικές παραμεσόγειες χώρες (Ελλάδα, Μ. Ασία, Κύπρο, Συρία, Λίβανο, Τυνησία, Μαρόκο) και στο Ιράν. Στην Ελλάδα απαντά ως αυτοφυές σε δάση στην Κρήτη, στην Ρόδο, στην Σάμο και σε φυτείες στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπου καλλιεργείται από την αρχαιότητα (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Ο βιότοπος του κυπαρισσιού είναι οι βραχώδεις περιοχές των βουνών και των φαραγγιών, οι βουνοπλαγιές, οι γκρεμοί, στα οποία σχηματίζει συστάδες ή και δάση με άλλα δέντρα. Επίσης υπάρχει γύρω από χωριά και σε νεκροταφεία (Σκουλά και συν., 2011).

Γ.1.3 Ιστορικά στοιχεία

Από την μινωική εποχή και για πολλές χιλιάδες χρόνια, το πολύ ανθεκτικό ξύλο του κυπαρισσιού ήταν στην Κρήτη αντικείμενο σπατάλης και εκμετάλλευσης και γίνονταν εξαγωγές του τόσο στην ηπειρωτική Ελλάδα, όσο και στην Αίγυπτο. Από μια διαταγή της Γερουσίας της Βενετίας το 1414 που απαγόρευσε την εξαγωγή ξυλείας κυπαρισσιού, συμπεραίνουμε πως η καταστροφή των δασών στην Κρήτη είχε πάρει απειλητικές διαστάσεις από τον Μεσαίωνα (Μπάουμαν, 1993).

Το ξύλο του κυπαρισσιού χρησιμοποιούταν ιδίως στην ναυπηγική, σύμφωνα με τον Πλούταρχο όλα τα κωνοφόρα ήταν αφιερωμένα στον Ποσειδώνα όχι γιατί φυτρώνουν κοντά στην θάλασσα αλλά γιατί δίνουν καλή ξυλεία στα καράβια. Το ξύλο του κυπαρισσιού είναι ευωδέστατο, ευέργαστο και ασαπές. Χάρη στην βαλσαμώδη οσμή, την μεγάλη διάρκεια και στην αντοχή του ξύλου από την προσβολή των εντόμων, προτιμήθηκε από τους αρχαίους και κυρίως από τους Αιγυπτίους για την κατασκευή των φέρετρων και σαρκοφάγων. Για τους ίδιους λόγους ο Πλάτωνας ήθελε οι νόμοι να χαράζονται σε πλάκες από ξύλο κυπαρισσιού (Γεννάδιος, 1914). Τα κείμενα των νόμων του Σόλωνα ήταν και αυτά χαραγμένα σε πλακίδια από ξύλο κυπαρισσιού (Μπάουμαν, 2004).

Επιπλέον αρκετά αγάλματα των θεών ήταν στα παλιά χρόνια φτιαγμένα από ξύλο κυπαρισσιού, το οποίο ήταν σκληρό και με αργή ανάπτυξη (Μπάουμαν, 1993). Το ξύλο του κυπαρισσιού συνετέλεσε και στο χτίσιμο ναών. Από τέτοιο ξύλο ήταν κατασκευασμένες οι πόρτες του ανακτόρου του Οδυσσέα και του ναού της Αρτέμιδος στην Έφεσο, οι οποίες διατηρήθηκαν πάνω από 300 χρόνια και του ναού του Αγίου Πέτρου στην Ρώμη, οι οποίες διατηρούνται εδώ και 6 αιώνες (Γεννάδιος, 1914).

Γ.1.4 Μυθολογία

Σύμφωνα με τον Οβίδιο ένας νέος από την Κέα, ο Κυπάρισσος, σκότωσε κατά λάθος το αγαπημένο του εξημερωμένο ελάφι με το κυνηγητικό του ακόντιο. Η στεναχώρια του νέου ήταν τόσο μεγάλη που ο θεός Απόλλωνας, που τον αγαπούσε πολύ, τον μεταμόρφωσε σε κυπαρίσσι και έτσι διατήρησε την μνήμη της λύπης του αθάνατη. Από τότε το αειθαλές αυτό δέντρο, αφιερώθηκε στον Πλούτωνα και κατέστη **έμβλημα πένθους** και φυτεύεται μέχρι σήμερα στα νεκροταφεία (Γεννάδιος, 1914).

Γ.1.5 Συμβολισμός

Λόγω του σκοτεινού χρώματος που έχει το φύλλωμα του, το κυπαρίσσι ήταν **σύμβολο του θανάτου και του πένθους** (Μπάουμαν, 2004). Θεωρείται το κατ’ εξοχήν επιτύμβιο φυτό, για αυτό φυτεύονταν δίπλα σε τάφους, ακόμα και σήμερα σε πολλά μέρη και κυρίως στην Ανατολή το συναντάμε να συντροφεύει τους νεκρούς. Παλιότερα ως προς ένδειξη πένθους σε σπίτια στα οποία μέσα υπήρχε κάποιος νεκρός συνήθιζαν να βάζουνε κλάδους από κυπαρίσσι (Γεννάδιος, 1914).

Το κυπαρίσσι φυτευόταν επίσης σε ναούς και στα ιερά άλση. Το ιερό δάσος της κρητικής Ρέας ήταν δάσος από κυπαρίσσια. Κυπαρίσσια φύτρωναν και έξω από τη σπηλιά της Ίδης όπου γεννήθηκε ο Ζεύς. Αυτό μας υποδηλώνει πως το κυπαρίσσι σχετίστηκε με την θρησκεία (Μπάουμαν, 1993). Το κυπαρίσσι ήταν ακόμα το ιερό δέντρο του θεού της Ιατρικής Ασκληπιού και κοσμούσε τους κήπους του ναού του στην Επίδαυρο (Μπάουμαν, 2004).

Στην Κρήτη υπήρχαν εκτενείς καλλιέργειες κυπαρισσιού, όταν υπήρχε μεγάλη ζήτηση από την Αίγυπτο για ξύλο κυπαρισσιού για την κατασκευή φέρετρων. Η παραγωγή στην Κρήτη ήταν τότε τόσο επικερδής που κυπαρίσσια δίνονταν σαν προίκα στα κορίτσια και για αυτό το κυπαρίσσι ονομαζόταν από τους Ρωμαίους «Προίκα Θυγατέρας» (dos filiae) (Γεννάδιος, 1914). Σε ορισμένα νησιά ακόμη και σήμερα φυτεύεται ένα κυπαρίσσι με την γέννηση ενός κοριτσιού και όταν το κορίτσι φτάσει σε ηλικία γάμου, αποτελεί την προίκα της (Μπάουμαν, 1993).

Σήμερα το κυπαρίσσι, αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φυτά της χλωρίδας των ορθόδοξων κοιμητηρίων, ταυτόχρονα χαρακτηρίζοντας το μεσογειακό τοπίο και ειδικότερα το ελληνικό, είναι σημαντικό και στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Το κυπαρίσσι με το βαθυπράσινο χρώμα του και την αυστηρή μορφή του εκτός από **δένδρο του πένθους, είναι και σύμβολο της διάρκειας μέσα στο χρόνο** (Σάλλα, 2009). Όπως στους αρχαίους ναούς φύτευαν κυπαρίσσια, έτσι και σήμερα τα δέντρα αυτά κοσμούν τους περίβολους των εκκλησιών (Μπάουμαν, 2004).

Γ.1.6 Τέχνη και κυπαρίσσι

Αρχαία Χρόνια

Ως **δέντρο ιερό**, το κυπαρίσσι φυτευόταν στον περίβολο των ναών. Ενδεικτική είναι η παράσταση σε νόμισμα από την ιλλυρική Απολλωνία, στο οποίο απεικονίζεται ένας μικρός ναός, στο κέντρο του όποιου βρίσκεται μια θεότητα, που πλαισιώνεται από τέσσερα κυπαρίσσια (Μπάουμαν, 2004).

Βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδος.

Κατά την βυζαντινή και μεταβυζαντινή γλυπτική και εικονογραφία, το κυπαρίσσι συναντάται σαν **χριστιανικό σύμβολο**, που μέσω του σχήματος του, σαν άτρακτος, τείνει προς τον ουρανό, προς τον επουράνιο πατέρα (Σάλλα, 2009). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ένα μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη διακόσμηση που προέρχεται από το Μετόχι του Πανάγιου Τάφου (Άγιοι Ανάργυροι «του Κολοκυνθή») στην Αθήνα και χρονολογείται στον $10^{ο}$ -$11^{ο}$ αιώνα μ.Χ. Σε αυτό εικονίζεται ένας σταυρός κάτω από τόξο, στηριγμένο σε κιονίσκους με σύμφυτα κιονόκρανα. Στα κιονόκρανα απεικονίζονται ρόδακες. Συγκλίνοντα κυπαρίσσια και ρόδακες πληρούν τα διάκενα των κεραιών του σταυρού (Εικ. 2).

Το κυπαρίσσι το συναντάμε και στην ορθόδοξη αγιογραφία. Η αγία Ειρήνη της μονής Χρυσοβαλάντου, απεικονίζεται να κρατά στο δεξί της χέρι τα τρία θεόσταλτα μήλα. Δίπλα στην αγία αγιογραφείται το κυπαρίσσι που λύγιζε, όταν εκείνη προσευχόταν με δεμένο το λευκό πανί στην κορυφή του, ενώ στο βάθος φαίνεται η μονή Χρυσοβαλάντου (Εικ. 3).

Εικ. 2 Αριστερά. Μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη διακόσμηση. Κυπαρίσσια και ρόδακες πληρούν τα διάκενα των κεραιών του σταυρού, 10ος -11ος αιώνας μ.Χ. Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών.
Εικ. 3 Δεξιά. Η αγία Ειρήνη, η ηγουμένη της μονής Χρυσοβαλάντου και δίπλα της το κυπαρίσσι που λύγιζε, όταν εκείνη προσευχόταν.

Σύγχρονη εποχή

Τα μορφολογικά στοιχεία του κυπαρισσιού, επέσυραν το ενδιαφέρον καλλιτεχνών μεταγενέστερων εποχών που το ενέταξαν με διαφορετικές υφολογικές αποδόσεις, αλλά με ζωογόνα δύναμη, στη νεώτερη καλλιτεχνική παραγωγή. Μεταξύ άλλων δένδρων το κυπαρίσσι κατέχει δεσπόζουσα θέση στα έργα σπουδαίων ξένων καλλιτεχνών όπως λόγου χάρη του Van Gogh. Στα έργα του, το κυπαρίσσι δεσπόζει σε ένα συνταίριασμα βαθιάς θρησκευτικής πίστης και εκφραστικής ερμηνείας της φύσης (Εικ. 4, 5). Το καθαρό σχήμα κρατά αδιασάλευτα τα όρια των μορφών, υποδηλώνοντας σεβασμό και αποκλείοντας την αμφισβήτηση και τον σκεπτικισμό, αναφορικά με την ύπαρξή τους ως δημιουργήματα του θεού (Σάλλα, 2009).

Εικ. 4 Αριστερά. «Ο δρόμος με το κυπαρίσσι και το αστέρι», Van Gogh, 1890.
Εικ. 5 Δεξιά. «Η έναστρη νύχτα», Van Gogh, 1889.

Το περήφανο ανάστημα του κυπαρισσιού δεν λείπει όμως και από τα έργα τέχνης και των Ελλήνων ζωγράφων του 20^{ου} αιώνα, όπως (Οικονόμου, Μαλέας, Οθωναίος, Παρθένης, Τέτσης) (Σάλλα, 2009). Ο Μαλέας του οποίου τα έργα θεωρούνται θεμέλιο και σημείο αναφοράς για την αποφασιστική στροφή της ελληνικής ζωγραφικής προς την μοντέρνα τέχνη, απεικονίζει το κυπαρίσσι επηρεασμένος από μεταϊμπρεσιονιστές όπως ο Van Gogh, από τους συμβολιστές και τους φωτιστές (Εικ. 6).

Εικ. 6 Μαλέας Κ, Κυπαρίσσι. Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ, Μέτσοβο.

Γ.2 ΡΟΔΟ

Ώστε που πρόλαβε η αυγή και έλιωσαν τ' αστέρια,

Κι ακούει κι αυτή και πέφτουν της τα ρόδα από τα χέρια.

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ - ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Εικ. 7 Ρόδο (*Rosa* sp.).

Ταξινομική κατάταξη του ρόδου (*Rosa* sp.)	
Οικογένεια	Rosaceae
Γένος	*Rosa*
Είδος	sp.

Πίνακας 3. Ταξινομική κατάταξη του ρόδου (*Rosa* sp.).

Γ.2.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Η Ροδή ή Τριανταφυλλιά (*Rosa* sp.), (Εικ. 7, Πίνακας 3) είναι φυλλοβόλος ή αειθαλής θάμνος, συχνά ακανθοφόρος, καλλιεργείται από τα αρχαία χρόνια ως μυριστικό, μυρωδικό ή κοσμητικό φυτό χάρη στα όμορφα και εύοσμα άνθη του. Το γένος *Rosa* της οικογένειας Rosaceae αποτελείται από μια μεγάλη ομάδα άγριων ειδών και μια τεράστια ποικιλία υβριδίων για τον κήπο (Kalendar and Ullrich, 2009b). Η ποικιλία *Rosa gallica* έχει άνθη μεγάλα, ερυθρά ή ρόδινα και αρωματικά. Αποτελεί πρόγονο των σημερινών πολυάριθμων καλλιεργούμενων μορφών τριανταφυλλιάς, που είναι κυρίως σύνθετα υβρίδια (Γεννάδιος, 1914). Συνήθως τα λουλούδια της τριανταφυλλιάς έχουν πέντε σέπαλα, πέταλα και πτεροειδή φύλλα. Οι μίσχοι τους είναι τραχείς, ένα χαρακτηριστικό που έρχεται σε αντίθεση με την αρμονία των λουλουδιών και της αξίας της στο συμβολισμό του τριαντάφυλλου. Τα αγκάθια που μπορεί να έχουνε βοηθάνε στην αποτροπή των φυτοφάγων ζώων (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Γ.2.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία

Από την Περσία (Ιράν) και την Κίνα στις οποίες είχαμε εκτεταμένους κήπους με τριανταφυλλιές εξαπλώθηκε η καλλιέργεια της τριανταφυλλιάς από την αρχαιότητα στο Μεσαίωνα. Στις χώρες αυτές σήμερα συναντάμε πρότυπους κλασικούς κήπους με τριαντάφυλλα (Kalendar and Ullrich, 2009b). Ο Θεόφραστος (370-287 π.Χ.) είχε ήδη διακρίνει τα άνθη του τριαντάφυλλου σε εκείνα με 12-20 και μέχρι 100 πέταλα (Kalendar and Ullrich, 2009b). Γνωστά στην αρχαία Ελλάδα ήταν και τα αγριοτριαντάφυλλα. Εκείνα, ωστόσο, που η ποιήτρια Σαπφώ υμνούσε στα ποιήματά της και τα παρομοίαζε με όμορφα κορίτσια, προέρχονταν από την Περσία όπου τα καλλιεργούσαν (Μπάουμαν, 2004).

Η *Rosa gallica*, το γαλατικό τριαντάφυλλο, είναι πρόγονος πολλών κλασικών τριαντάφυλλων των κήπων και η άγρια του μορφή του διανέμεται σε ολόκληρη τη νότια και την κεντρική Ευρώπη (Kalendar and Ullrich, 2009b). Στην Ελλάδα η τριανταφυλλιά απαντά αυτοφυής σε δασώδεις τόπους της Ηπειροθεσσαλίας, της Αχαΐας, της Εύβοιας, στην Ευρώπη και στην Δυτική Ασία (Γεννάδιος, 1914).

Γ.2.3 Μυθολογία

Σύμφωνα με την αρχαία Ελληνική Μυθολογία το ρόδο αρχικά ήταν λευκό, βάφτηκε όμως με το αίμα της Αφροδίτης και έμεινε ερυθρό και μυροβόλο, όταν η Αφροδίτη τρέχοντας χωρίς σανδάλια για να σώσει τον Άδωνη από τα χέρια του Άρεως πάτησε πάνω σε ακανθοφόρο τριανταφυλλιά και την έβαψε με το αίμα της. Σύμφωνα με έναν άλλο μύθο το ρόδο γεννήθηκε ταυτόχρονα με την ανάδυση της Αφροδίτης από τον αφρό της θάλασσας. Ενώ σύμφωνα με τους Μωαμεθανούς το Ρόδο προέκυψε από τον ιδρώτα του Μωάμεθ (Γεννάδιος, 1914).

Γ.2.4 Συμβολισμός

Το τριαντάφυλλο είναι ένα από τα πιο αγαπητά λουλούδια των κήπων σε πολλούς πολιτισμούς. Η καλλιέργεια του ήταν γνωστή στη Μέση Ανατολή από αρκετά νωρίς στην ιστορία. Τα άνθη της τριανταφυλλιάς μπορούμε να τα απολαύσουμε οποιαδήποτε στιγμή του έτους. Οι επιπτώσεις και η ομορφιά των λουλουδιών της έχει, πάνω από χιλιετίες, αντικατοπτριστεί στην αξία τους στον συμβολισμό (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Το τριαντάφυλλο συχνά αποκαλείται ο «βασιλιάς των λουλουδιών». Λόγω του ωραίου σχήματος και της ευωδίας του τριαντάφυλλου, το θεωρούσαν από την εποχή των ομηρικών επών ως θαύμα της φύσης (Μπάουμαν, 2004). Η ιδέα του τριαντάφυλλου, ως έκφραση της πιο καλαίσθητης μορφής άνθους προέρχεται από την Περσία και από εκεί εξαπλώθηκε στην Ινδία, στη Μέση Ανατολή και στην Ευρώπη. Τα λουλούδια της τριανταφυλλιάς χρησιμοποιούνται ευρέως ακόμα και σήμερα ως **σύμβολα του έρωτα και της ομορφιάς,** εκτιμώμενα για το σχήμα τους και το άρωμά τους. Επίσης, έχουν συσχετιστεί με την **αρχοντιά** και χρησιμοποιούνται ως **εμβλήματα ηγεσίας και διάκρισης** (Kalendar and Ullrich, 2009b). Επιπλέον συμβολίζουν την **φρόνηση** και για αυτό και τα εμβλήματα πολλών ηγεμονικών οίκων φέρουν το άνθος αυτό (Γεννάδιος, 1914). Στην Βρετανία ήταν το έμβλημα της δυναστείας των Tudor (Εικ. 8) και έχει χαρακτηριστεί σαν το κρατικό λουλούδι του Τέξας (Εικ. 9) και της Αλμπέρτα. Το τριαντάφυλλο είναι επίσης σημαντικό σε αρώματα και στη μαγειρική και παραμένει ένα αναγνωρισμένο σύμβολο σε όλο τον κόσμο (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Εικ. 8 Αριστερά. Το ρόδο ως έμβλημα της δυναστείας των Tudor.
Εικ. 9 Δεξιά. Το κίτρινο ρόδο είναι το κρατικό λουλούδι του Τέξας.

Κατά την εποχή των αρχαίων Ελλήνων, τα τριαντάφυλλα ήταν συνδεδεμένα με την λατρεία της Αφροδίτης, που καταγόταν από την Ανατολή και έγιναν σύμβολο αγάπης και γυναικείας χάρης (Μπάουμαν, 2004). Τα εύοσμα άνθη της τριανταφυλλιάς δεν έλλειπαν από τα συμπόσια, τις τελετές και τις θυσίες των αρχαίων Ελλήνων (Γεννάδιος, 1914). Και για τους Ρωμαίους, τα τριαντάφυλλα ήταν τα λουλούδια της Αφροδίτης που **συμβόλιζαν την άνοιξη, την αγάπη, την ομορφιά, και την γοητεία, αλλά και μια μεταβατική κατάσταση** (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Στα Χριστιανικά χρόνια, τα τριαντάφυλλα έγιναν συμβολικά φυτά της Παναγίας (Kalendar and Ullrich, 2009b). Συμβολικά η Παρθένος Μαρία ονομάζεται «Ρόδο μυστικό» (Rosa mystica). **Συμβολίζοντας το κάλλος, την χάρη, την δροσερότητα, την τρυφερότητα και την αγνότητα** και απονέμεται από τον Πάπα «το χρυσό ρόδο». Για αυτούς τους λόγους στέφονταν με ρόδα τα κορίτσια που τύγχαναν το βραβείο της φρονήσεως (Γεννάδιος, 1914). Στις λειτουργίες των καθολικών και κυρίως κατά την Αγία Μετάληψη, ραίνεται το δάπεδο του ναού με πέταλα ρόδων (Γεννάδιος, 1914). Σε όλη την Ανατολή ήταν συνηθισμένη η χρήση του ροδοστάγματος για την ράντιση των επισκεπτών από τους εορτάζοντες κατά τις γιορτινές ημέρες. Επιπλέον στην Ορθόδοξη και την Καθολική Εκκλησία οι εκκλησιαζόμενοι, τα ιερά λείψανα και οι ιεροί τόποι ραντίζονται κατά τις επίσημες γιορτές (Γεννάδιος, 1914). Αλλά και στο Ισλάμ τα λευκά τριαντάφυλλα έγιναν ιερά σύμβολα με άμεση σχέση τον προφήτη (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Μια ειδωλολατρική γιορτή των αρχαίων για τη λατρεία των νεκρών ήταν τα Rosalia ή Rosaria. Γινόταν Μάιο με Ιούνιο την εποχή που υπάρχουν άφθονα τριαντάφυλλα. Η λέξη Rosalia προέρχεται από τη λατινική λέξη Rosa, που σημαίνει ρόδο, τριαντάφυλλο. Οι αρχαίοι πήγαιναν στα νεκροταφεία, στόλιζαν τα μνήματα με πολλά τριαντάφυλλα, έκαναν τελετές για τους νεκρούς και θυσίαζαν ζώα. Στα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας τα Rosalia μεταφέρθηκαν στη Βαλκανική και τη Μικρά Ασία. Οι Ελληνικοί και Ελληνόφωνοι πληθυσμοί εξελλήνισαν τη λατινική λέξη Rosalia με την ελληνική Ρουσάλια είτε Αρουσάλια. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού η γιορτή αυτή εκχριστιανίστηκε, και διατηρήθηκε στους Βυζαντινούς που επισκέπτονταν τα μνήματα με φαγητά και μοιρολόγια. Το έθιμο αυτό έφθασε ως και τις ημέρες μας με κάποιες τοπικές παραλλαγές από τόπο σε τόπο. Π.χ. Στον Γέρμα Καστοριάς, στην Αυλώνα Αττικής, στο Άνω Δώριο Μεσσηνίας και αλλού γιορτάζουν τα Ρουσάλια ή Αρουσάλια το ψυχοσάββατο της Πεντηκοστής (Γέρμας Καστοριάς, Διαδίκτυο).

Σήμερα το εμπόριο τριαντάφυλλων, αξίζει δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο και το τριαντάφυλλο παραμένει ένα αιώνιο φαβορί, ειδικά ως ένδειξη **αγάπης**. Έτσι, η συμβολική σημασία του τριαντάφυλλου δεν έχει εντελώς ξεχαστεί (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Γ.2.5 Τέχνη και ρόδο

Τριαντάφυλλα στην αρχαιότητα και το μεσαίωνα.

Η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία για τη χρήση του τριαντάφυλλου από τον άνθρωπο προέρχεται από τη Μεσοποταμία. Στους βασιλικούς τάφους της Ουρούκ, το πολιτιστικό κέντρο των Σουμερίων (τώρα τα ερείπια ονομάζονται Warka, στο νότιο Ιράκ), ο Sir Leonard Wolley βρήκε σε σφηνοειδή γραφή κειμένων, πληροφορίες σχετικά με τον Sargon Akkad (24^{ος} αιώνας π.Χ.) του οποίου η αυτοκρατορία έφθασε από τη δυτική Περσία στη Μικρά Ασία. Ο Akkad διέσχισε τα βουνά του Ταύρου και έφερε γυρίζοντας πίσω αμπέλια, σύκα, και τριαντάφυλλα (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Το ρόδο ήταν αγαπητό από την αρχαιότητα και προς χάριν του ένα νησί των Δωδεκανήσων, η Ρόδος, πήρε το όνομα του. Έτσι δεν είναι παράλογο το γεγονός ότι το συναντάμε να απεικονίζεται σε νόμισμα της Ρόδου (Εικ. 10), κάνοντας έτσι λογοπαίγνιο με την πόλη που έκοψε το νόμισμα (Φυτά σε Αρχαία Νομίσματα, Διαδίκτυο).

Μια νατουραλιστική απεικόνιση της τριανταφυλλιάς έχει διασωθεί έως σήμερα, σε υστεροαρχαικό εικονογραφημένο χειρόγραφο από το 512 μ.Χ. Σε αυτό περιλαμβάνεται μια συλλογή 383 εικόνων θεραπευτικών φυτών καθώς επίσης και το σύνολο των ιατρικών συνταγών από την εποχή του Ιπποκράτη. Έργο που εκπόνησε ο Διοσκουρίδης, ένας από τους γνωστότερους γιατρούς της αρχαιότητας και στρατιωτικός γιατρός του αυτοκράτορα Νέρωνα (Μπάουμαν, 2004).

Κατά την εποχή των αρχαίων Ελλήνων, υπάρχουν ψηφιδωτά δάπεδα με περίτεχνες γιρλάντες από τριαντάφυλλα με διπλά άνθη από την Ακρόπολη της Περγάμου (Εικ. 11). Μια τοιχογραφία από τον τοίχο ενός σπιτιού της Πομπηίας παρουσιάζει μια διπλή μορφή του *R.gallica* σε έναν κήπο, με πολύ νατουραλιστικό τρόπο (1^{ος} αιώνας π.Χ.), (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Εικ. 10 Αριστερά. Αργυρό τετράδραχμο που απεικονίζει ρόδο, 230-205 π.Χ. Ρόδος, Καρία.
Εικ. 11. Δεξιά. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου, που παρουσιάζει γιρλάντα από τριαντάφυλλα και ένα σταυρό-με ρόδα. Δωμάτιο βωμού, Παλάτι V, Πέργαμος (Ασία Μικρά), 2^{ος} αιώνας π.Χ.

Στο χριστιανικό Μεσαίωνα τα τριαντάφυλλα συχνά απεικονίζονται σε πίνακες. Δύο από τους πιο γνωστούς πίνακες με θέμα «Η Μαρία στον κήπο με τα τριαντάφυλλα» είναι του Stephan Lochner και του Martin Schongauer και οι δύο του 15^{ου} αιώνα (Εικ. 12, 13), (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Εικ. 12 Αριστερά. «Η Μαρία στον κήπο με τα τριαντάφυλλα», Stephan Lochner, 15^{ος} αιώνας.
Εικ. 13 Δεξιά. «Η Μαρία στον κήπο με τα τριαντάφυλλα», Martin Schongauer, 15^{ος} αιώνας.

Επιπλέον τριαντάφυλλα παρατηρούνται σκαλισμένα σε πέτρα ως στολίδια πάνω σε κιονόκρανα και άλλες κατασκευές της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Υπάρχουν πολλές συνδέσεις στην τέχνη της ιστορίας μεταξύ των τριαντάφυλλων (ρόδακες) και του σταυρού στις αρχές της Χριστιανικής τέχνης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ένας βυζαντινός ανάγλυφος πίνακας που εκτίθεται στο Μουσείο της Αρχαίας Κορίνθου (Εικ. 14). Εδώ, παρατηρούνται οκτώ ρόδακες, καθένας από τους οποίους περιστρέφεται με το γειτονικό του, και στο πλαίσιο, όλα μεταξύ τους, βρίσκονται γύρω από το σταυρό, καθιστώντας τον έτσι σε σταυρό της ζωής (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Εικ. 14. Ανάγλυφος πίνακας με σταυρό, που περιβάλλεται από οκτώ μπλεγμένους ρόδακες. Βυζαντινή περίοδος, Μουσείο της Αρχαίας Κορίνθου.

Τριαντάφυλλα στη σύγχρονη εποχή

Στη Ολλανδία, μια σχολή ζωγραφικής λουλουδιών δημιουργήθηκε στο τέλος του 16ου αιώνα και στα μέσα του 18ου αιώνα. Ιδρυτής της ήταν ο Jan Brueghel (1568-1625), ο γιος του Pieter Brueghel, ο οποίος πλαισιώνει τους πίνακες του με λουλούδια που σχετίζονται με το θέμα των εικόνων. Σε ένα πίνακα του με την Παναγία, τον Χριστό, την Ελισάβετ, τον Ιωάννη τον Βαπτιστή, και αγγέλους, το τοπίο είναι περιτριγυρισμένο από λουλούδια εκ των οποίων πλειοψηφούν τα τριαντάφυλλα (Εικ. 15), (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Οι ολλανδικές σχολές δίνουν έμφαση στις απολαύσεις της ζωής χρησιμοποιώντας άφθονα φυτά. Αυτή ήταν η μετάβαση προς την πιο διακοσμητική χρήση λουλουδιών στους επόμενους αιώνες. Το ρόδο απασχόλησε ιδιαιτέρως όλους τους ζωγράφους ανθέων. Θαυμαστά είναι τα ρόδα του Redoute, ο οποίος δημιούργησε εξαιρετικούς πίνακες με ποικιλίες από τριαντάφυλλα για τη γαλλική βασιλική οικογένεια (Εικ. 16, 17), (Kalendar and Ullrich, 2009b).

Εικ. 15 Αριστερά. Γιρλάντα από τριαντάφυλλα περιβάλει την Παναγία, το Χριστό, την Ελισάβετ, τον Ιωάννη τον Βαπτιστή, και τους αγγέλους. Jan Brueghel, Αρχές του 17ου αιώνα.
Εικ. 16, 17 Δεξιά. *Rosa gallica pontiana* και *Rosa centifolia foliacea*, Redoute.

Γ.3 ΚΡΙΝΟ

Μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου

μια νύχτα και με φίλησες στο στόμα,

μόνο για αυτό είμαι ωραία σαν κρίνο ολάνοιχτο

κι έχω ένα ρίγος στην ψυχή μου ακόμα,

μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου.

ΜΟΝΟ ΓΙΑΤΙ Μ' ΑΓΑΠΗΣΕΣ – ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΔΟΥΡΗ

Εικ. 18 Κρίνο (*Lilium candidum* L.).

Ταξινομική κατάταξη του κρίνου (*Lilium candidum* L.)	
Οικογένεια	Liliaceae
Γένος	*Lilium*
Είδος	*candidum*

Πίνακας 4. Ταξινομική κατάταξη του κρίνου (*Lilium candidum* L.).

Γ.3.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος *Lilium* ανήκουν περίπου 80 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Liliaceae. Το κρίνο ή λείριον (*Lilium candidum* L.), (Εικ. 18, Πίνακας 4) είναι ποώδες φυτό, πολυετές, γεώφυτο, με χοντρούς και σαρκώδεις βολβούς που φέρουν λέπια (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Χαρακτηριστικό του *Lilium candidum* L. είναι ο ψηλός, χωρίς κλάδους μίσχος, με πλατιά, λογχοειδή, γυαλιστερά και πράσινα φύλλα κατά μήκος του μίσχου, σχεδόν στο έδαφος (Kalendar and Ullrich, 2009c). Τα άνθη του είναι μεγάλα, λευκά και πολύ αρωματικά (Εικ. 18). Εκφύονται μεμονωμένα ή πολλά μαζί (2-15) στην άκρη του ανθικού άξονα. Η ανθοφορία του ξεκινά από το Μάιο και διαρκεί μέχρι τον Ιούνιο (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.3.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία

Το κρίνο το πάλλευκον (*Lilium candidum* L.) είναι το κατ' εξοχήν κρίνο των αρχαίων, το οποίο ονομάζεται και κρίνο το βασιλικό ή κρίνος της Παναγίας και συναντάται από τα αρχαιότατα χρόνια τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ανατολή. (Γεννάδιος, 1914) Ξεκινώντας από το φυσικό του περιβάλλον στην Παλαιστίνη και το Λίβανο, πολύ σύντομα εξαπλώθηκε σε όλη την ανατολική Μεσόγειο από τους Φοίνικες (Kalendar and Ullrich, 2009c). Είναι το πιο κοινό καλλιεργούμενο είδος. Απαντά και ως αυτοφυές σε μερικές τοποθεσίες της Νότιας και Δυτικής Ελλάδας και ημιαυτοφυές σε αρκετές παραμεσόγειες περιοχές. Αυτοφυές είναι επίσης σε διάφορες περιοχές της Νοτιοδυτικής Ασίας (Εκπαιδευτική Ελληνική

Εγκυκλοπαίδεια). Ως ένα άγριο φυτό συναντάται σπάνια αυτές τις ημέρες σε ορεινούς, ξηρούς και βραχώδεις οικότοπους, αλλά σε χαμηλότερα υψόμετρα ευδοκιμεί ως καλλωπιστικό, φυτό κήπου (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Γ.3.3 Μυθολογία

Τα κρίνα ήταν ιερά, σύμβολα του φωτός και της καθαρότητας των θεών (Μπάουμαν, 2004).

Γ.3.4 Συμβολισμός - Τέχνη και κρίνο

Κρίνοι στον αρχαίο Μινωικό πολιτισμό

Οι κρίνοι έχουν μια μαγευτική αύρα που σου προκαλεί δέος. Από την εποχή της αυτοκρατορίας των Ασσυρίων και των Αιγυπτίων, ήταν το **έμβλημα της κυριαρχίας των βασιλέων** και ένα σύμβολο της **αθωότητας, της αγνότητας και της παρθενικής νυφικής κατάστασης** (Kalendar and Ullrich, 2009c). Το πλούσιο υλικό που έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη στην Κρήτη και στην Θήρα, μαρτυρεί την υπέροχη ζωντάνια και την λεπτολογία των μινωικών ζωγράφων στην αναπαράσταση φυτών και ζώων. Από βοτανική άποψη, οι παραστάσεις των κρίνων που διακοσμούσαν άλλοτε τα βασιλικά ανάκτορα της Κνωσού και τα χωμένα στην ηφαιστειακή λάβα σπίτια της Θήρας, είναι από τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα. Στα πρότυπα αυτών των παραστάσεων αναγνωρίζεται το *Lilium candidum* L. γνωστό και σαν κρίνος της Παναγίας. Ο κρίνος της Παναγίας θεωρείται το λουλούδι που πρόσφερε ο Αρχάγγελος Γαβριήλ στη Θεομήτορα, για να της αναγγείλει τη γέννηση του Χριστού και είναι το πιο συνηθισμένο μοτίβο στη μινωική τέχνη (Μπάουμαν, 1993).

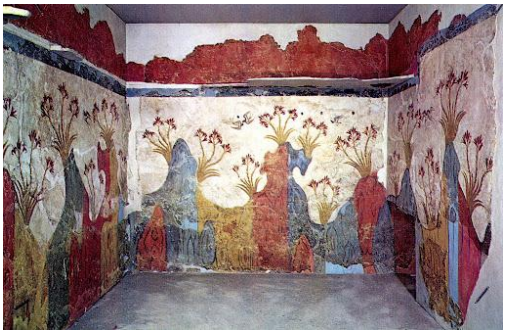
Στο ανάκτορο της Αμνισού, στην Κρήτη, τοιχογραφίες από την περίοδο μεταξύ 1600 και 1500 π.Χ. που ανακαλύφθηκαν, απεικονίζουν φυτά *Lilium candidum* L. (Εικ. 19). Τα ωραία αυτά λουλούδια είναι ζωγραφισμένα σε κόκκινο φόντο και δημιουργούν μια έντονη αντίθεση. Αν και το λουλούδι αυτό δεν βρίσκεται πια αυτοφυές στην Κρήτη, μπορούμε ωστόσο να υποθέσουμε πως στην παλιά εποχή ήταν γνωστό στον κρητικό λαό (Μπάουμαν, 1984). Ίσως με τα φυτά αυτά ο ιδιοκτήτης του ανακτόρου να ήθελε να υποστηρίξει έναν **ευγενή τρόπο ζωής**. Μια άλλη συσχέτιση των κρίνων με **την ισχύ** φαίνεται από τις τοιχογραφίες στην αίθουσα του θρόνου του ανακτόρου της Κνωσού, που χρονολογούνται στην ίδια περίπου περίοδο. Και τα δύο τείχη γύρω από το θρόνο του βασιλιά-ιερέα καλύπτονται με ζωγραφισμένους τυποποιημένους κρίνους και γυπαετούς (Εικ. 20), (Kalendar and Ullrich, 2009c). Συμπερασματικά το λουλούδι αυτό από τα αρχαία χρόνια είχε μεγάλη θρησκευτική σημασία. Από ανέκαθεν το μοτίβο του κρίνου πληρούσε τον πόθο του ανθρώπου για **συμμετρία και αρμονία, την τέλεια μορφή** που αντιπροσωπεύει τη **θεία δημιουργία** (Μπάουμαν, 1993).

Εικ. 19 Αριστερά. Τοιχογραφία με άσπρους κρίνους (*Lilium candidum* L.) στην Αμνισό της Κρήτης. 1600 π.Χ. Μουσείο Ηρακλείου.
Εικ.20 Δεξιά. Τοιχογραφίες στην αίθουσα του θρόνου του ανακτόρου της Κνωσού, στις οποίες διακρίνουμε κρίνους, 1600 π.Χ.

Εκτός από το λευκό κρίνο (*Lilium candidum* L.) στις μινωικές τοιχογραφίες συναντάμε κι ένα άλλο είδος κρίνου, με κόκκινο χρώμα, το *Lilium chalchidonium* L. Μια διαφορετική έννοια του κρίνου εκφράζεται μέσα από τις τοιχογραφίες που έφερε στο φως ο Σ. Μαρινάτος (1986) στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης. Τρεις τοίχοι ενός σχετικά μικρού δωματίου που ονομάζεται «δωμάτιο του κρίνου» καλύπτονται κάτω στο πάτωμα με ένα ζωγραφισμένο βραχώδες τοπίο μέσα στο οποίο ανθίζουν κόκκινοι κρίνοι και από πάνω τους πετούν χελιδόνια (Εικ. 21, 22). Αυτό το δωμάτιο χρησιμοποιήθηκε για γαμήλιες τελετές, ακόμη και ως δωμάτιο νυμφικής τελετουργίας. Οι κρίνοι πέρα από την δημιουργία όμορφης διακόσμησης, **αντιπροσωπεύουν την καθαρότητα περνώντας σε ενήλικη ζωή**. Συνολικά, οι κρίνοι και στη λευκή και στη κόκκινη μορφή τους μπορεί να θεωρηθούν ως ένα **στοιχείο έναρξης του καλοκαιριού και της λατρείας της Αριάδνης**, η οποία υποτίθεται ότι είναι η τοπική **Θεά βλάστησης της Θήρας**. Η Αριάδνη ήταν η **προστάτιδα της ανάπτυξης, της ευημερίας, της γονιμότητας και ευλογούσε την συγκομιδή** (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Εικ. 21 Αριστερά. Η τοιχογραφία της άνοιξης στη Θήρα, στην οποία απεικονίζονται κόκκινοι κρίνοι του είδους *Lilium chalchidonium* L.
Εικ. 22 Δεξιά. Σκηνή από τοιχογραφία από το «δωμάτιο του κρίνου», Ακρωτήρι Σαντορίνης, Ύστερη Εποχή του Χαλκού, 16^{ος} αιώνας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνας.

<u>Κρίνοι στον αρχαίο μυκηναϊκό πολιτισμό</u>

Οι κρίνοι είναι μια ομάδα από τα πιο εμφανή λουλούδια της έναρξης του καλοκαιριού. Τα άγρια κρίνα είναι αρκετά διακριτικά για να έχουν αποκτήσει θρησκευτική και πολιτιστική σημασία σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς (Kalendar and Ullrich, 2009c). Το

μυκηναϊκό χρυσό δαχτυλίδι (Εικ. 23), ίσως να είναι η ωραιότερη καλλιτεχνική έκφραση λατρείας μιας θεότητας από την φύση. Η γυναικεία μορφή που κάθεται κάτω από ένα πελώριο δέντρο, δέχεται προσφορά λατρείας δύο γυναικών, που κρατούν στα χέρια τους μπουκέτα από κρίνους. Σίγουρα πρόκειται για σκηνή λατρείας σε ένα ιερό χώρο, που έχει σαν σύμβολο το διπλό πελέκι. Ο ήλιος, το φεγγάρι και η κυματοειδής γραμμή στο πάνω μέρος της εικόνας συμβολίζουν τον ουράνιο θόλο (Μπάουμαν, 1993).

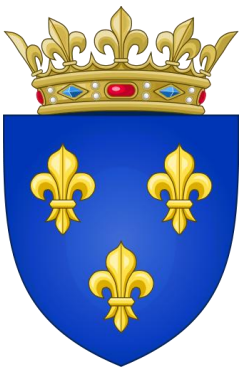
Εικ. 23 Σφραγιδόλιθος μυκηναϊκής προέλευσης.

Νεότερα ελληνικά και ρωμαϊκά χρόνια

Ο κρίνος θεωρήθηκε ως το σύμβολο της υπέρτατης **αγάπης, της αναπαραγωγής, και της δόξας** και το χρησιμοποιούσαν στην ιεροτελεστία του νυφικού στεφανιού. Στην εβραϊκή παράδοση τα κρίνα συμβόλιζαν τη **νεότητα και την παρθενική κατάσταση** (Kalendar and Ullrich, 2009c). Σε νόμισμα της Λευκάδας που απεικονίζει την θεά Αθηνά, (περί το 400-330 π.Χ.), συναντάμε ως συνοδευτικό διακοσμητικό, ένα κρίνο σε πλήρη άνθιση. Το κρίνο αυτό δηλώνει αναμφίβολα την **αγνότητα** της θεάς, που ονομαζόταν και Παλλάδα, δηλαδή Παρθένα (Μπάουμαν, 2004).

Χριστιανικά χρόνια

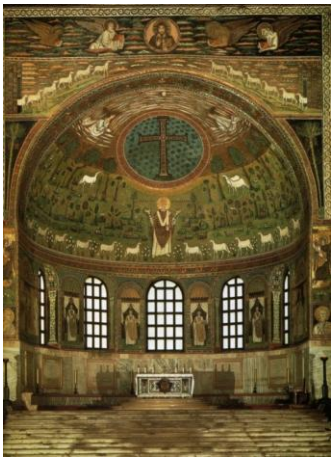
Κατά τα χριστιανικά χρόνια οι πρώτοι χριστιανοί αφιέρωσαν το κρίνο στην Παρθένο Μαρία ως **έμβλημα αγνότητας** (Γεννάδιος, 1914). Πίστευαν επίσης ότι το Fleur de Lis εκπροσωπούσε την Αγία Τριάδα (Fleur de Lis, Διαδίκτυο). Η παλαιά βασιλική οικογένεια της Γαλλίας είχε σαν έμβλημα τρία συνενωμένα άνθη κρίνου (Εικ. 24), (Γεννάδιος, 1914).

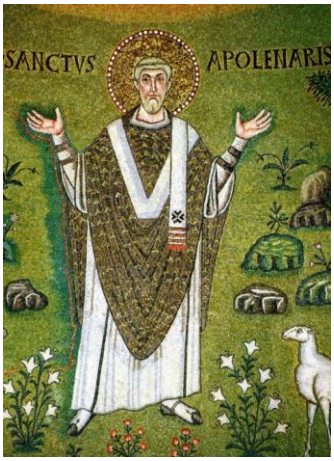

Εικ. 24 Fleur de Lis de France, έμβλημα της βασιλικής οικογένειας της Γαλλίας, στο οποίο απεικονίζονται άνθη κρίνου.

Βυζαντινή περίοδος

Στην εκκλησία του Αγίου Apollinare στο Classe (κοντά στην Ραβέννα, 6ος αιώνας μ.Χ.) η ψηφιδωτή αψίδα δείχνει το βουνό Θαβώρ με τη φιγούρα του Χριστού (Εικ. 25). Ο Άγιος Apollinaris, ο πρώτος επίσκοπος της Ραβέννα, βρίσκεται στο κέντρο κάτω από το μεγάλο χρυσό σταυρό. Είναι περιτριγυρισμένος από ένα παραδεισένιο τοπίο που χαρακτηρίζεται από καταπράσινα λιβάδια, δέντρα, κρίνα και τριαντάφυλλα για να υποδηλώσει ότι η εξύμνηση του Χριστού ακτινοβολεί στην ίδια τη φύση (Εικ. 26), (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Εικ. 25 Αριστερά. Ψηφιδωτή αψίδα στην εκκλησία του Αγίου Apollinare στο Classe, 6ος αι. μ.Χ.
Εικ. 26 Δεξιά. Ο Άγιος Apollinaris περιτριγυρισμένος από κρίνα και τριαντάφυλλα.

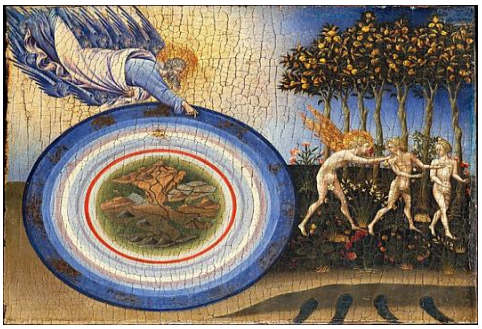
Μεσαίωνας

Κατά τον Μεσαίωνα τα σύμβολα των κρίνων και το Fleur de Lis (Εικ. 98) (Lis είναι στα γαλλικά ο κρίνος) επικαλύπτονται σημαντικά στη χριστιανική θρησκευτική τέχνη. Ο ιστορικός Michel Pastoureau, αναφέρει ότι περίπου μέχρι το 1300 μ.Χ τα συναντούσαμε στις απεικονίσεις του Ιησού, αλλά σταδιακά έγιναν σύμβολα της Παναγίας (Fleur de Lis, Διαδίκτυο). Στο Μεσαίωνα τα κόκκινα κρίνα φαίνεται να ήταν σύμβολο της Παναγίας, αν το λευκό *Lilium candidum* L. ήταν να γίνει το ιδιαίτερο λουλούδι της, συμβολίζοντας **την καθαρότητα της ψυχής και της αγνότητας**. Ως εκ τούτου, το κοινό του όνομα είναι κρίνος της Παναγίας (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Όταν ο Κάρολος ο Μέγας ανακήρυξε την παραγγελία για τα αυτοκρατορικά ανάκτορα το 812 μ.Χ. (Capitulare de villis) περιείχε ένα κατάλογο από 73 ποώδη φυτά χρήσιμα και φαρμακευτικά, με το κρίνο στην πρώτη θέση. Στο «Hortulus», σε ένα ποίημα του Στράβωνα, ο ηγούμενος της Μονής Reichenau (809 - 849 μ.Χ.) επαίνεσε τους βολβούς των κρίνων ως φάρμακο κατά του δαγκώματος των φιδιών, προσθέτοντας ότι ο κρίνος **δείχνει την καθαρότητα της πίστης**. Έτσι, η γλώσσα των συμβόλων ήταν γνωστή, με τα κρίνα να εμφανίζονται συχνά στην τέχνη κατά τον Μεσαίωνα. Στον καθεδρικό ναό του Monreale στην Σικελία (1180 μ.Χ.), ανάμεσα σε πολλά ψηφιδωτά υπάρχει επίσης μια παρουσίαση της τρίτης ημέρας της δημιουργίας. Μετά το διαχωρισμό της γης και της θάλασσας, δημιουργήθηκαν τα φυτά και τα δέντρα. Δύο από τα τρία δέντρα έφεραν άνθη κρίνου και το άλλο τριαντάφυλλα (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Αναγέννηση

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα από πίνακες όπου λευκά κρινάκια συνδέθηκαν με την Παναγία και άλλους αγίους στα τέλη του Μεσαίωνα και στις αρχές της Αναγέννησης (Heydenreich, 1972). Στη μεταβατική περίοδο μεταξύ της Γοτθικής περιόδου και της Αναγέννησης περίπου το 1440, ο Giovanni di Paolo ζωγράφισε την απέλαση του Αδάμ και της Εύας από τον παράδεισο, από τον Αρχάγγελο Μιχαήλ (Εικ. 27). Εδώ, παράδεισος χαρακτηρίζεται από κρίνα, τριαντάφυλλα, γαρίφαλα και ρόδια. Στο ύψος της Αναγέννησης, ο Λεονάρντο ντα Βίντσι ζωγράφισε τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου (1472-1475) από τον Αρχάγγελο Γαβριήλ, ο οποίος κρατάει ένα κρίνο της παναγίας (Εικ. 28), (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Εικ. 27 Αριστερά. Η απέλαση του Αδάμ και της Εύας από τον παράδεισο από τον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Giovanni di Paolo, 1440.
Εικ. 28 Δεξιά. Ο Ευαγγελισμός (λεπτομέρεια), Λεονάρντο ντα Βίντσι (1472-75), Galleria degli Uffizi, Φλωρεντία.

Σύγχρονη εποχή

Τα λευκά κρίνα συνέχισαν να παίζουν ρόλο για έναν ζωγράφο και στην σύγχρονη εποχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο «Ευαγγελισμός της Θεοτόκου» του Augusto Giacometti (Εικ. 29), ο οποίος ήταν πρωτοπόρος στην αφηρημένη ζωγραφική (Hartmann, 1981). Σε παστέλ ζωγραφιά του το λευκό κρίνο στέκεται μέσα σε μια κανάτα κοντά στη Μαρία, η οποία φαίνεται μόνο σαν μια μπλε απόχρωση. Ο άγγελος γλιστράει κάτω από ένα στενό κλιμακοστάσιο. Η ζωγραφιά έχει σχεδιαστεί ως μια αινιγματική εικόνα. Εδώ μας καταλαμβάνει κάτι από την αύρα και τη μαγεία του κρίνου, ο οποίος από τη μινωική εποχή μέχρι το Μεσαίωνα χρησιμοποιείται ως **σύμβολο αγνότητας και παρθενίας** (Kalendar and Ullrich, 2009c).

Εικ. 29 Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Augusto Giacometti, 1928.

Γ.4 ΕΛΙΑ

Εφαινόμην κ' εγώ ως να είχα μεγάλην συγγένεια με τους δύο τούτους ανέμους, οι οποίοι ανέμιζαν τα μαλλιά μου, και τα έκαμναν να είναι σγουρά όπως οι θάμνοι κ' αι αγριελαίαι, τας οποίας εκύρτωναν με το ακούραστο φύσημά των, με το αιώνιο της πνοής των φραγγέλιον.

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Εικ. 30 Αγριελιά (*Olea europaea* L.).

Ταξινομική κατάταξη της αγριελιάς (*Olea europaea* L.)	
Οικογένεια	Oleaceae
Γένος	*Olea*
Είδος	*europaea*

Πίνακας 5 Ταξινομική κατάταξη της αγριελιάς (*Olea europaea* L.).

Γ.4.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Η αγριελιά (*Olea europaea* L.), (Εικ. 30, Πίνακας 5) είναι άγριο φυτό ελιάς που ανήκει στην δασική ποικιλία της Ελαίας της Ευρωπαϊκής. Στο γένος *Olea* ανήκουν 20-15 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Oleaceae. Είναι δέντρο ή θάμνος αειθαλές, αργά αναπτυσσόμενο ανθεκτικό στην καταπόνηση από την ξηρασία και εξαιρετικά μακρόβιο, με προσδόκιμο ζωής περίπου 500 χρόνια (Rhizopoulou, 2007). Τα φύλλα της είναι συνήθως αντίθετα και λεία. Τα άνθη της είναι διγενή και σπάνια μονογενή, ακτινόμορφα, τοποθετημένα σε βοτρυώδεις ταξιανθίες (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Η *Olea europaea* L.) είναι ερμαφρόδιτο δέντρο που ανθίζει την Άνοιξη. Έχει δύο είδη μικρών, αρωματικών, υπόλευκων λουλουδιών, που παράγουν γύρη. Η επικονίαση σε μεγάλο βαθμό γίνεται μέσω του ανέμου και αυτό συμβάλει στην αυτογονιμοποίηση στις περισσότερες ποικιλίες ελιάς. Ο καρπός της ελιάς είναι δρύπη που συνήθως αλλάζει χρώμα από μωβ σε πράσινο ή μαύρο σχεδόν, όταν ωριμάσει πλήρως στα τέλη του φθινοπώρου και από το σαρκώδες περικάρπιο παράγεται το ελαιόλαδο (Rhizopoulou, 2007).

Γ.4.2 Γεωγραφική εξάπλωση

Το ελαιόδεντρο είναι ένας τυπικός εκπρόσωπος του μεσογειακού κλίματος, που χαρακτηρίζεται από υγρό και ήπιο θερμοκρασιακά χειμώνα και θερμό και ξηρό καλοκαίρι. Η λεκάνη της Μεσογείου παρέχει ιδεώδες περιβάλλον από πλευράς κλιματολογικών και τοπογραφικών συνθηκών για την ελαιοκαλλιέργεια και δε γεννιέται αμφιβολία ότι το δέντρο

της ελιάς ήταν αυτοφυές σ' αυτήν ήδη από την εποχή όπου ο πρωτόγονος άνθρωπος ανακάλυψε τη γεωργία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Η ελιά είναι φυτό ιθαγενές της Μικράς Ασίας, της Συρίας και της Ελλάδας, χώρες στις οποίες απαντά αυτοφυόμενο και καλλιεργούμενο. Αυτοφυής απαντά και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες, στις οποίες εισήχθη από Έλληνες αποίκους κατά την αρχαιότητα (Γεννάδιος, 1914). Γενετικές μελέτες υποστηρίζουν την υπόθεση ότι η ελιά εμφανίστηκε σε πολλές περιοχές στην λεκάνη της Μεσογείου. Πιο πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι πρέπει να υπήρχε μια περίοδος «καλλιέργειας προ-εξημέρωσης», στο οποίο οι άγριοι πρόγονοι των εγχώριων ειδών να καλλιεργήθηκαν σκόπιμα (Rhizopoulou, 2007).

Η ελιά υπήρχε στην Μικρά Ασία και απλώθηκε από το Ιράν, τη Συρία και την Παλαιστίνη και στην υπόλοιπη λεκάνη της Μεσόγειου πριν από 5.000 χρόνια. Είναι ανάμεσα στα παλαιότερα καλλιεργήσιμα δέντρα του κόσμου, το οποίο καλλιεργείται πριν την ανακάλυψη του γραπτού λόγου. (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007) Η ελιά ήταν γνωστή στους Εβραίους με το όνομα Σαΐτ, πολύ πριν την εποχή του Οιδίποδα και του κατακλυσμού του Δευκαλίωνα, (κατακλυσμός σύγχρονος με αυτόν της Παλαιάς διαθήκης). Εφόσον το περιστέρι έφερε φύλλο ελιάς στην κιβωτό του Νώε, η ελιά ήταν ήδη γνωστή στην Παλαιστίνη και την Συρία και από εκεί πρέπει να έγινε η εισαγωγή της πρώτης ελιάς στην Αττική (Γεννάδιος, 1914).

Σύμφωνα με αρχαιολογικά ευρήματα, η καλλιέργεια της ελιάς είχε ήδη ξεκινήσει στην Κρήτη και τη Συρία, από το 2.500 π.Χ. (Rhizopoulou, 2007) και ίσως ήταν πηγή πλούτου για το Μινωικό Βασίλειο. Στη Μεσόγειο η καλλιέργειά της χρονολογείται από το 2^{ο} π.Χ. αιώνα, λέγεται δε ότι η ελιά ήδη υπήρχε στις χώρες της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου και ο πρώτος λαός που συστηματικά καλλιέργησε την ελιά ήταν οι Έλληνες. Στην Ελλάδα η ελιά καλλιεργείται από τα μυκηναϊκά και τα μινωικά χρόνια, και αυτό το μαρτυρούν διάφορα ευρήματα ανασκαφών (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Ο πολιτισμός της ελιάς απλώθηκε στους πρώιμους Έλληνες και Ρωμαίους. Οι Φοίνικες βοήθησαν στην εξάπλωση της ελιάς μέσα από όλες της περιοχές της τεράστιας αυτοκρατορίας τους και καθώς οι Ρωμαίοι εξάπλωναν την κυριαρχία τους έφεραν την ελιά μαζί τους (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Η καλλιέργεια της ελιάς επεκτάθηκε στην Αίγυπτο, τη Γαλλία, το Ισραήλ, την Ιταλία, το Λίβανο, το Μαρόκο και τη Τυνησία. Μετά τον 16^{ο} αιώνα, οι Ευρωπαίοι πήραν την ελιά στον Νέο Κόσμο και από εκεί ξεκίνησε η καλλιέργεια στη Χιλή, την Καραϊβική, το Περού, την Αργεντινή, τη Βραζιλία, το Μεξικό και, τέλος, τον 17^{ο} αιώνα, στην Καλιφόρνια. Η ελιά έχει επίσης εισαχθεί στη κινεζική γεωργία και αναπτύσσεται δυναμικά στη Νότια Αυστραλία και σε ορισμένες περιοχές της Νότιας Αφρικής (Rhizopoulou, 2007).

Γ.4.3 Ιστορικά στοιχεία

Η καταγωγή του ελαιόδεντρου χάνεται στους θρύλους και στις παραδόσεις των λαών γύρω απ' τη Μεσόγειο. Και αυτό είναι φυσικό, αφού το δέντρο της ελιάς είναι τόσο στενά δεμένο με την ιστορία των μεσογειακών λαών, την ορθολογική διατροφή τους και ακόμη με τη θρησκεία και τις δοξασίες τους. Επίσης, είναι γνωστή η σύνδεσή της με το χριστιανικό πολιτισμό. Η καλλιέργεια της ελιάς και η χρήση του λαδιού συνεχίστηκαν βέβαια και στα

μεταγενέστερα χρόνια. Το λάδι εξακολουθεί να αποτελεί ένα πολύτιμο προϊόν, που παίζει σημαντικό ρόλο στην σύγχρονη εγχώρια αλλά και παγκόσμια οικονομία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Από τη Νεολιθική Εποχή υπάρχουν τα παλιότερα ως τώρα δείγματα από γύρη ελιάς (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Οι απαρχές εξημέρωσης του ελαιόδεντρου ανάγονται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (3^{η} χιλιετία π.Χ.), (Μπουλώτης, 1994). Σύμφωνα με τα βιβλιογραφικά δεδομένα, τόπος καταγωγής της ελιάς φαίνεται να είναι η ανατολική Μεσόγειος και πιο συγκεκριμένα η περιοχή της Συρίας, στην οποία η καλλιέργεια της ελιάς άρχισε το 3000 π.Χ.

Σύμφωνα με τα νεότερα αρχαιολογικά δεδομένα από τον ελληνικό χώρο, η καλλιέργεια της ελιάς ήταν ανεπτυγμένη από πολύ παλιότερα στον χώρο της μητροπολιτικής Ελλάδας (στο Σέσκλο του νομού Μαγνησίας βρέθηκαν πυρήνες καλλιεργούμενων ποικιλιών ελιάς που χρονολογούνται από το 6000 π.Χ.) (Εικ. 31). Τα αρχαιολογικά ευρήματα εκτίθενται στο Αθανασάκιο Μουσείο Βόλου μαζί με άλλους Καρπούς καλλιεργούμενων φυτών (Εικ. 32), (Ρούμπος, 2000). Επίσης ανασκαφές στην Σαντορίνη έφεραν στο φώς απολιθωμένα φύλλα ελιάς που χρονολογούνται 50.000-60.000 χρόνια π.Χ. (Εικ. 33), (Rhizopoulou, 2007).

Εικ. 31 Αριστερά. Πυρήνες καλλιεργούμενων ποικιλιών ελιάς που βρέθηκαν στον προϊστορικό οικισμό Σέσκλου κοντά στην πόλη του Βόλου και χρονολογούνται 6000 χρόνια π.Χ.
Εικ. 32 Δεξιά. Πυρήνες καλλιεργούμενων ποικιλιών ελιάς μαζί με άλλους καρπούς καλλιεργούμενων φυτών (σύκα, σιτάρι) που βρέθηκαν στον προϊστορικό οικισμό Σέσκλου κοντά στην πόλη του Βόλου και χρονολογούνται 6000 χρόνια π.Χ.

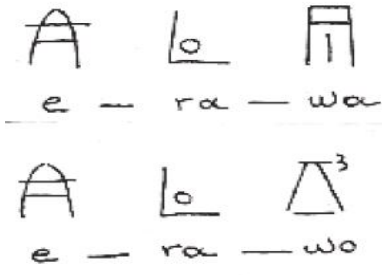
Εικ.33 Αριστερά. Απολιθωμένα φύλλα ελιάς.
Εικ. 34 Δεξιά. Κύπελλο με ελιές που βρέθηκε στο Ζάκρο.

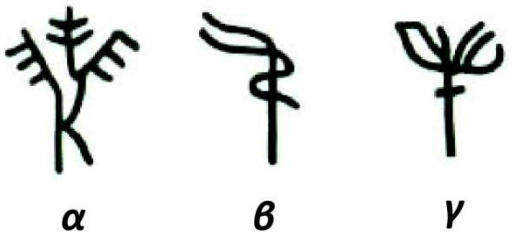
Η εκμετάλλευση της ελιάς αρχίζει να γίνεται συστηματική στην Μινωική Κρήτη μετά το 2000 π.Χ., για να καταλάβει βαθμιαία σημαντική θέση στο πλαίσιο της ανακτορικής οικονομίας και εν συνεχεία, στην αντίστοιχη οικονομία της μυκηναϊκής Ελλάδας (Μπουλώτης, 1994). Στις παλαιοβοτανικές μαρτυρίες (κυρίως πυρήνες ελαιοκάρπου) προστίθενται και εικονιστικές αποδόσεις του ελαιόδεντρου, ποίκιλα αρχαιολογικά δεδομένα σχετικά με την παραγωγή, αποθήκευση και εμπορία λαδιού και βέβαια οι πληροφορίες που διασώζονται από τις πινακίδες Γραμμικής Β, από τα ανάκτορα της Κνωσού, της Πύλου και των Μυκηνών, χρονολογούμενες στο σύνολο τους περί τον 13^{ο} αιώνα π.Χ. (Μπουλώτης, 1994).

Έτσι τόσο η Κρήτη, όσο και η Ηπειρωτική Ελλάδα από το 14^{ο} και 13^{ο} αιώνα π.Χ. μας δίνουν μαρτυρίες για την ελιά και το λάδι. Στο παλάτι του Μίνωα στην Κρήτη, ένα ελαιοτριβείο βρισκόταν σε λειτουργία (2000-1000 π.Χ.) (Rhizopoulou, 2007). Σε διάφορους οικισμούς βρέθηκαν ακέραιοι ελαιοπυρήνες που αποτελούσαν υπολείμματα τροφής. Επίσης μικρές ποσότητες ελαιοκάρπου βρέθηκαν μέσα σε αγγεία (Εικ 34). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ανακτόρου της Ζάκρου στην ανατολική Κρήτη, όπου ελιές που βρέθηκαν μέσα σε δεξαμενή νερού διέσωζαν ακόμα τη σάρκα τους χάρη στις ευνοϊκές συνθήκες διατήρησης (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Ως την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β, το 1952, από τον Άγγλο Michael Ventris, οι παλαιότερες σχετικές μαρτυρίες προήρχοντο από τα ομηρικά έπη. Τώρα με τις μυκηναϊκές πινακίδες τα ονόματα για την ελιά και το λάδι κερδίζουν στην γλώσσα μας μια πρόσθετη γραπτή παράδοση 5 τουλάχιστον αιώνων (Μπουλώτης, 1994).

Η πρώτη λέξη για την ελιά εμφανίστηκε σε πινακίδες της Γραμμικής Β, πάνω σε πήλινες πινακίδες που βρέθηκαν στην Ελλάδα και χρονολογούνται από τον 13^{ο} αιώνα π.Χ. Η λέξη ελιά προέρχεται από την ελληνική λέξη (ελάα), σύμφωνα με τον Θεόφραστο και (ελαία) (Rhizopoulou, 2007). Όσον αφορά στην απόδοση και καταγραφή η λέξη για την ελιά και το ελαιόλαδο εμφανίζεται στα ανακτορικά αρχεία ως e-ra-wa (= ε-λά-Fa,ελαία), ενώ η λέξη για το ελαιόλαδο ως e-ra-wo (= έ-λα-Fον, έλαιον) (Εικ. 35). Παράλληλα για την συντομογραφική δήλωση του ελαιόδεντρου, των καρπών και του ελαιόλαδου, οι ανακτορικοί γραφείς της εποχής χρησιμοποιούσαν τρία σαφώς διαφοροποιημένα μεταξύ τους ιδεογράμματα (Εικ. 36) (Μπουλώτης, 1994).

Εικ. 35 Αριστερά. Λέξεις για την ελιά (επάνω) και το λάδι (κάτω) στη Γραμμική Β γραφή.
Εικ. 36 Δεξιά. Τα ιδεογράμματα για το ελαιόδεντρο (α), το ελαιόλαδο (β) και τον ελαιόκαρπο (γ) που συναντώνται στις πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής.

Επιπλέον από τις πινακίδες της Κνωσού φαίνεται πως οι Κρήτες εκμεταλλεύονταν συγχρόνως και την άγρια ελιά και την ήμερη. Προφανώς γινόταν ταυτόχρονη εξαγωγή και χρήση του προϊόντος για διαφορετικούς σκοπούς. Το λάδι της άγριας ελιάς θεωρούνταν ιδανικό για την παρασκευή φαρμακευτικών καταπλασμάτων και αρωματικών αλοιφών και όχι για διατροφική χρήση (Γεωργίου, 2001). Η παρουσία της ελιάς στον ελληνικό χώρο και η σπουδαιότητά της επισημαίνεται από τα αρχαία χρόνια σε πολλές καταγραφές. Σε μια πινακίδα της Κνωσού καταγράφονται ανάμεσα σε άλλα καρποφόρα δέντρα 1770 συκιές και ένας ανακτορικός ελαιώνας από 405 ρίζες ελιές (Ο Πολιτισμός της Ελαιοκομίας στην Κρήτη, Διαδίκτυο).

Η ανασκαφή της Αγοράς της Αθήνας (1931 -1970) έχει αποκαλύψει στοιχεία για την εκτεταμένη καλλιέργεια ελιάς κατά την αρχαιότητα. Σύμφωνα με τους περισσότερους βοτανολόγους, η βοτανική πρόγονος της καλλιεργούμενης ελιάς πιστεύεται ότι είναι η αγριελιά. Σε μεγάλες εκτάσεις της Μεσογείου, οι αγριελιές ευδοκιμούν ως ένα από τα φυτά της μακκίας βλάστησης. Καλλιεργημένες και άγριες ελιές να έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά και είναι δύσκολο να διακριθούν (Rhizopoulou, 2007).

Η ελιά καλλιεργήθηκε κατά την πρώιμη βιβλική περίοδο για τους καρπούς της και το λάδι, αγαθά τα οποία έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στο εμπόριο της εποχής εκείνης. Ως εκ τούτου, η ελιά έγινε **έμβλημα του εθνικού πλούτου** σε πολλές περιοχές (Rhizopoulou, 2007). Για τους Εβραίους η ελιά ήταν σύμβολο **ειρήνης** και το λάδι της ήταν ιερό, αφού με αυτό έχριζαν τους βασιλείς τους. Οι καρποί της ελιάς ήταν άλλωστε ανάμεσα στα αγαθά που ο Θεός υποσχέθηκε πως θα δώσει στο λαό του Ισραήλ, όταν αυτός φτάσει στη Γη της Επαγγελίας, πολλές δεκαετίες πριν από το 1550 π.Χ. (Χριστοδουλάκης και Γαργεράκη, 2012). Η ελιά ήταν γνωστή και στην αρχαία Αίγυπτο, όπως φαίνεται από παπύρους (1550 π.Χ.), μούμιες στέφονταν με στεφάνια ελιάς (Rhizopoulou, 2007). Στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια του Ομήρου (γραμμένο πριν το 700 π.Χ.), το ελαιόλαδο χρησιμοποιείται σε διάφορες τελετές (Rhizopoulou, 2007).

Στα ρωμαϊκά χρόνια το λάδι αρχίζει να γίνεται γνωστό σε ευρύτερες περιοχές. Το εμπόριο αναπτυσσόταν με γοργούς ρυθμούς γίνονταν ακόμη και εξαγωγές στη Ρώμη, ρωμαϊκά πλοία μεταφέρουν μεγάλες ποσότητες λαδιού σε περιοχές όπου δεν καλλιεργούν ελαιόδεντρα (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Κατά την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία υποστήριζαν ότι η μεγάλη και ευχάριστη ζωή εξαρτάται από δύο υγρά «το κρασί και το λάδι» (Rhizopoulou, 2007).

Στα χρόνια του Βυζαντίου διατηρήθηκαν τα παραδοσιακά κέντρα ελαιοκαλλιέργειας, όπως ήταν η Κύπρος, η Κρήτη, τα νησιά του Αιγαίου και άλλες περιοχές. Ακόμη διατηρήθηκε και ο τρόπος μεταφοράς του λαδιού, οπού γινόταν με ειδικούς αμφορείς όπου φορτωνόταν πάνω στα πλοία και μεταφερόταν προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Ως τότε μόνο κάτοικοι του Βυζαντίου γνωρίζουν τη μαγειρική του χρήση. Η ελαιοκαλλιέργεια συνέχισε για πολλούς αιώνες να αποτελεί μια από τις κυριότερες ασχολίες των κατοίκων της ελληνικής χερσονήσου. Αργότερα ακολουθεί η κυριαρχία των Βενετών, όπου βλέπουμε να ενισχύεται η αγροτική οικονομία και την ελιά να αποτελεί πλέον μονοκαλλιέργεια (Δημητρίου, 2007).

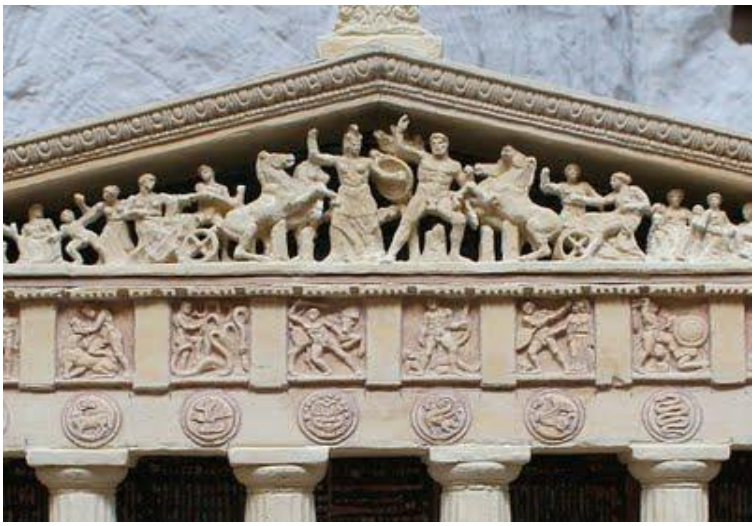
Ακολουθεί η εποχή της τουρκοκρατίας, όπου το εμπόριο του λαδιού έγινε αφορμή να αναπτυχθούν ισχυρές τοπικές οικονομίες πράγμα που παρατηρήθηκε και αργότερα, όταν η παραγωγή σαπουνιού άρχισε να αναπτύσσεται (Δημητρίου, 2007). Η πόλη της Αθήνας

περιβάλλεται από πλούσιους ελαιώνες μέχρι τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, όπως βεβαιώνεται από ταξιδιώτες (Rhizopoulou, 2007).

Κατά τον 18^{ο} αιώνα οι εξαγωγές ελαιολάδου εφοδιάζουν τις ευρωπαϊκές αγορές με ελαιόλαδο. Σχεδόν όλες οι ποσότητες ελαιολάδου εξάγονταν στη Μασσαλία που είχε εξελιχθεί σε δυναμικό βιομηχανικό κέντρο παραγωγής σαπουνιού. Κατά τον 19^{ο} αιώνα έχουμε μια ικανοποιητική εικόνα για την ελαιοπαραγωγή εκείνης της περιόδου από ξένους περιηγητές που επισκέφτηκαν την Ελλάδα. Παντού, σε όλες σχεδόν τις πόλεις του Μωριά, της Ρούμελης, της Κρήτης και των νησιών, υπήρχε ανεπτυγμένο εμπόριο (Δημητρίου, 2007). Ακόμη και σήμερα η καλλιέργεια της ελιάς παρατηρείται σε πολλές περιοχές της Ελλάδας (Μεσσηνία, Λακωνία, Κρήτη, Μυτιλήνη κ.α.).

Γ.4.4 Μυθολογία

Σύμφωνα με την μυθολογία οι δύο μεγάλοι θεοί, η Αθηνά και ο Ποσειδώνας, είχαν έριδα για το ποιος θα ταυτιστεί με τη σπουδαιότερη ελληνική πόλη της κλασικής εποχής, την Αθήνα. Σε έναν διαγωνισμό που έγινε στην Ακρόπολη ο Ποσειδώνας κάρφωσε την τρίαινά του στο βράχο και από εκεί πετάχτηκε άφθονο θαλασσινό νερό και με τη σειρά της η Αθηνά πέταξε το δόρυ της στο έδαφος και φύτρωσε ένα δέντρο ελιάς. Νικητής αναδείχτηκε η θεά και έτσι η πόλη των Αθηνών πήρε το όνομά της από την θεά Αθηνά, που έφερε την ελιά στην πόλη (Δημητρίου, 2007). Το μυθικό αυτό επεισόδιο αποτέλεσε το θέμα της σύνθεσης που κοσμούσε το δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα (Εικ. 37) και αποτέλεσε αναμφίβολα μια από τις κορυφαίες δημιουργίες της ιστορίας της τέχνης, ενώ δεν λείπει και από την αγγειογραφία. Το δέντρο αυτό ήταν ιερό για τους Αθηναίους και σηματοδότησε την εξέλιξη του πολιτισμού. Είναι αξιοθαύμαστο ότι ακόμη και εάν ξεραινόταν μια ελιά και έμενε μονάχα ο κορμός της δεν μπορούσε κανείς να την πειράξει (Δημητρίου, 2007). Στην ελιά αποδόθηκε θεία καταγωγή και λατρευόταν από τους Αθηναίους για αιώνες (Γεννάδιος, 1914).

Εικ. 37 Το 433 π.Χ. με την ολοκλήρωση του Παρθενώνα, η ζωφόρος απεικονίζει την πομπή των Παναθηναίων και στην δυτική πλευρά την διαμάχη Αθηνάς - Ποσειδώνα και την ιερή ελιά στο κέντρο.

Γ.4.5 Συμβολισμός

Η ελιά και το λάδι εμφανίζονται σταθερά και διαχρονικά σε όλες τις εκφάνσεις του ελληνικού βίου, ατομικού και συλλογικού: θρησκεία, τέχνη, κοινωνικές και πολιτικές εκδηλώσεις, αθλητισμός. Όποιο τομέα της ελληνικής καθημερινότητας κι αν εξετάσει κάποιος και σε όποια εποχή, θα συναντήσει την πληθωρική παρουσία του ελαιόδεντρου και του καρπού του. Η ελιά από τα αρχαία χρόνια θεωρείται ιερό δέντρο και αποτελεί σύμβολο **νίκης** και **ελέους.** (Rhizopoulou, 2004). Είναι το δέντρο της θεάς Αθηνάς που ξαναβλαστάνει από τις στάχτες στον κήπο της Γεσθημανής (Rhizopoulou, 2004) και συμβολίζει την **θεϊκή εύνοια** (Παπαδόπουλος, 1994). Το κλαδί της ελιάς εξακολουθεί να είναι σύμβολο **ειρήνης** (Rhizopoulou, 2004) και **ευσπλαχνίας** του Θεού (Παπαδόπουλος, 1994) πιθανώς επειδή φέρνει στο νου την Κιβωτό του Νώε. Γι' αυτό και σήμερα κλαδιά ελιάς εμφανίζονται στην σημαία του Οργανισμού των Ηνωμένων εθνών (Rhizopoulou, 2004).

<u>Σύμβολο νίκης και ειρήνης - Ολυμπιακοί αγώνες</u>

Τα ελαιόδεντρα καλλιεργούνται στην Ελλάδα από την αρχαιότητα. Για τους αρχαίους Έλληνες, η ελιά αντιπροσώπευε, ανάμεσα σε άλλα πράγματα, **την ειρήνη** εξαιτίας της ηρεμίας της και την **νίκη** και οι Έλληνες εκτιμούσαν αυτό το δένδρο τόσο πολύ που οι νικητές των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων βραβεύονταν με ένα στεφάνι αγριελιάς (Rhizopoulou, 2007). Η αγριελιά αυτή λεγόταν καλλιστέφανος και θεωρείτο η πρώτη άγρια ελιά που έφερε ο Ηρακλής από τις Υπερβόρειες χώρες και την φύτεψε στην Ολυμπία (Rhizopoulou, 2004). Έτσι το Ολυμπιακό Ιδεώδες βρήκε τον ιδανικό εκφραστή του στο κλαδί της ελιάς και ειδικότερα ο κότινος, το κλαδί αγριελιάς έγινε το σύμβολο του Ολυμπιακού Ιδεώδους (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Ως εκ τούτου το έμβλημα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 ήταν ένα στεφάνι ελιάς (Εικ. 38), (Rhizopoulou, 2004).

Εικ. 38 Το έμβλημα των Ολυμπιακών Αγώνων 2004.

<u>Σύμβολο αναγέννησης – Ταφικά έθιμα</u>

Η ελιά, είναι ένα υπεραιωνόβιο δέντρο, το οποίο εντυπωσίασε τον προϊστορικό άνθρωπο. Η χρήση της ελιάς, απηχεί δοξασίες πανάρχαιης βλαστικής λατρείας και από αυτήν

πηγάζει η **ελπίδα για ανάσταση** και ο **συμβολισμός** της **αιωνιότητας μέσω της αναγέννησης**. Στις προϊστορικές θρησκείες της Ανατολικής Μεσογείου πρωτοεμφανίστηκε μία λατρευτική παράδοση προς το ελαιόδεντρο, η οποία δεσπόζει στην λαϊκή και θρησκευτική μας παράδοση ως και σήμερα. Η χρήση φύλλων και κλαδιών ελιάς στα ταφικά έθιμα ήταν ευρέως διαδεδομένη στον αρχαίο κόσμο. Τα φύλλα ή και τα κλαδιά τοποθετούνταν μέσα στους τάφους και δεν ήταν ασυνήθιστο το φαινόμενο να αποθέτουν τους νεκρούς πάνω σε στρώμα από κλαδιά ελιάς. Σύμφωνα με μαρτυρίες της αρχαιότητας η επαφή με τα φύλλα του αθάνατου αυτού δέντρου προσέδιδε αθάνατη διάσταση στο νεκρό σώμα (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Η συνήθεια να τοποθετούν τους νεκρούς πάνω σε κλάδους ελιάς φαίνεται να ήταν γνωστή από τα μυκηναϊκά χρόνια. Σε τέσσερις τάφους των Φερών, οι οποίοι χρονολογούνται στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π. Χ., οι νεκροί βρέθηκαν τοποθετημένοι πάνω σε ένα παχύ στρώμα από φύλλα και κλώνους ελιάς. Στην Σπάρτη ο Λυκούργος, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, επέβαλε να γίνονται οι ταφές πάνω σε κλάδους ελιάς. Έλαβε αυστηρά μέτρα για να πατάξει και να εξαφανίσει τις δεισιδαιμονίες από τη Σπάρτη, χρησιμοποιώντας ως προληπτικό εξαγνιστικό υλικό τους κλάδους της ελιάς (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Στα ελληνιστικά χρόνια η συνήθεια φαίνεται να ήταν διαδεδομένη σε ευρύτερες περιοχές του ελληνικού χώρου. Ο Καλλίμαχος ο Κυρηναίος μας πληροφορεί πως όχι μόνο οι νεκροί τοποθετούνταν πάνω σε φύλλα ελιάς, αλλά και οι συγγενείς τους φορούσαν στεφάνια που φτιάχνονταν με κλάδους ελιάς. Οι κλάδοι της ελιάς και η χρήση τους στις νεκρικές τελετές φαίνεται να σχετίζονται με τους καθαρμούς που ήταν απαραίτητοι την ώρα του μεγάλου ταξιδιού. Ακόμη και η συνήθεια του στεφανώματος των νεκρών με στεφάνι από φύλλα δέντρων θεωρείται ως ενέργεια που έχει σκοπό να τους προστατεύει από το κακό και ιδιαιτέρως από τις δυνάμεις που μπορούν να προξενήσουν κακό (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Οι Πυθαγόρειοι συνήθιζαν να τοποθετούν τους νεκρούς πάνω σε στρώμα από φύλλα ελιάς, λεύκας και μυρτιάς. Η χρήση κλάδων ελιάς στις νεκρικές τελετές αντιμετωπιζόταν ευνοϊκά ακόμη και από τους αυστηρότατους αττικούς νόμους προστασίας των ελαιοδέντρων. Έτσι επιτρεπόταν να κοπούν φύλλα από τις προστατευόμενες ελιές μόνο αν προορίζονταν για τελετή κηδείας (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Παρότι η ελιά λόγω της ζωτικότητας και της αναβλάστησής της ακόμη και μέσα από τους κατάξερους ή καμένους κορμούς της υπήρξε **σύμβολο αναγέννησης και φωτός**, δηλαδή της ίδιας της ζωής, είναι ωστόσο παρούσα και στα ταφικά έθιμα της αρχαιότητας, πολλά από τα οποία υιοθέτησε και ο Χριστιανισμός – ίσως συμβολίζοντας την **υπόσχεση για μια νέα ζωή**, ή και **την κατάληξη της πάλης του ανθρώπου εναντίον του κακού** (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Κατά τα ομηρικά χρόνια και το ελαιόλαδο, χρησιμοποιήθηκε στις νεκρικές τελετές. Οι γυναίκες έπλεναν το σώμα του νεκρού και μετά το άλειφαν με ελαιόλαδο ή αρωματισμένο λάδι. Αυτά μαζί με κρασί, μέλι και άλλα προϊόντα προσφέρονταν στους τάφους, δώρα για τους νεκρούς (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Σήμερα ίσως σαν εξέλιξη αυτού του εθίμου, το ελαιόλαδο χρησιμοποιείται για το άναμμα των καντηλιών σε εκκλησίες και νεκροταφεία.

Σύμβολο εξαγνισμού - Ικεσία

Η ελιά χρησιμοποιήθηκε στα αρχαϊκά χρόνια ως βασικό **εξαγνιστικό** υλικό. Οι κλάδοι της ελιάς αποτελούσαν **εξαγνιστικό σύμβολο**, ικανό να απαλλάξει από μιάσματα και να προστατεύει τους ζωντανούς από τις χθόνιες δυνάμεις. Κρατώντας κλάδο ελιάς (ικετήρια ράβδος) προσέφευγαν στα ιερά των θεών οι αιτούντες «ικεσία». Οι κλάδος ελιάς ήταν τυλιγμένος με μαλλί προβάτου, συνήθως λευκό. Αφηνόταν πάνω στο βωμό και παρέμενε εκεί για να αποφύγει ο ικέτης την οργή εκείνων που τον καταδίωκαν, όσο εκκρεμούσε η αίτηση για ικεσία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Η ικετήρια ράβδος δεσπόζει στις τραγωδίες του Αισχύλου και του Σοφοκλή. Πιθανότατα η λέξη έλεος στην ελληνική γλώσσα, συσχετίζεται με τα κλαδιά ελιάς που κράταγαν οι ικέτες στην αρχαιότητα. Σε δραματικά κείμενα αριστουργήματα, όπως Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή (434 π.Χ.), ένα άτομο που ήρθε σε ικεσία, ζητώντας το έλεος και κατανόηση από τους άνδρες που τον επόπτευαν, όταν είχε διαπράξει ένα σοβαρό αδίκημα, κρατά κλαδιά ελιάς στα χέρια του. Στις Ευμενίδες του Αισχύλου (5^{ος} αιώνας π.Χ.), η μάντισσα Πυθία του μαντείου των Δελφών ανακοινώνει «δείτε έναν άνθρωπο με τα χέρια αιματηρά, να κάθεται στον ομφαλό, στη θέση του ικέτη, κρατώντας ένα κλαδί ελιάς» (Rhizopoulou, 2007).

Σύμβολο συμφιλίωσης και γαλήνης - Θρησκεία

Διπλά στο αλάτι, το ελαιόλαδο είναι απαραίτητο για τον πολιτισμό. Η ελιά είναι απαράμιλλα δεμένη με τη ζωή των ανθρώπων της Μεσογείου. Από τα αρχαία χρόνια παρουσιάζεται σε μύθους, σε αναπαραστάσεις και στην ιστορία των λαών. Η χρησιμοποίηση των κλάδων της σε πολλών ειδών αρχαίες τελετουργίες (όπως εξαγνισμοί, καθαρμοί) προσδιορίζει το συμβολισμό της **ελιάς ως δέντρο του καλού**. Η έμμεση σύνδεσή του με το φως, αντιμετωπίστηκε από τον άνθρωπο με την ιδιαιτερότητα του δέντρου που συμμετέχει στη λατρεία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

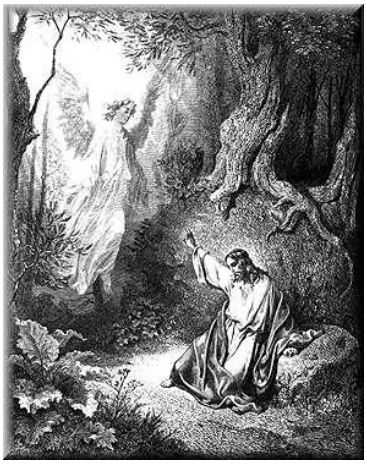
Στη μινωική Κρήτη η ελιά φαίνεται ότι είχε ένα θρησκευτικό συμβολισμό, που ήταν πλατιά διαδεδομένος στους ιστορικούς χρόνους και που ίσως ξεπήδησε μέσα από τις ιδιότητες του ελαιόδεντρου και από τη σημασία του καρπού και των παραγώγων του σε διάφορους τομείς της καθημερινής ζωής. Ας μη ξεχνάμε και τη στενή σύνδεση ελιάς και Αθηνάς, όπως αυτή μας είναι γνωστή από τους ιστορικούς χρόνους. Δε χωρά αμφιβολία ότι ακριβώς λόγω του σημαντικού ρόλου της στην αθηναϊκή οικονομία αναδείχτηκε η ελιά σε ιερό δέντρο της Αθηνάς (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Η ελιά εμφανίζεται στη Βίβλο και στο Κοράνι, ως το πιο ιερό, πιο σεβαστό και πιο λατρεμένο δέντρο, παίζοντας σημαντικό ρόλο για τον πολιτισμό, τη θρησκεία, τη διατροφή και την τέχνη (Rhizopoulou, 2007). Στην Παλαιά Διαθήκη, η ελιά είναι άμεσα συνδεδεμένη με **την ευημερία και τον πλούτο**. Η γονιμοποιός δύναμη της γης, βρήκε στην ελιά την ύψιστη και επικρατέστερη έκφρασή της. Ένα δέντρο αέναο και αειθαλές που σπέρνει **ελπίδα και ιερότητα** σε ότι προσεγγίζει. Αποτελεί δε την εσωτερική και εξαγνισμένη δύναμη, ζωτική και αναντικατάστατη για την ανθρώπινη ύπαρξη (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

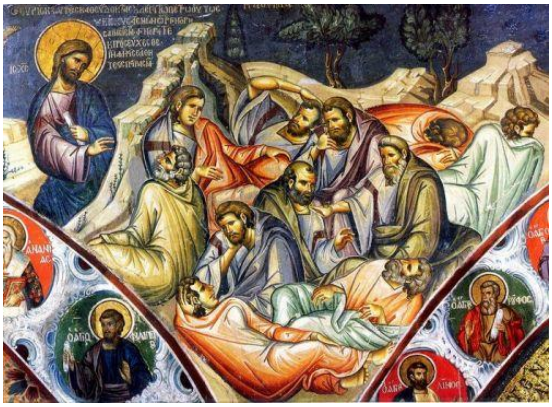
Στη Βίβλο το ελαιόδεντρο χαρακτηρίζεται ως **σύμβολο συμφιλίωσης** μεταξύ Θεού και ανθρώπου, και μέσα στους αιώνες έχει μείνει γνωστό ως το Άγιο Δέντρο. Στην Παλιά Διαθήκη, στην ιστορία της μεγάλης πλημμύρας, το ελαιόδεντρο ήταν το πρώτο που αναδύθηκε μετά τον

κατακλυσμό, σαν σημάδι από τον Θεό στο Νώε ότι η ανθρώπινη ζωή θα μπορούσε ξανά να ξεκινήσει στον κόσμο (Εικ. 39). Είναι το **δέντρο της ελπίδας**, αλλά και το δέντρο-αγγελιοφόρος του **θείου ελέους**, είναι το δέντρο που φέρνει στην κιβωτό η περιστερά προς ένδειξη της **γαλήνης** που είχε επέλθει. Επιπλέον στην Βίβλο συναντάμε τον Χριστό να προσεύχεται (Εικ. 40) και να διδάσκει στους μαθητές του στο όρος των Ελαιών (Εικ. 41), (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Εικ. 39 Αριστερά. Το περιστέρι επιστρέφει στον Νώε έχοντας ένα κλαδί ελιάς.
Εικ. 40 Δεξιά. Ο Ιησούς στο όρος των ελαιών.

Εικ. 41 Η Ραθυμία των μαθητών στο Όρος των Ελαιών. Τοιχογραφία του 1312 που βρίσκεται στον εξωνάρθηκα του καθολικού της Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους.

Οι νεότεροι Έλληνες χρησιμοποιούν τους κλάδους της ελιάς τη μέρα της Πρωτοχρονιάς, ευχόμενοι καλή παραγωγή. Στις βόρειες περιοχές βάζουν το κλωνάρι της ελιάς στο εικονοστάσι λέγοντας: « Ήρθε καλοχρονιά, ας πάει κακοχρονιά». Η χρησιμοποίηση των κλάδων της σε πολλών ειδών αρχαίες τελετουργίες δείχνει καθαρά πως η ελιά **είναι το δέντρο του καλού**. Το ίδιο δέντρο συνδέθηκε με το φως, αφού το καιόμενο έλαιο είναι η αρχέγονη πηγή του φωτός. Μέχρι σήμερα το ορθόδοξο καντήλι με το λάδι του, καίει σε κάθε ελληνικό σπίτι (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Σήμερα το ελαιόλαδο μαζί με το σιτάρι και το κρασί, θεωρούνται από τα πιο σημαντικά θρησκευτικά αγαθά, μιας και είναι απαραίτητα σε διάφορες εκκλησιαστικές λειτουργίες. Στην ορθόδοξη θρησκεία το ελαιόλαδο συνδέεται στενά με δύο από τα επτά

μυστήρια, το Ευχέλαιο και τη Βάπτιση και αποτελεί αυτόνομο, θρησκευτικό σύμβολο. Όταν προορίζεται για την εκκλησία είναι το καλύτερο ποιοτικά, δεν επιτρέπεται να καταναλωθεί, ούτε να αποτελέσει προϊόν εμπορίου, δωρίζεται ή αφιερώνεται, εξασφαλίζοντας τη συγχώρεση δια μέσου της ευχής του ιερέα (Ματθαίου, 1994).

Σύμβολο γονιμότητας και ευημερίας - Ειρεσιώνη

Η ελιά πάντα αποτελούσε **σύμβολο γονιμότητας, ευημερίας**. Κατά την αρχαιότητα η πληθώρα των αλσυλλίων με ελιές στην Αττική, αλλά και στην Κρήτη, που πλαισίωναν τους ναούς, είναι αδιάψευστος μάρτυρας της ιερότητας του δέντρου της ελιάς. Εξάλλου, η παρουσία της ελιάς κατά τις τελετές γονιμότητας των Αρχαίων ήταν κυρίαρχη. Χαρακτηριστικό σύμβολο των τελετών αυτών, που χρησιμοποιούνταν στις γιορτές των Πυανεψίων και Θαργηλίων στην Αθήνα, ήταν η Ειρεσιώνη. Η «Ειρεσιώνη» ήταν ένας κλάδος καλλιεργημένης ελιάς ή δάφνης, περιτυλιγμένος με μικρές μάλλινες ταινίες (οι μάλλινες ταινίες και ειδικά οι κόκκινες ήταν φορείς θεϊκής δύναμης) και φορτωμένος με διάφορα φρούτα και καρπούς της εποχής αλλά και άρτους. Ήταν μια εκδήλωση ευχαριστιών προς τους θεούς για την ευφορία της γης που χάρισε στους ανθρώπους τα απαραίτητα είδη για τη διατροφή και την επιβίωσή τους. Το κλαδί της ελιάς δεν ήταν τυχαίο, προερχόταν από τη «μορία ελαία» την ιερή ελιά της Αθήνας, εκείνη που πίστευαν πως είχε φυτέψει η ίδια η Αθηνά ή έστω, από ελαιόδεντρο που θεωρούνταν πως ήταν απόγονος αυτού του δέντρου (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Δεν ήταν τυχαία η επιλογή του κλάδου της ελιάς γι’ αυτή την τελετουργία. Η ελιά δίνει την εικόνα της αιώνιας θαλερότητας, της βλάστησης που δεν επηρεάζεται από την αλλαγή των εποχών, είναι η **προσδοκία του αέναου και του αειθαλούς**. Ο κλάδος της ελιάς ήταν εκείνος που μετέφερε τη γονιμοποιό δύναμη της γης αλλά και την ελπίδα της βλάστησης που ανακυκλώνεται και προκαλεί τη γονιμότητα, σε προϊστορικές θρησκείες, όπως και στη θρησκεία της μινωικής Κρήτης (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Σύμβολο ειρήνης

Στην ελληνική παράδοση η ελιά είναι το **δέντρο της ειρήνης**. Η ίδια η θεότητα Ειρήνη εικονιζόταν με κλαδί ελιάς στα χέρια της (Εικ. 42). Στους πολέμους δεν υπήρχε καλύτερος τρόπος αλλά και καλύτερο σύμβολο για τη λήξη των επιχειρήσεων. Οι αγγελιοφόροι που στέλνονταν για να μεταφέρουν το μήνυμα της ειρήνης ή να ζητήσουν ανακωχή έπρεπε να κρατούν στο χέρι τους κλάδο ελιάς. Ήταν το αναμφισβήτητο ιερό σύμβολο που δήλωνε τις προθέσεις εκείνων που αποφάσιζαν να το στείλουν. Η Ιοκάστη μετέφερε κλαδί ελιάς στον Πολυνείκη ζητώντας του να συμφιλιωθεί με τον αδερφό του Ετεοκλή, στην τραγική ιστορία του Οιδίποδα, το μύθο που ενέπνευσε το Σοφοκλή και τον Ευριπίδη. Οι αντιλήψεις για το συμβολισμό των κλάδων της ελιάς αλλά και του ίδιου του δέντρου, διατηρήθηκαν ακόμη και στις νεώτερες εποχές. Η φράση «κλάδον ελαίας» διατηρείται ακόμη στην ελληνική γλώσσα ως δηλωτική ειρηνευτικών προσπαθειών (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Εικ. 42 Η θεά Ειρήνη απεικονίζεται με κλάδο ελιάς στα χέρια της.

Ως εκ τούτου, το κλαδί ελιάς υπήρξε ένα **σύμβολο της ειρήνης και της συμφιλίωσης του ανθρώπου με τον άνθρωπο**. Σε αυτό το πνεύμα, κλαδιά ελιάς εμφανίζονται στη σημαία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και της Κυπριακής Δημοκρατίας (Εικ. 43, 44) και έχουν γίνει ένα **σύμβολο της μακροζωίας, του εξαγνισμού, της δύναμης, της ευημερίας, της σοφίας, της νίκης και της ειρήνης** (Rhizopoulou, 2007).

Εικ. 43 Αριστερά, το Έμβλημα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.
Εικ. 44 Δεξιά, το έμβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Κάτω από την Κύπρο δύο πράσινα κλαδιά ελιάς, ενωμένα στις άκρες που συμβολίζουν την ειρήνη μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων της Κύπρου.

Γ.4.6 Τέχνη - Πολιτισμός και ελιά

Από τον μύθο στην ιστορία και την τέχνη, η ελιά έχει έρθει να καταλάβει δεσπόζουσα θέση στη ζωή μας ειρηνικά. Τα ελαιόδεντρα, χαρακτηριστικά του μεσογειακού τοπίου, έχουν εμπνεύσει καλλιτέχνες, οι οποίοι προσπάθησαν να συλλάβουν τις αποχρώσεις του σμαραγδιού και του ασημιού από τα φύλλα τους που λαμπυρίζουν έναντι στον γαλάζιο ουρανό της Μεσογείου ή τα ροζιασμένα και στριφτά κλαδιά τους που αντέχουν στον χρόνο (Rhizopoulou, 2007).

Η φύση στη μινωική τέχνη εγκωμιάζεται, εξυμνείται. Η απεικόνιση του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου, περιβεβλημένη από τον απαιτούμενο θρησκευτικό συμβολισμό έχει μεταφερθεί στους εσωτερικούς χώρους των ανακτόρων. Από τις διάφορες καθημερινές δραστηριότητες (κυνήγι, εμπορικές συναλλαγές, αθλήματα, κοινωνικές συνάξεις) ή λατρευτικές τελετές (προσφορές σε ιερά δάση και ιερά κορυφών) δεν απουσιάζει και η ελιά. Η εμμονή στην τόσο συχνή και πιστή συχνά αναπαράσταση φύλλων, κλαδιών και δέντρων

ελιάς μπορεί να στηριχθεί σε δυο υποθέσεις: ή ότι οι καλλιτέχνες θέλησαν να αποδώσουν πιστά τη χλωρίδα του Κρητικού τοπίου, η οποία εκείνη την εποχή φαίνεται πως κατακλυζόταν από ελαιόδεντρα, ή ότι αυτό καθαυτό το ελαιόδεντρο λόγω της ανθεκτικότητας και μακροβιότητας, αλλά και της ωφελιμότητας του αντιμετωπίστηκε ως «μέγιστο αγαθό», με αποτέλεσμα να γίνει αντικείμενο συμβολισμού, γεγονός που με τη σειρά του είχε ως συνέπεια τη λατρευτική του ένταξη σε θρησκευτικά τελετουργικά (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

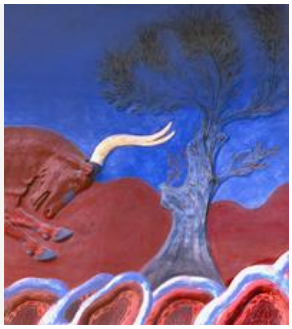
Η ελιά στην αρχαία Ελλάδα

Οι τοιχογραφίες με ελαιόδεντρα αποτελούν και τις πρώτες απεικονίσεις του δέντρου στην ιστορία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Η διασημότερη τοιχογραφία, στην οποία απεικονίζονται ελαιόδεντρα, είναι εκείνη του «χορού στο ιερό άλσος», το οποίο ανακαλύφθηκε στην Κνωσό (Εικ. 45). Στη σύνθεση αυτή τα ελαιόδεντρα αποδίδονται με μπλε χρώμα και με μαύρες σχεδιαστικές γραμμές. Ο χοντρός κορμός τους μαρτυρά την ηλικία τους. (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Γύρω από χοντρούς κορμούς βρίσκεται συγκεντρωμένο πλήθος ανθρώπων με τα χέρια στραμμένα στον ουρανό. Η όλη παράσταση μας κάνει να συμπεράνουμε πως πρόκειται για κάποια εορταστική τελετή σε ανακτορικό ιερό άλσος (Γεωργίου, 2001).

Εικ. 45 Τοιχογραφία χορού σε ιερό δάσος από ελιές.

Στη βόρεια είσοδο του ανακτόρου υπάρχουν τα θραύσματα μιας ανάγλυφης τοιχογραφίας, που απεικονίζει ελιά σε φυσικό μέγεθος. Τα κλαδιά της είναι πυκνόφυλλα και ευλύγιστα, τα φύλλα στενόμακρα, λογχοειδή στη φυσική τους διάταξη και αποδοσμένα εναλλάξ με πράσινο, κόκκινο, μαύρο και λιγότερο λευκό χρώμα (Εικ. 46). Ο ζωγράφος απεικόνισε την ελιά στην αρχή της ανθοφορίας της. Το δέντρο ανήκει στην σύνθεση με τον ανάγλυφο ταύρο και αποδίδει το τοπίο στο οποίο δεσπόζει το ζώο (Εικ. 47), (Ο Πολιτισμός της Ελαιοκομίας στην Κρήτη, Διαδίκτυο).

Εικ. 46 Αριστερά. Θραύσμα από ανάγλυφη τοιχογραφία ελιάς.
Εικ. 47 Δεξιά. Αντίγραφο από ανάγλυφη τοιχογραφία ταύρου και ελιάς.

Στον μινωικό κόσμο η ελιά έκανε πάντα αισθητή την ύπαρξή της. Την βλέπουμε στα πολύ γνωστά στεφάνια από κλωνάρια ελιάς, όπου παραπέμπουν σε κάποια μινωική τελετή. Επιπλέον εμφανίζεται στα περίφημα χρυσά κύπελλα που βρέθηκαν στο θολωτό μυκηναϊκό τάφο του Βαφειού Λακωνίας (Εικ. 48), (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Εικ. 48 Χρυσό κύπελλο που βρέθηκε στο θολωτό τάφο του Βαφειού στη Λακωνία (15^{ος} αιώνας π.Χ.). Απεικονίζεται σκηνή ειρηνικής σύλληψης ταύρου σε ένα τοπίο με ελαιόδεντρα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ήδη στην 3^{η} π.Χ. χιλιετία φαίνεται πως οι άνθρωποι κατασκεύαζαν χρυσά περίαπτα σε σχήμα φύλλων ελιάς, τα οποία βρέθηκαν σε τάφους στο Μόχλο Σητείας (Εικ.49). Στεφάνια, στολισμένα με χρυσά φύλλα ελιάς, εντοπίστηκαν και σε τάφους των ελληνιστικών χρόνων, στο «νεκροταφείο των φτωχών», στην περιοχή Σιντριβανίου Θεσσαλονίκης (Εικ. 50). Εντυπωσιακό είναι ακόμη το κλαδί της ελιάς που βλέπουμε στην κόμη της κροκοσυλλέκτριας στην τοιχογραφία που βρέθηκε στο Ακρωτήρι της Θήρας. Πιστεύεται ότι ο ρόλος του κλάδου στην τοιχογραφία είναι τελετουργικός (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Εικ. 49 Αριστερά. Ένα κλαδί ελιάς με τέσσερα φύλλα είναι το θέμα ενός χρυσού κοσμήματος.
Εικ. 50 Δεξιά. Στεφάνι στολισμένο με χρυσά φύλλα ελιάς.

Η εικονογραφία του 6ου και 5ου αιώνα π.Χ. δείχνει ότι το λάδι ήταν μέσο καθαρισμού. Είναι γνωστή μια παράσταση σε αγγείο που βρίσκεται στο Βερολίνο, όπου απεικονίζεται ένας νέος που χύνει λάδι στο χέρι του (Εικ. 51). Το λάδι δεν απουσίαζε από τα γυμνά σώματα των αρχαίων αθλητών, οι οποίοι αλείφονταν με λάδι πριν από την καθημερινή άσκηση στα γυμναστήρια. Αυτή τη συνήθεια τη γνωρίζουμε όχι μόνο από τα αρχαία κείμενα, αλλά και από άφθονες παραστάσεις σε αττικά αγγεία (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007). Στην αρχαιότητα συναντάμε επίσης μελανόμορφους αμφορείς, για την φύλαξη λαδιού, διακοσμημένους με σχέδια από συγκομιδή ελιάς (Εικ. 52) καθώς επίσης και με παραστάσεις που απεικονίζουν νικητές των ολυμπιακών αγώνων να στεφανώνονται με τον πασίγνωστο κότινο (Εικ. 53), (Στεφάτου και Παπαδοπούλου, 2007).

Εικ. 51 Οι αθλητές αλείφονταν με λάδι πριν την καθημερινή άσκηση τους. Η εντριβή με λάδι γινόταν και για μυοχαλάρωση και για καθαρισμό.

Εικ. 52 Αριστερά. Άνδρες και αγόρια ραβδίζουν και μαζεύουν ελιές. Μελανόμορφος αμφορέας του ζωγράφου Αντιμένη, 500 π.Χ. Βρετανικό μουσείο, Λονδίνο.
Εικ. 53 Δεξιά. Νικητής των ολυμπιακών αγώνων στεφανώνεται με κότινο.

Η ελιά στην αναγέννηση

Η ιερή και αλληγορική υπόσταση της ελιάς δεν επηρέασε μόνο τους καλλιτέχνες στην αρχαία Ελλάδα. Κατά την αναγέννηση ο Ιταλός καλλιτέχνης Simone Martini και Lippo memmi, φιλοτέχνησαν το 1933, για τον καθεδρικό ναό της Σιένα, τον "Ευαγγελισμός της Θεοτόκου" (Εικ. 54). Το έργο αυτό, παριστάνει την στιγμή που ο Αρχάγγελος Γαβριήλ κατεβαίνει από τον ουρανό για να χαιρετήσει την Παρθένο. Στο αριστερό του χέρι κρατάει **κλαδί ελιάς**, **σύμβολο ειρήνης** και το δεξί του χέρι είναι ανασηκωμένο σαν να πρόκειται να μιλήσει. Έχει βρει την

Παναγία να διαβάζει, η οποία αιφνιδιάζεται και αποτραβιέται. Ανάμεσά τους ένα βάζο με **λευκά κρίνα, σύμβολα παρθενίας** και ψηλά, στην κεντρική οξυκόρυφη αψίδα, η περιστερά, σύμβολο του Αγίου Πνεύματος, περιτριγυρισμένη από τετραπτέρυγα χερουβείμ (Ρουμπέκα, 2011, Διαδίκτυο).

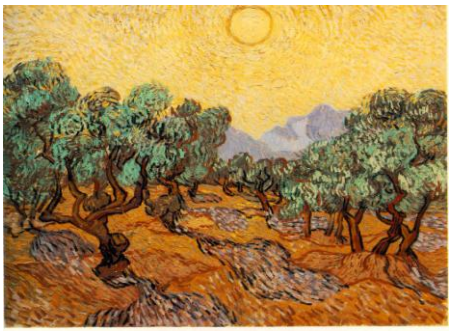

Εικ. 54 «Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου», Simone Martini, 1333. Το έργο αυτό φιλοξενείται σήμερα στο παλάτι των Ουφίτσι.

Η ελιά στην Σύγχρονη Εποχή

Η ελιά ήταν πηγή έμπνευσης και για πολλούς έλληνες καλλιτέχνες. Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ, μεγάλος λαϊκός ζωγράφος της νεοελληνικής τέχνης, θέλοντας να εικονογραφήσει την ελληνική παράδοση και ιστορία, ζωγραφίζει το 1933, στην Μυτιλήνη «το μάζεμα των ελιών» (Εικ. 55). Οι Ιμπρεσιονιστές ήταν ιδιαίτερα ερωτευμένοι με την ομορφιά της ελιάς. Ο Vincent van Gogh, ένας από τους σημαντικότερους αντιπροσώπους του Ιμπρεσιονισμού, ζωγράφισε αρκετούς πίνακες μαγεμένος από την αιωνιότητα της ελιάς. Ένας από αυτούς είναι «τα ελαιόδεντρα» (Εικ. 56).

Εικ. 55 Αριστερά. Το μάζεμα των ελαιών εν Μυτιλήνη. Θεόφιλος Χατζημιχαήλ 1933.
Εικ. 56 Δεξιά. Ελαιόδεντρα. Vincent van Gogh, 1889, Minneapolis Institute of Arts.

Η αρχοντιά της ελιάς δεν θα μπορούσε να λείπει από τα κοσμήματα τόσο στην αρχαιότητα όσο και στο παρόν. Κοσμήματα εξαιρετικού κάλους σχεδιασμένα από έλληνες και ξένους καλλιτέχνες με θέμα την ελιά, είναι πόλος έλξης για άτομα με ευαισθησίες και σεβασμό προς το ιερό αυτό φυτό. Το κλασικό ελληνικό σύμβολο, **το κλαδί της ελιάς, υποδηλώνει την αιώνια ειρήνη, τα υψηλά ιδανικά και τη νίκη ενάντια στο κακό**. Το συμβολικό αυτό φυτό επιλέγεται από πολλά ζευγάρια, να συνοδεύσει την ένωση τους, την

ημέρα του γάμου, είτε με την μορφή κοσμημάτων, είτε με την μορφή στεφάνων (Εικ. 57, 58, 59, 60, 61, 62).

Εικ. 57 Αριστερά. Βραχιόλι με επιχρυσωμένα φύλλα και καρπό ελιάς.
Εικ. 58 Δεξιά. Σκουλαρίκια με επιχρυσωμένα φύλλα ελιάς.

Εικ. 59 Αριστερά. Γούρι για το 2012 από ιταλικό οίκο κοσμημάτων, φτιαγμένο από μαύρο όνυχα και με το σχέδιο ενός κλαδιού ελιάς από ροζ χρυσό.
Εικ. 60 Δεξιά. Καρφίτσα από ασήμι που απεικονίζει κλαδί ελιάς. Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, Σπάρτη, 2008.

Εικ. 61 Αριστερά. Ασημένιο δαχτυλίδι με λεπτομέρειες από φύλλα και κλαδιά ελιάς.
Εικ. 62 Δεξιά. Στέφανο για γάμο με επάργυρο κλαδί ελιάς.

Γ.4.7 Νομίσματα και ελιά

Ένα άλλο είδος τέχνης στο οποίο συχνά βλέπουμε την παρουσία της ελιάς είναι η εικονογραφία των νομισμάτων. Σε νόμισμα της Λέσβου, η ελιά ανάμεσα στις κεφαλές δύο μόσχων (Εικ.63), ίσως συμβολίζει τον πλούτο του νησιού σε ελαιόδεντρα, που διατηρήθηκε μέχρι σήμερα (Μπάουμαν). Το κλαδί ελιάς, σε αργυρό στατήρα της Σάμου (Εικ. 64),

υποδηλώνει επίσης τον ελαιοκομικό πλούτο του νησιού αυτού. Το κεφάλι του ταύρου είναι εδώ σύμβολο της θεάς - μητέρας Ήρας, που λατρευόταν στο νησί από παλαιοτάτων χρόνων. (Μπάουμαν, 2004).

Εικ. 63 Αριστερά. Αργυρός στατήρ, 500 π.Χ. Λέσβος, Αιολίς.
Εικ. 64 Δεξιά. Αργυρό τετράδραχμο, 400-365 π.Χ. Σάμος, Ιωνία.

Η ελιά είναι παράλληλα το **σύμβολο της Αθηνάς**, αφού το ιερό δέντρο ήταν το δώρο της θεάς προς την πόλη των Αθηνών, στην οποία έδωσε και το όνομά της. Δεν θα μπορούσε λοιπόν να λείπει η ελιά από το νόμισμα που απεικονίζει την συγκεκριμένη θεά. Στις περίφημες «γλαύκες», όπως έμειναν γνωστά τα αθηναϊκά τετράδραχμα, στην οπίσθια όψη διακρίνουμε ένα κλαδί ελιάς (Εικ. 65), ενώ μετά το 479 π.Χ. και το τέλος των Περσικών, η ελιά προστίθεται και στο κράνος της θεάς, για να θυμίζει τη μεγάλη νίκη κατά των Περσών. Στα αθηναϊκά τετράδραχμα νέας τεχνοτροπίας που κυκλοφορούν κατά τον $2^{ο}$ και $1^{ο}$ αιώνα π.Χ. στην οπίσθια όψη η παράσταση περιβάλλεται από ένα στεφάνι ελιάς (Εικ. 66), εικονογραφικό στοιχείο που έδωσε στα συγκεκριμένα νομίσματα και την ονομασία «στεφανηφόρα» (Φυτά σε Αρχαία Νομίσματα, Διαδίκτυο).

Εικ.65 Αργυρό τετράδραχμο, 479-454 π.Χ. Αθήνα.

Εικ. 66 Αργυρό τετράδραχμο, 195-194 π.Χ. Αθήνα.

Και στην νεότερη ιστορία της Ελλάδος παρατηρούμε ότι από την εποχή του Καποδίστρια, μέχρι και σήμερα, τα περισσότερα νομίσματα έχουν το σύμβολο της ελιάς (Εικ. 67, 68, 69). Η ελιά σαν σύμβολο της νίκης και της ειρήνης, ίσως να αντιπροσωπεύει τα φιλειρηνικά αισθήματα του ελληνικού λαού, ο οποίος αντιμετώπισε αρκετούς πολέμους κατά την διάρκεια της ιστορίας του.

Εικ. 67 Φοίνιξ το πρώτο σύγχρονο νόμισμα της Ελλάδος, 1828

Εικ. 68 Νόμισμα 20 Λεπτά, 1954

Εικ. 69 Ευρώ, 2001

Γ.5 ΑΜΠΕΛΙ

Της πτωχής χήρας ήταν η άμπελος μόνον εις τας ώρας που ήρχετο η ίδια δια να θειαφίσει, ν' αργολογήσει, να γεμίσει ένα καλάθι σταφύλια και να τρυγήσει αν έμενε τίποτε δια τρύγημα.

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Εικ. 70 Αμπέλι (*Vitis vinifera* L.).

Ταξινομική κατάταξη του αμπελιού (*Vitis vinifera* L.)	
Οικογένεια	Vitaceae
Γένος	*Vitis*
Είδος	*vinifera*

Πίνακας 6 Ταξινομική κατάταξη του αμπελιού (*Vitis vinifera* L.).

Γ.5.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος Άμπελος (*Vitis*) ανήκουν 60 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Vitaceae. Άμπελος η οινοφόρος (*Vitis vinifera* L.), (Εικ. 70, Πίνακας 6) το κοινό αμπέλι, είναι αναρριχώμενο, θαμνώδες φυτό. Φέρει έλικες απλές ή διακλαδιζόμενες. Τα φύλλα του είναι μεγάλα και έλλοβα ή σύνθετα παλαμοειδή ή πτεροειδή. Τα άνθη του είναι μονογενή ή διγενή, μικρά, ακτινόμορφα, τοποθετημένα σε κυματοειδείς ταξιανθίες. Ο κάλυκας έχει πολύ μικρά σέπαλα, συνήθως 4-5. Η στεφάνη έχει 4-5 πέταλα, και πέφτει εύκολα αμέσως μετά το άνοιγμα του άνθους. Οι στήμονες είναι ισάριθμοι με τα πέταλα και η ωοθήκη είναι δίχωρη. Ο καρπός της αμπέλου είναι ράγα και ωριμάζει στο τέλος του καλοκαιριού (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.5.2 Γεωγραφική εξάπλωση

Το αμπέλι είναι ιθαγενές φυτό της Ευρώπης και της Ασίας. Από τα αρχαία χρόνια καλλιεργείται στην Ευρώπη, την Ασία και την βόρεια Αφρική. Σήμερα καλλιεργείται και στην Αμερική, την Αυστραλία και την νότια Αφρική. Η εξημέρωση του φυτού άρχισε ίσως στον Καύκασο, δεν αποκλείεται όμως να συνέβη και σε άλλα μέρη. Η άμπελος υπήρχε και υπάρχει σε άγρια (*Vitis sylvestris* B.) και εξημερωμένη (*Vitis vinifera* L.) μορφή κι εμφανίζεται σε μια ευρύτατη γεωγραφική ζώνη από τη Δυτική Μεσόγειο, μέχρι τον Καύκασο (Μαγκαφά και συν., 1993). Απολιθωμένα φύλλα της οινοφόρου αμπέλου βρέθηκαν στην Γαλλία και στην βόρεια Ιταλία (Γεννάδιος, 1914). Κουκούτσια από άγρια σταφύλια έχουν βρεθεί σε αρχαιολογικές

θέσεις στη νότια Γαλλία, που χρονολογούνται γύρω στο 7.500 π.Χ., καθώς και στον Καύκασο και την Ελλάδα, χρονολογούμενα γύρω στο 6.000 π.Χ. (Μαγκαφά και συν., 1993). Καλλιεργητές σε διαφορετικά μέρη μπορεί να ανέπτυξαν καλλιεργημένα είδη αμπέλου από τοπικά άγρια σταφύλια. Σύμφωνα με μια αρχαιοβοτανική μελέτη, κατ' αυτόν τον τρόπο αναπτύχθηκαν οι κριμαϊκοί αμπελώνες της ελληνικής αποικίας στην Ταυρική χερσόνησο, γύρω στα 400 π.Χ. (Janushevich and Nikolaenko, 1979).

Οι Αιγυπτιολόγοι επιβεβαιώνουν ότι η καλλιέργεια της αμπέλου και η οινοποιία στην Αίγυπτο χρονολογείται από την 5^{η} π.Χ. χιλιετία. Τόσο στην Αίγυπτο όσο και στις άλλες παραμεσόγειες χώρες η καλλιέργεια της αμπέλου εισήχθη από την Ασία. Στην Ελλάδα σύμφωνα με τον Θεόπομπο το κρασί παράχθηκε για πρώτη φορά στη Χίο. Σύμφωνα με τον μύθο ο Οινοπίωνας, γιος του Διονύσου, έμαθε στους Χιώτες πώς να καλλιεργούν το αμπέλι και αυτοί με την σειρά τους μετέδωσαν τις γνώσεις τους στους άλλους Έλληνες. Κατά τον Φιλωνίδη ο θεός Διόνυσος εισήγαγε στην Ελλάδα την άμπελο μέσω της ερυθράς θάλασσας. Ο Όμηρος αναφέρει πως η αμπελουργία ήταν ήδη ανεπτυγμένη στην Ελλάδα από την Τρωική εποχή. Με γλυκό κόκκινο κρασί μέθυσε ο Οδυσσέας τον Κύκλωπα Πολύφημο. Οι άποικοι των Ελλήνων εισήγαγαν το αμπέλι στα παράλια της νότιας Ιταλίας και στην Σικελία (Μεγάλη Ελλάδα) και από εκεί εξαπλώθηκε και στην υπόλοιπη Ιταλία. Η ανάπτυξη της αμπελουργία στην Γαλλία χρονολογείται από την κατάκτησή της από τους Ρωμαίους (Γεννάδιος, 1914).

Γ.5.3 Ιστορικά στοιχεία

Η χρησιμοποίηση των καρπών της άγριας αμπέλου στην διατροφή θεωρείται παλαιότατη. Μέχρι πριν λίγα χρόνια πιστεύονταν ότι η παλαιότερη ένδειξη οινοποίησης ήταν από την 4^{η} χιλιετία π.Χ. και προέρχονταν από χημικές αναλύσεις ιζημάτων στο εσωτερικό αποθηκευτικών αγγείων από το Godin Tepe στο Ιράν (McGovern et al., 2003). Ωστόσο, στην Κύπρο προηγήθηκε η τέχνη του κρασιού κι εκεί χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά πήλινα ποτήρια και κιούπια για τη μεταφορά του. Η εξέταση θραυσμάτων από αγγεία, στα οποία ανακαλύφθηκαν ίχνη ταρταρικού οξέως που αποτελεί βασικό συστατικό του κρασιού, έδειξε ότι η παραγωγή κρασιού ήκμαζε στην Κύπρο πριν από 5.500 χρόνια (Λογοθέτης, 1962).

Το παλαιότατο όμως σχετικό εύρημα του ελλαδικού χώρου είναι γίγαρτα (κουκούτσια) άγριας αμπέλου του 11.000 π.Χ. από το σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδος. Η εξέταση των αρχαίων φυτικών καταλοίπων εντάσσει την αρχή της αμπελοκαλλιέργειας και της οινοποιήσεως στην Ελλάδα στην 3^{η} χιλιετία π.Χ. Τα ευρήματα οδηγούν στην εγκατάλειψη της απόψεως ότι η καλλιέργεια εισήχθη από την Εγγύς Ανατολή. Φαίνεται ότι διαμορφώθηκε επί τόπου με προοδευτική εξέλιξη της καλλιέργειας αυτοφυών φυτών (Φάκλαρης, 1999). Γίγαρτο από σταφύλι εξημερωμένης αμπέλου της νεολιθικής περιόδου βρέθηκε και σε οικισμό των Γιαννιτσών (Βαλαμώτη, 1992).

Το κρασί μαζί με τα δημητριακά και το ελαιόλαδο, αποτέλεσε τον πλούτο των προϊστορικών ελληνικών οικισμών, πολλούς αιώνες πριν καταχωρηθεί για πρώτη φορά στους καταλόγους των πινακίδων της Γραμμικής Β' και πριν την Ομήρου Οδύσσεια και Ιλιάδα (Γεννάδιος, 1914). Κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού υπάρχουν ευρήματα αμπέλου από τη Λέρνα, τον Αγ. Κοσμά Αττικής, το Μύρτο στην Κρήτη. Από τη μέση και ύστερη εποχή Χαλκού

χρονολογούνται ευρήματα από τη Φαιστό, τις Μυκήνες, την Τίρυνθα και την Άσσιρο (Καραλή και Μαυρίδης, 1993).

Αργότερα, κατά τους ιστορικούς χρόνους, το αμπέλι και το κρασί έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή των Αρχαίων Ελλήνων. Το ότι η χρήση του κρασιού ήταν βαθιά ριζωμένη στο απώτερο παρελθόν τους αποδεικνύεται από το ρόλο που έπαιξε στις τελετουργίες θρησκευτικού αλλά και κοσμικού χαρακτήρα. Ήταν το κρασί που συνόδευε τους θεούς, αλλά και τον απλό λαό στις χαρούμενες αλλά και στις δυσάρεστες στιγμές τους. Οι παλαιότερες ιστορικές πηγές παρέχουν ορισμένες πληροφορίες για την αμπελοκαλλιέργεια στην αρχαία Ελλάδα. Ο Θεόφραστος (4^{ος} αιώνας π.Χ.) περιγράφει όλες τις σχετικές εργασίες από το φύτεμα, μέχρι τον τρύγο. Αιώνες αργότερα ο Πλίνιος και ο Columella συντάσσουν εγχειρίδια περί καλλιέργειας της αμπέλου (Φάκλαρης, 1999). Πληροφορίες για την αμπελοκαλλιέργεια δίνονται επίσης και από τους ρωμαίους συγγραφείς Cato και De Agri Cultura), (White, 1967).

Το βασικό προϊόν της αμπέλου είναι το κρασί, που μαζί με το σιτάρι και το λάδι θεωρείται βασικό είδος διατροφής και δώρο από το Θεό στους ανθρώπους. Η ιστορία του κρασιού χάνεται στα βάθη των αιώνων. Η Ανατολική Μεσόγειος είναι περιοχή που η αμπελουργία κι η παραγωγή κρασιού αναπτύχθηκε από τους αρχαίους ακόμη χρόνους κι είναι συνυφασμένες με την ιστορία και τον πολιτισμό της. Η αρχαιολογική έρευνα έχει τοποθετήσει την εμφάνιση του κρασιού στα μέρη μας γύρω στο 2000 π.Χ. πριν απ' αυτή την εποχή το κρασί ήταν γνωστό στην Κίνα και στην Αίγυπτο (Μπάουμαν, 1993).

Οι παλαιότερες γραπτές μαρτυρίες που έχουμε για το κρασί προέρχονται από την Παλαιά Διαθήκη, την Ιλιάδα και Οδύσσεια του Ομήρου. Κατά τον Όμηρο, οι λαοί που δεν γνώριζαν την αμπελοκαλλιέργεια θεωρούνταν βάρβαροι. Κατά τις διηγήσεις του ο Αχιλλέας είχε παραγγείλει στον Ήφαιστο μια ασπίδα με ένα ανάγλυφο κλήμα (Μπάουμαν, 1984). Από τον Όμηρο επίσης πληροφορούμαστε για την συνήθεια των αρχαίων να πλένουν τα οστά των νεκρών με κρασί. Τέλος ο μεγάλος επικός ποιητής βάζει τον Οδυσσέα να αντιμετωπίσει τον Πολύφημο δίνοντάς του μια κούπα κρασί (Χριστοδουλάκης και Γαργεράκη, 2012). Σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη, στο βιβλίο της Γένεσης (Γένεσις, Θ' 20) λέγεται ότι όταν αποτραβήχτηκαν τα νερά του κατακλυσμού, ο Νώε φύτεψε αμπελώνα. Επίσης, στη Γένεση (Γένεσις, IX 20/21) γράφεται ότι ο Νώε ήταν ο πρώτος αμπελουργός και οινοποιός, αφού άφησε εκτεθειμένο το χυμό σταφυλιών κι έπειτα τον ήπιε και μέθυσε (Γεννάδιος, 1914). Η αμπελουργία ήταν μια από τις κύριες ασχολίες του αγροτικού πληθυσμού στο Βυζάντιο (Γερολυμάτου, 1999).

Γ.5.4 Θρησκεία

Τόσο πολύ αγαπήθηκε το αμπέλι και το κρασί από τους αρχαίους Έλληνες που το συνέδεσαν με έναν από τους δώδεκα θεούς τους. Ο Διόνυσος είναι ο θεός του οίνου και της εκστάσεως που επιφέρει η μέθη, αλλά και της γονιμότητας και της βλάστησης. Τα αγαπημένα φυτά του Διονύσου ήταν η άμπελος και ο κισσός. Η λατρεία του Διόνυσου ξεκίνησε στη ΒΔ Μικρά Ασία και τη Θράκη, μιας και σε αυτές τις περιοχές πρώτα εξαπλώθηκε και αναπτύχθηκε η αμπελουργία. Ο οίνος στην θρησκευτική ζωή, κυρίως μέσα από τις γιορτές για τον προστάτη Θεό του, το Διόνυσο, συντέλεσε στην διαμόρφωση του ελληνικού πολιτισμού, με χαρακτηριστικότερο προϊόν του το θέατρο (Φάκλαρης, 1999). Ο Διόνυσος λατρευόταν ως θεός

της αμπέλου και της οινοποιίας, για αυτό και στις απεικονίσεις του παρουσιάζεται εστεμμένος με φύλλα Κισσού και Αμπελιού (Εικ. 71). Προς τιμήν του Διονύσου τελούνταν στην Ελλάδα τα Διονύσια, που ήταν θρησκευτικές και αγροτικές εορτές.

Εικ. 71 Ο θεός Διόνυσος.

Και στη χριστιανική θρησκεία όμως το αμπέλι παίζει θεμελιώδη ρόλο. Ο Θεός παρουσιάζεται ως αμπελουργός, και η εκκλησία ως άμπελος. Οι χριστιανοί στη Θεία Κοινωνία χρησιμοποιούν το κρασί ως αίμα του Θεού. Μάλιστα η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει καθιερώσει και προστάτη των αμπελιών και των αμπελουργών, τον Άγιο Τρύφωνα, ενσωματώνοντας με αυτό τον τρόπο πανάρχαιες αντιλήψεις για τη βλάστηση και τη γονιμότητα. Σε πολλές απεικονίσεις του ο άγιος Τρύφωνας, κρατάει το ειδικό κλαδευτήρι για την κοπή των σταφυλιών, είτε φύλλα αμπέλου (Εικ. 72, 73).

Εικ. 72, 73 Ο Άγιος Τρύφωνας.

Σε πολλά μέρη της Ελλάδας η σταφυλοφαγία ξεκινά από τις 6 Αυγούστου, που γιορτάζει η εκκλησία την Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Εκείνη την χρονική περίοδο πολλά σταφύλια είναι ώριμα και συνηθίζεται σε πολλά μέρη να πηγαίνουν σταφύλια στην εκκλησία, τα οποία μετά το πέρας της λειτουργίας ο ιερέας αφού τα ευλογήσει τα διανέμει στους εκκλησιαζόμενους. Το έθιμο αυτό έχει ως σκοπό να αποτρέπει τους πιστούς να τρώνε τα σταφύλια πριν να ωριμάσουν πλήρως (Γεννάδιος, 1914).

Γ.5.5 Μυθολογία

Τα πρώτα κλήματα υποτίθεται πως τα χάρισε ο Διόνυσος σε ένα νεαρό με το όνομα «Άμπελος», που ήταν γιος ενός σάτυρου και μιας νύμφης. Κατά ένα άλλο μύθο, ο Διόνυσος χάρισε το πρώτο κλήμα στον βασιλιά της Καλυδώνας Οινέα, από τον οποίο πήρε και το όνομά του ο οίνος. Σε όλους αυτούς τους μύθους το κρασί είχε μαγική δύναμη. Η ανακάλυψη της ζύμωσης ήταν μάλλον τυχαία, αλλά σαν θεϊκή εκδήλωση, δημιούργησε της σχέση μεταξύ κρασιού και θεών (Μπάουμαν, 1993).

Ο ερχομός του Διονύσου

Στον έβδομο από τους ομηρικούς ύμνους (Ομηρικοί ύμνοι 7, Εις Διόνυσον) ο Διόνυσος εμφανίζεται στην παραλία με τη μορφή ενός νεαρού και Τυρρηνοί πειρατές τον απαγάγουν με το πλοίο τους. Προσπαθούν να τον δέσουν, τα δεσμά όμως λύνονται, κλήματα βλαστάνουν και τυλίγουν κατάρτια και πανιά. Κισσός τυλίγεται γύρω στο κατάρτι, ενώ το καράβι πλημμυρίζει με κρασί. Οι ληστές πέφτουν στη θάλασσα και μεταμορφώνονται σε δελφίνια. Μόνο ο πηδαλιούχος, που δε συμφωνούσε μαζί τους από την αρχή που απήγαγαν το Διόνυσο, παραμένει στο πλοίο και ο θεός τον παίρνει στην υπηρεσία του. Η κύλικα του Εξηκία απεικονίζει το μύθο και δείχνει ένα πλοίο με το Διόνυσο να αρμενίζει σκιασμένο από τα κλαδιά του κλήματος, τριγυρισμένο από δελφίνια (Εικ. 74), (Γιούρη, 1978).

Εικ. 74 Αττική μελανόμορφη κύλικα. Εικονίζεται ο Διόνυσος σε πλοίο. Το ιερό φυτό αναρριχάται στο κατάρτι. Εξηκίας, 540 π.Χ.

Ο μύθος του Διονύσου και της Αριάδνης

Η Αριάδνη ήταν η κόρη του Μίνωα, που βοήθησε το Θησέα να μη χαθεί στο Λαβύρινθο. Έπειτα έφυγε μαζί του από την Κρήτη, ο Θησέας την εγκατέλειψε στη Νάξο, και τότε εμφανίστηκε ο Διόνυσος. Από τη συνεύρεση τους γεννήθηκαν δυο γιοί, ο Στάφυλος και ο Οινοπίωνας και μια κόρη η Ευάνθη. Ο γάμος του Διονύσου με την Αριάδνη απεικονίζεται στον κρατήρα του Δερβενίου (4^{ος} αιώνας π.Χ.), (Εικ. 75), (Γιούρη, 1978). Ο χάλκινος επιχρυσωμένος κρατήρας του Δερβενίου, με ύψος ένα μέτρο και βάρος 40 κιλών, που βρέθηκε με την τέφρα ενός πολεμιστή, έχει μια από τις ωραιότερες παραστάσεις με διονυσιακές περικοκλάδες. Μαζί

με το ανάγλυφο Διονυσιακό θέμα, το τεχνούργημα αυτό έχει ωραίες διακοσμήσεις από ασημένια φύλλα κλήματος και κισσού.

Εικ. 75 Ο χάλκινος κρατήρας από το Δερβένι. Αρχή μακεδονικής περιόδου, 4ος αιώνας π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Γ.5.6 Συμβολισμός

Στα παλιά χρόνια μια ελιά, ένα κλήμα και μια συκιά, μαζί με ένα πηγάδι με δροσερό νερό, ήταν όλα όσα χρειαζόταν ένα ευτυχισμένο σπιτικό. Έτσι και στην Βίβλο αυτά τα τρία φυτά αναφέρονται επανειλημμένα σαν **σύμβολο ειρήνης και ευημερίας** (Μπάουμαν, 1993). Σύμφωνα με τον Ταλμούδ και κάποιες απόκρυφες παραδόσεις, το κλήμα ήταν το **δέντρο της γνώσεως** στην Εδέμ. Ο τρύγος των σταφυλιών είναι ο πρώτος ερωτικός τρύγος της μέθης, της έκστασης και της αμαρτίας (Αναγνωστάκης, 1999).

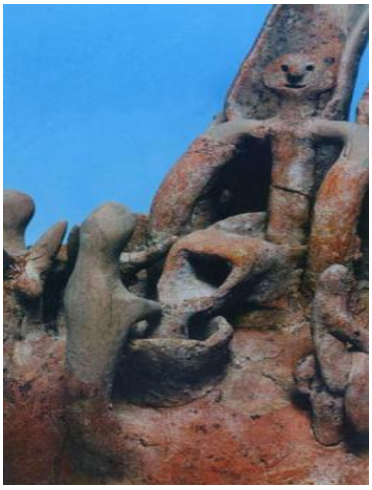
Ο αποκαλυπτικός τρύγος και θερισμός, χρησιμοποιήθηκε από τις βυζαντινές προφητείες και αποκαλύψεις. Εδώ ο **αμπελώνας συμβολίζει τον κόσμο**, τα **σταφύλια με το κρασί συμβολίζουν τους ανθρώπους με το αίμα τους**. Πάντως από τον 13ο αιώνα ο τρύγος της Αποκαλύψεως και η **καταστροφή του αμπελώνα** από τα άγρια και ακάθαρτα ζώα **συμβόλιζαν την κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας** από σταυροφόρους και Οθωμανούς. Στον χρησμό του Δανιήλ για την Πελοπόννησο προφητεύεται με τον τρύγο η εξολόθρευση των Τούρκων από την περιοχή (Αναγνωστάκης, 1999).

Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο ο **Ιησούς παρομοιάζει τον εαυτό του με την άμπελο** και τους **μαθητές του, καθώς και τους πιστούς στον λόγο του, με τα κλίματα**. Στην ιερή άμπελο της Διαθήκης, ο χριστιανισμός θα προσθέσει την αλληγορία του βότρυ, που συνθλιβόμενος αποδίδει το ιερό αίμα της θυσίας του Λόγου, αλληγορία αρχαιότατη που στον ελληνικό, τουλάχιστον κόσμο μορφοποιήθηκε στο διονυσιακό πάθος (Αγγελίδη, 1999).

Γ.5.7 Τέχνη - Πολιτισμός και αμπέλι

Η μακρόχρονη παράδοση των Ελλήνων στην καλλιέργεια αμπελιού και στην παραγωγή κρασιού ακολουθεί μια ιστορική διαδρομή. Από τα αρχαιότερα δείγματα τέχνης και πολιτισμού, που συσχετίζονται με την καλλιέργεια του σταφυλιού και τον οίνο είναι μια

ερυθροστιλβωτή στάμνα που βρέθηκε σε τάφο της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, στο χωριό Πύργος Λεμεσού. Η στάμνα αυτή απεικονίζει διάφορες σκηνές από την καθημερινή ζωή που αποδίδονται ολόγλυφα και καταλαμβάνουν τον ώμο του αγγείου. Σε μια από τις σκηνές παρουσιάζονται διάφορες μορφές που πιθανότατα ασχολούνται με την οινοπαραγωγή (Εικ. 76), (Χατζησάββας, 2003).

Εικ. 76 Τμήμα από στάμνα που απεικονίζει σκηνή από διαδικασία οινοπαραγωγής. Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, Πύργος Λεμεσού.

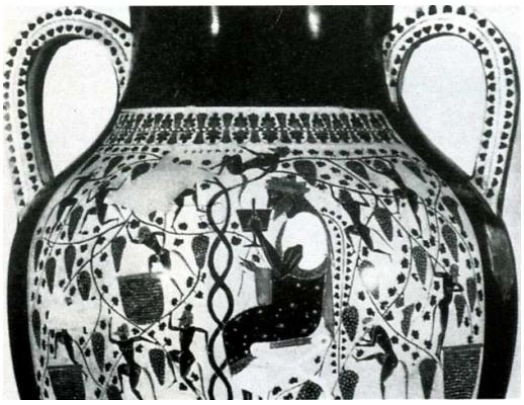
Σε όλη την μελανόμορφη και ερυθρόμορφη αγγειογραφία, η απεικόνιση αμπελουργικών εργασιών είναι συχνή (Εικ.77, 78), εντύπωση προκαλεί ότι βλέπουμε αποκλειστικά κληματαριές, ενώ χαμηλά κλήματα δεν απεικονίζονται ποτέ. Αυτό βοηθούσε στην αντιμετώπιση των εχθρών του καρπού, κυρίως αλεπούδων και ποντικών. Έτσι, η αλεπού στον γνωστό μύθο του Αισώπου δεν καταφέρνει να φτάσει τα σταφύλια μιας κληματαριάς και απομακρυνόμενη διαπιστώνει ότι είναι άγουρα (Φάκλαρης, 1999). Τα ειδικά αγγεία και σκεύη για την ανάμειξη, το σερβίρισμα και την πόση του κρασιού, έφταναν σε υψηλή πολυτέλεια από τα μυκηναϊκά χρόνια και συχνά συνόδευαν τους κατόχους τους στον τάφο (Φάκλαρης, 1999).

Εικ. 77 Αριστερά. Απεικόνιση τρύγου σε μελανόμορφο αμφορέα.
Εικ. 78 Δεξιά. Απεικόνιση τρύγου στο εσωτερικό μελανόμορφης κύλικος. Τέλος 6^{ου} αιώνα π.Χ. Παρίσι.

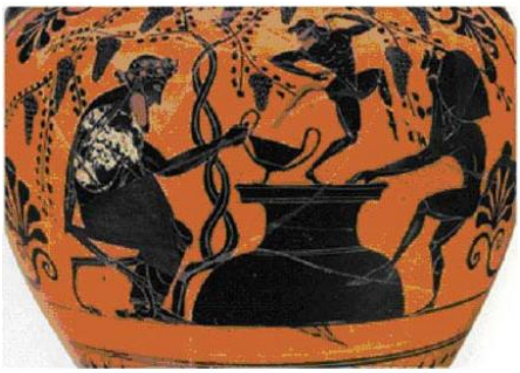
Το θέμα του τρύγου είναι συνηθισμένο και στην αττική αγγειογραφία. Οι κληματαριές καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη διακοσμητική επιφάνεια του αγγείου και μικρόσωμοι σάτυροι και σειληνοί σκαρφαλωμένοι σε αυτές κόβουν τα σταφύλια. Το μικροσκοπικό μέγεθος των σατύρων τονίζει τον πλούτο της κληματαριάς και το μέγεθος των σταφυλιών. Το σταφύλι αποτελεί το κεντρικό θέμα της παράστασης που διακοσμεί ένα αγγείο. Συχνά, τον τρύγο παρακολουθεί ο ίδιος ο Διόνυσος (Εικ. 79), (Κουράκου - Δραγώνα, 1998).

Εικ. 79 Μελανόμορφος αμφορέας με αναπαράσταση τρύγου. Εξηκίας, 540 π.Χ. Μουσείο Βοστώνης.

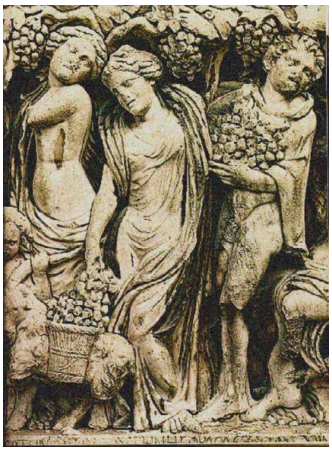
Οι Έλληνες ανέπτυξαν μια ιδιαίτερη σχέση με το κρασί, το οποίο και συνόδευε όλες τις εκφάνσεις και εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Θεώρησαν, το κρασί δώρο θεόσταλτο και δημιούργησαν και θεό του κρασιού, το Διόνυσο, εκτιμώντας το γεγονός ότι τους βοηθούσε ανάλογα με την περίσταση να τιμούν τους θεούς και τους νεκρούς τους, αλλά και να ξεχνούν τα βάσανα της ζωής, να έρχονται σε έκσταση, να δημιουργούν ευχάριστη ατμόσφαιρα και να φιλοσοφούν (Κουράκου-Δραγώνα, 1998).

Ο θεός του οίνου και η συνοδεία του ήταν πολύ δημοφιλείς για τη διακόσμηση των αγγείων που χρησιμοποιούνταν για το κρασί στην αττική κεραμική του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Οι αττικοί αγγειογράφοι χρησιμοποιούν το θέμα του «διονυσιακού θιάσου» για να διακοσμήσουν πλήθος μελανόμορφων και ερυθρόμορφων αγγείων. Σε αυτές τις παραστάσεις απεικονίζεται ο Διόνυσος, όρθιος ή καθισμένος, να κρατά στο ένα χέρι κληματαριά με σταφύλια, στο άλλο αγγείο κρασιού και τριγύρω του σάτυροι, σειληνοί και μαινάδες με ασκούς κρασιού ή άλλα αγγεία οίνου (Κουράκου-Δραγώνα, 1998). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας παράστασης, συναντάμε στο μελανόμορφο αμφορέα που φυλάσσεται σε μουσείο του Μονάχου, περί το 500 π.Χ. (Ξαγοράρη, 1990), όπου ο Διόνυσος καθισμένος μπροστά σε ένα τεράστιο πίθο, κρατάει στο χέρι του έναν κάνθαρο, αγγείο σύμβολο του θεού. Ο κάνθαρος απεικονίζεται ανάμεσα σε ένα τσαμπί σταφύλι που κρέμεται από πάνω του και επάνω ακριβώς από τον παραχωμένο πίθο, παραπέμπει έτσι, με τη συμβολική γλώσσα της αγγειογραφίας, στο έργο του θεού που είναι το πέρασμα από το σταφύλι στο κρασί (Εικ. 80), (Κουράκου-Δραγώνα, 1998).

Εικ. 80 Μελανόμορφος αμφορέας (κλεμμένος συνήθως), απεικονίζει το Διόνυσο, να κρατά στο ένα χέρι αγγείο κρασιού. Πίσω του διακρίνεται μια κληματαριά. Μόναχο, 500 π.Χ.

Και κατά τα ρωμαϊκά χρόνια παρατηρούμε ότι ο τρύγος και το σταφύλι δεν λείπει από την ζωή των ανθρώπων και το συναντάμε σε έργα τέχνης, που διακοσμούν σαρκοφάγους (Εικ. 81). Στις αρχές της πρωτοβυζαντινής περιόδου παρατηρείται ένα σταδιακό πέρασμα από τις Διονυσιακές τελετές στις Χριστιανικές τελετουργίες. Κατά την περιγραφή του τρύγου από τον Θεόδωρο Πρόδρομο (12^{ος} αιώνας), στο μυθιστόρημα του «Τα κατά Ροδάνθην και Δοσικλέα», περιγράφεται ένας γυάλινος κρατήρας, ο οποίος έφερε ανάγλυφη παράσταση τρύγου. Απεικονίζονταν τρυγητές να κόβουν ώριμα τσαμπιά σταφύλια και να δημιουργούνε μούστο. Η παράσταση συμπληρωνόταν από τρυγητές οι οποίοι χόρευαν πιασμένοι χέρι χέρι, ενώ εικονιζόταν και ένας Διόνυσος καθισμένος σε ένα πιθάρι να παίζει με τους Σατύρους και τις Βάκχες. Η περιγραφή υποδηλώνει εξοικείωση με παραστάσεις τρύγου της αρχαιότητας και της πρώιμης Βυζαντινής περιόδου (Εικ.82), (Γερολυμάτου, 1999).

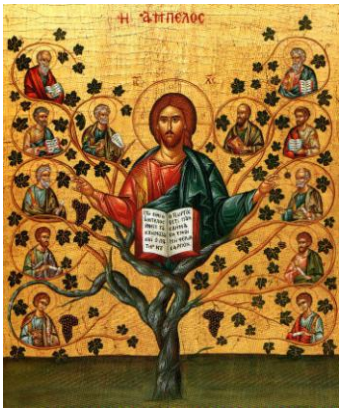

Εικ 81 Αριστερά. Τρύγος στα αυτοκρατορικά χρόνια. Λεπτομέρεια της σαρκοφάγου με διονυσιακή παράσταση από τα δυτικά νεκροταφεία της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης.
Εικ.82 Δεξιά. Τμήμα από ανάγλυφη παράσταση τρύγου.

Το κρασί και όλη η διαδικασία παραγωγής του στους χριστιανικούς χρόνους και το Βυζάντιο παίρνει άλλες διαστάσεις. Το αμπέλι και το κρασί ταυτίζονται με τον Ιησού και τους μαθητές του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ένα επιχρυσωμένο, αργυρό δισκοπότηρο που βρέθηκε στην Αντιόχεια (Εικ. 83). Πιθανόν προέρχεται από εργαστήριο της Συρίας και χρονολογείται, πιθανόν, τον πρώτο μισό του 6^{ου} αιώνα. Ο Ιησούς με χαρακτηριστικά αρχαίου φιλοσόφου, εικονίζεται να διδάσκει τους Αποστόλους ανάμεσα σε αμπέλια, φορτωμένα από

σταφύλια, ώριμα για τρύγο. Η παράσταση μεταγράφει με εικαστική ακρίβεια το περιεχόμενο του ευαγγελικού χώρου «Εγώ ειμί η άμπελος» (Αγγελίδη, 1999). Στις περισσότερες χριστιανικές εκκλησίες συναντάται η τοιχογραφία με τον Ιησού να αντιπροσωπεύει την άμπελο και τους μαθητές του τα κλήματα (Εικ. 84).

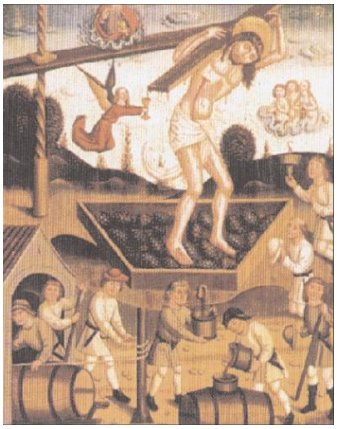

Εικ. 83 Αριστερά. Επιχρυσωμένο, αργυρό δισκοπότηρο. Απεικονίζεται ο Ιησούς να διδάσκει τους Αποστόλους ανάμεσα σε αμπέλια, φορτωμένα από σταφύλια. Αντιόχεια, 6ος αιώνας μ.Χ.
Εικ. 84 Δεξιά. Το αμπέλι ταυτίζεται με τον Χριστό και τα κλήματα με τους μαθητές του.

Στη φιλολογική και εικαστική Βυζαντινή παράδοση, ο τρύγος προσωποποιείται είτε με τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο, είτε αποδίδεται και συμβολίζεται με τους εξής τρόπους:

- Τρύγος -θυσία και μαρτύριο του Θεανθρώπου και των μαρτύρων (Εικ. 85).
- Τρύγος πολέμου, όπου ο βυζαντινός βασιλιάς και πολεμάρχης συνθλίβει τους εχθρούς και επίβουλους του αμπελώνα της αυτοκρατορίας.
- Τρύγος πλούτου και αρετών υλικών και ψυχικών.
- Τρύγος αποκαλυπτικός, όπου η οργή του θεού πατεί και συνθλίβει τους εκτραπέντες και αμαρτωλούς.
- Ερωτικός τρύγος, όπου ο εραστής τρυγά τον ερωτικό καρπό του έρωτα – αμπελώνα που καλλιέργησε (Αναγνωστάκη, 1999).

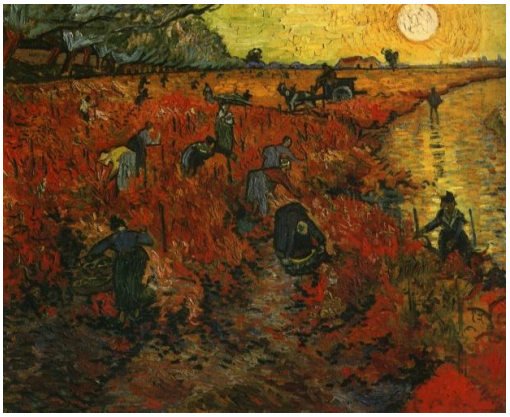
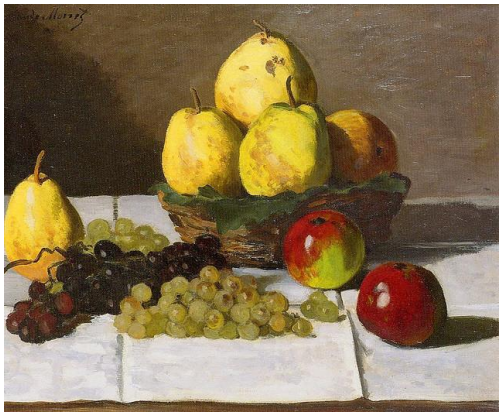

Εικ. 85 Αριστερά. Στη δυτική παράδοση, ο Χριστός ως εσταυρωμένος και συνθλιβώμενος βότρυς εικονίζεται στο γνωστό θέμα του ιερού πιεστηρίου με σκηνή τρύγου και πατητήρια στο δεύτερο επίπεδο.
Εικ. 86 Δεξιά. «Βάκχος. Θεός του Οίνου, θεός των αρχαίων». Θεόφιλος, 1986, Μουσείο Θεόφιλου.

Οι λογοτέχνες, οι ποιητές, οι εικαστικοί δημιουργοί εμπνεύστηκαν από τις ζωντανές σκηνές του σταφυλιού και του τρύγου, ο οποίος είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον έρωτα και την ζωή. Το κρασί εντάχτηκε στην ζωή των ελλήνων, συνδέθηκε με την πολιτιστική τους κληρονομιά, την ιστορία, την τέχνη τους, αποτέλεσε έκφραση ενός ιδιαίτερου τρόπου ζωής που αν και εξελίχθηκε, δεν άλλαξε με το πέρασμα των αιώνων (Κουνελάκη, 1999). Η μεγαλειότητα του αμπελιού και του οίνου δεν θα μπορούσε να αφήσει αδιάφορο τον Θεόφιλο ο οποίος συνδυάζοντας την αρχαία ελληνική μυθολογία με τα ερεθίσματα που είχε από την εποχή στην οποία έζησε, ζωγράφισε μια εκδοχή του Διονύσου, τον «Βάκχο. Θεό του Οίνου, θεός των αρχαίων» (Εικ. 86).

Το αμπέλι και ο τρύγος αποτέλεσε θέμα έμπνευσης και για τους καλλιτέχνες του εξωτερικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο πίνακας «Το κόκκινο αμπέλι στην Αρλ» του Vincent van Gogh (Εικ. 87). Το σταφύλι το συναντάμε και σε πολλά έργα τέχνης με θέμα την νεκρή φύση. Ένας από τους πιο διάσημους ζωγράφους ο Claude Monet χρησιμοποίησε το σταφύλι σε πολλούς πίνακές που για να απεικονίσει την νεκρή φύση. Ένας από αυτούς είναι και η «Νεκρή φύση με αχλάδια και σταφύλια» (Εικ. 88).

Εικ.87 Αριστερά. «Το κόκκινο αμπέλι στην Αρλ», Vincent van Gogh, 1888, Μουσείο Πούσκιν, Μόσχα.
Εικ. 88 Δεξιά. «Νεκρή φύση με αχλάδια και σταφύλια» Claude Monet, 1867.

Γ.5.8 Νομίσματα και αμπέλι

Η αμπελουργία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Ελλάδα, ως παράγοντας οικονομικής άνθησης. Οι πόλεις που στήριζαν την οικονομία τους στο κρασί απεικονίζουν στα νομίσματά τους σχετικά θέματα, αμφορείς, βότρεις κ.α. Σε περιοχές γνωστές από την αρχαιότητα για τη μεγάλη παραγωγή οίνου απεικονίζονται επί των νομισμάτων κληματίδες και βότρεις, όπως στην Μαρώνεια της Θράκης, η οποία φημιζόταν για τον εξαιρετικό οίνο της, το γνωστό και σήμερα Μαρωνίτικο κρασί (Φυτά σε Αρχαία Νομίσματα, Διαδίκτυο).

Αλλά και σε περιοχές της Μακεδονίας βλέπουμε σε νομίσματα, αναπαραστάσεις από σταφύλια και του θεού Διόνυσου πάνω σε έναν όνο (Εικ. 89, 90, 91, 92). Στον Παυσανία αναφέρεται, ότι όνος ίσως να θεωρήθηκε ο «επινοητής του κλαδέματος των αμπελιών γιατί, τρώγοντας τους νεαρούς βλαστούς της αμπέλου, προκαλούσε μεγαλύτερη καρποφορία (Μπάουμαν, 2004).

Εικ.89 Αριστερά. Αργυρό δίδραχμο που απεικονίζει ένα κλήμα. Μαρώνεια Θράκης, 400-350 π.Χ.
Εικ. 90 Δεξιά. Τετράδραχμο με παράσταση όνου και στο φόντο κλήμα με τσαμπιά σταφυλιού. Μένδη Χαλκιδικής, 540 π.Χ.

Εικ. 91 Αργυρό τετράδραχμο από την μια όψη του νομίσματος απεικονίζεται ο Διόνυσος πάνω σε όνο και από την άλλη ένα κλήμα με σταφύλια. Μένδη Χαλκιδικής, 425 π.Χ.

Εικ. 92 Ασημένιο νόμισμα. Στην μια πλευρά απεικονίζεται μια Αμαζόνα και από την άλλη υπάρχει ένα τσαμπί σταφύλι και μια μέλισσα. Σόλοι Κιλικίας, της πόλης των Σολέων. που ήταν ξακουστή για τα κρασιά της και το μέλι της.

Γ.6 ΣΥΚΙΑ

Μόνον ηξεύρω ότι μου έστειλε δι' αμοιβήν ολίγα ξερά σύκα, κ' ένα τάσι γεμάτο πετιμέζι.

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Εικ. 93 Συκιά (*Ficus carica* L.).

Ταξινομική κατάταξη της συκιάς (*Ficus carica* L.)	
Οικογένεια	Moraceae
Γένος	*Ficus*
Είδος	*carica* L.

Πίνακας 7 Ταξινομική κατάταξη της συκιάς (*Ficus carica* L.).

Γ.6.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Η συκιά (*Ficus carica* L.), (Εικ. 93, Πίνακας 7) είναι μόνοικο φυλλοβόλο δέντρο ή μεγάλος θάμνος, που το ύψος του φτάνει τα 2-5 μέτρα και σπάνια ως τα 10 μέτρα. Ο φλοιός της είναι λείος και γκριζωπός. Έχει γαλακτώδη χυμό που τρέχει από κάθε τομή ή πληγή και είναι ερεθιστικός για το ανθρώπινο δέρμα. Τα φύλλα είναι εναλλασσόμενα, παλαμοειδώς έλλοβα με 3 με 5 βαθείς λοβούς, παχιά, τραχιά και έμμισχα. Έχει πολλά μονογενή άνθη, που φύονται στο εσωτερικό αχλαδόμορφης, μασχαλιαίας, ταξιανθικής ανθοδόχης. Ο καρπός είναι κοινοκάρπιο που αποτελείται από πολλά αχαίνια, σφηνωμένα στα τοιχώματα της ώριμης ανθοδόχης και λέγεται σύκο (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Το σύκο έχει πράσινο περίβλημα και μερικές φορές προς την ωρίμανση γίνεται μοβ ή καστανό. Η ανθοφορία της συκιάς αρχίζει τον μήνα Μάρτιο και διαρκεί ως τον Απρίλιο (Σκουλά και συν., 2011).

Γ.6.2 Γεωγραφική εξάπλωση

Η συκιά, (*Ficus carica*) είναι αυτοφυές φυτό της Μέσης Ανατολής, κατάγεται από την Καριά της Μ. Ασίας γι' αυτό και λέγεται "φίκος ο καρικός" (Eisen G, 1901). Είναι το μόνο είδος του γένους Φίκος (*Ficus*) που αυτοφύεται στις μεσογειακές χώρες και είναι γνωστό από τους προϊστορικούς χρόνους. Στην περιοχή του Παρισιού βρέθηκαν απολιθώματα φύλλων και καρπών συκιάς από την Πλειστόκαινο εποχή της Τεταρτογενούς Περιόδου. Αυτό πιστοποιεί πως το φυτό υπήρχε από τα προϊστορικά χρόνια στην Ευρώπη (Χριστοδουλάκης και Γαργεράκη, 2012). Η συκιά καλλιεργείται από πολύ παλιά για τους βρώσιμους καρπούς της.

Από τη Δυτική Ασία εξαπλώθηκε στη Μεσόγειο (Starr et al., 2003) και από το 15^{ο} αιώνα, συναντιέται και σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης και του Νέου Κόσμου. (Eisen G, 1901).

Η συκιά ευδοκιμεί σε ασβεστολιθικές πλαγιές, ελαιώνες και καλλιεργούμενα χωράφια (Σκουλά, 2011). Το φυτό αυτό είναι ιθαγενές των παραμεσόγειων χωρών και της Μικράς Ασίας. Επιπλέον καλλιεργείται στα Κανάρια νησιά, στην Β. Αμερική, στην Αφρική, στην Ινδία, στην Αυστραλία και όπου αλλού επιτρέπει το κλίμα (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Στις χώρες που γίνεται σημαντική καλλιέργεια σύκων περιλαμβάνονται η Τουρκία, η Αίγυπτος, το Μαρόκο, η Ισπανία, η Ελλάδα, η Καλιφόρνια, η Ιταλία, η Βραζιλία και άλλα μέρη με συνήθως ήπιους χειμώνες και ζεστά ξηρά καλοκαίρια (Tous and Ferguson, 1996).

Γ.6.3 Ιστορικά στοιχεία

Η συκιά ήταν γνωστή από τους προϊστορικούς χρόνους. Στην περιοχή του Παρισιού βρέθηκαν απολιθωμένα φύλλα και καρποί συκιάς από την Πλειστόκαινο εποχή της Τεταρτογενούς περιόδου, πράγμα που βεβαιώνει την προϊστορική ύπαρξη του δέντρου στην Ευρώπη (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Η Συκιά καλλιεργείται στις Μεσογειακές χώρες και στην Ανατολή από τα αρχαία χρόνια (Γεννάδιος, 1914). Η καλλιέργεια της συκιάς ήταν διαδεδομένη στην Ελλάδα πολύ πριν τον Όμηρο, όπως μαρτυρούν επανειλημμένα ευρήματα της λίθινης εποχής, στην Θεσσαλία (Μπάουμαν, 2004). Ο Όμηρος αναφέρει πως ο Λαέρτης αναγνώρισε τον γιό του Οδυσσέα επειδή, ο τελευταίος του υπενθύμισε τις σαράντα συκιές που του είχε δωρίσει (Χριστοδουλάκης και Γαργεράκη, 2012). Άρα από την εποχή εκείνη στην Ελλάδα καλλιεργούσαν συκιές. Σύμφωνα με τους Αθηναίους η συκιά και η ελιά εντοπίστηκαν πρώτα στην Αττική και μετά εξαπλώθηκαν στην υπόλοιπη Ελλάδα. Τέσσερις αιώνες αργότερα οι συκιές άρχισαν να καλλιεργούνται στην Περσία. Τα σύκα θεωρούνταν στην Λυδία σπάνιο αγαθό (Γεννάδιος, 1914).

Η συκιά είναι από τα αρχαιότερα δέντρα που καλλιέργησε ο άνθρωπος (7000 π.Χ. στην Ιεριχώ). Εννέα παρθενικαρπικά σύκα βρέθηκαν στο νεολιθικό χωριό Gilgal I (στην Κοιλάδα του Ιορδάνη, 13 χλμ βόρεια της Ιεριχούς) και χρονολογούνται περί το 9400-9200 π.Χ. Η καλλιέργεια της συκιάς θεωρείται προγενέστερη της καλλιέργειας του σιταριού, του κριθαριού, και των οσπρίων, και έτσι μπορεί να είναι η πρώτη γνωστή περίπτωση της γεωργίας. Θεωρείται ότι μπορεί να είχε φυτευτεί και καλλιεργηθεί, σκόπιμα χίλια χρόνια πριν από τις καλλιέργειες του σιταριού και της σίκαλης (Kislev et al., 2006a, b; Lev-Yadun et al., 2006).

Το σύκο έχει παίξει το ρόλο του και στην καταστροφή της Καρχηδόνας. Ο Κάτων, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του μιλώντας στη ρωμαϊκή γερουσία, για να την πείσει να συνεχίσει τον 3^{ο} Καρχηδονικό Πόλεμο, σήκωσε ψηλά ένα σύκο και το έδειξε σε όλους, λέγοντας πως αυτό το σύκο πριν από τρεις ημέρες ήταν στην Καρχηδόνα και ότι τόσο κοντά τους είναι ο εχθρός, και επιτόπου πάρθηκε απόφαση για πόλεμο (Πολύλοφο, γιορτή σύκου, Διαδίκτυο). Αυτό έδειξε την εγγύτητά του στη Ρώμη και επίσης κατηγόρησε την Γερουσία για αδυναμία και θηλυπρέπεια. Τα **σύκα συνδέθηκαν με τη θηλυκότητα**, λόγω της εμφάνισης του εσωτερικού τους καρπού (Common fig, Διαδίκτυο).

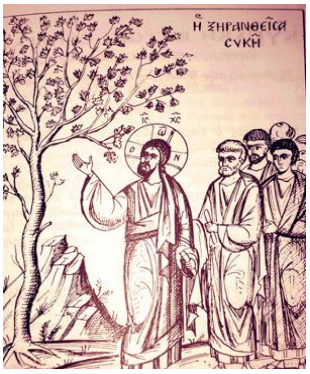
Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τα σύκα, νωπά και αποξηραμένα, θρεπτική και πολύτιμη τροφή. Στην Αθήνα, μαζί με τις ελιές, ήταν από τα πιο συνηθισμένα είδη τροφής των κατοίκων (Μπάουμαν, 2004). Τα αττικά σύκα ήταν ονομαστά και περιζήτητα ακόμα και από τους Πέρσες, για αυτό και λέγεται πως ο Ξέρξης θέλησε να κατακτήσει την Αττική. Στην αρχαία Αθήνα η καλλιέργεια της συκιάς δεν ήταν διαδεδομένη και γι' αυτό απαγορευόταν η εξαγωγή τους σε άλλες πόλεις. Από εκεί προέρχεται και το επίθετο συκοφάντης, που αρχικά υποδήλωνε αυτόν που κατέδιδε όποιον έκανε κρυφά την εξαγωγή σύκων έναντι αδρής αμοιβής (Γεννάδιος, 1914). Αργότερα πολλοί έκαναν ψευδείς καταγγελίες, προκειμένου να εισπράξουν χρήματα, κι έτσι η λέξη πήρε το σημερινό της νόημα (Χριστοδουλάκης και Γαργεράκη, 2012). Στην Μεσόγειο πίστευαν άλλοτε ότι μια ελιά, ένα κλήμα, μια συκιά και ένα πηγάδι με δροσερό νερό, σύμβολα ειρήνης και ευημερίας, ήταν όλα όσα χρειάζεται ένα ευτυχισμένο σπίτι (Μπάουμαν, 2004).

Γ.6.4 Θρησκεία

Η συκιά ήταν δέντρο αφιερωμένο στο θεό Διόνυσο, με το ωραίο, λευκό της ξύλο κατασκεύαζαν τα λατρευτικά του είδωλα και τα στόλιζαν με στεφάνια από τα βαθυπράσινα φύλλα της (Μπάουμαν, 2004). Έτσι κατά τις Διονυσιακές τελετές, το κρασί που προοριζόταν ως προσφορά στον Θεό, συνοδευόταν με ένα καλάθι με φρέσκα σύκα (Eisen G, 1901).

Η συκιά είναι ένα από τα δέντρα που αναφέρεται και στην Βίβλο. Στο βιβλίο της Γένεσης στην Αγία Γραφή, ο Αδάμ και η Εύα κάλυψαν τα γυμνά σώματά τους νιώθοντας για πρώτη φορά το αίσθημα της ντροπής με φύλλα συκιάς (Γένεση 3:7) αφού δοκίμασαν τον «απαγορευμένο καρπό» από το Δέντρο της Γνώσης του Καλού και του Κακού. Ομοίως, τα φύλλα συκής, ή οι απεικονίσεις των φύλλων συκής, εδώ και πολύ καιρό χρησιμοποιούνται για να καλύψουν τα γεννητικά όργανα των γυμνών φιγούρων στη ζωγραφική και τη γλυπτική. Συλλέκτες τέχνης προσέθεταν συχνά τα φύλλα συκής στα έργα τέχνης, πολύ καιρό μετά την ολοκλήρωση του αρχικού έργου. Η χρήση του φύλλου συκής ως **δείγμα σεμνότητας** έχει εισέλθει και στην γλώσσα (Common fig, Διαδίκτυο).

Επίσης στη Βίβλο (Ματθ. 21:18-22 και Μάρκο 11:12-14, 19-21) αναφέρεται μια ιστορία, κατά την οποία ο Ιησούς βρήκε μια συκιά όταν ήταν πεινασμένος, αλλά το δέντρο είχε μόνο φύλλα, χωρίς καρπούς. Ο Ιησούς, τότε, καταράστηκε την συκιά, η οποία μαράθηκε (Εικ. 94). Τέλος ο Ιούδας λέγεται πως κρεμάστηκε από μια συκιά αφού πρόδωσε τον Ιησού.

Εικ. 94 Η ξηρανθείσα συκή

Στην ελληνική μυθολογία η συκιά σχετίζεται με γεγονότα και θεούς που μαρτυρούν τη "χθόνια καταγωγή" και στις Ινδίες είναι δέντρο ιερό (Common fig, Διαδίκτυο). Οι Sadhus (ασκητές των ινδουιστών) εξακολουθούν να διαλογίζεται κάτω από ιερά δέντρα της συκιάς, και οι ινδουιστές να περιφέρονται γύρω από την ιερή συκιά, ως έναν από τους τρόπους λατρείας. Συνήθως είναι επτά γύροι γύρω από το δέντρο το πρωί φωνάζοντας «Vriksha Rajaya Namah", που σημαίνει «χαιρετισμός στον **βασιλιά των δέντρων**» (Common fig, Διαδίκτυο).

Γ.6.5 Μυθολογία

Σύμφωνα με την αρχαία Ελληνική μυθολογία ο μοναδικός επιζήσαντος Τιτάνας, ο Συκεύς μεταμορφώθηκε σε συκιά από την μητέρα του την Γη, για να σωθεί από την καταδίωξη του Δία (Γεννάδιος, 1914). Επιπλέον η συκιά ήταν το αγαπημένο δέντρο του Διόνυσου και χαρίστηκε στους Αθηναίους από την Δήμητρα όταν ήταν σε περίοδο πένθους λόγω της αρπαγής της Περσεφόνης από τον Πλούτωνα. Η Δήμητρα για να ευχαριστήσει τον Φύταλο, που την φιλοξένησε όταν εκείνη έψαχνε την κόρη της Περσεφόνη, για την καλοσύνη του, του χάρισε μια συκιά (Σκουλά, 2011). Ο μύθος για την ίδρυση της Ρώμης, λέει ότι το καλάθι μέσα στο οποίο βρισκόταν ο Ρέμος και ο Ρωμύλος, που είχε εγκαταλειφτεί στον Τίβερη ποταμό, σταμάτησε κάτω από μία συκιά (Σκουλά, 2011).

Γ.6.6 Συμβολισμός

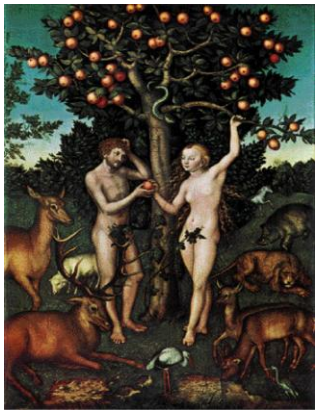
Το σύκο για τους αρχαίους Έλληνες είχε **ιερό**, συμβολικό και **μυστηριώδες** νόημα (Eisen G, 1901). Το μυστηριώδες νόημα ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι τα άνθη της συκιάς είναι κρυμμένα, ενώ τα άνθη των άλλων φυτών είναι ανοιχτά στο φως του ήλιου. Ήταν το έμβλημα της **γονιμότητας και της διάδοσης** (προπαγάνδας). Το σύκο έγινε **θρησκευτικό και μυθικό σύμβολο** στις εορταστικές εκδηλώσεις και στην λατρεία του Θεού Διόνυσου. (Eisen G, 1901). Για αυτό το λόγο και Θεός Διόνυσος λατρευόταν και με προσωνύμια Συκίτης και Συκεάτης. Επιπλέον το σύκο γεμάτο με όλους αυτούς τους μικροσκοπικούς σπόρους, πέρα από την **γονιμότητα, συμβολίζει την ευημερία, την ενότητα και την γνώση** (Common fig, Διαδίκτυο).

Γ.6.7 Τέχνη και συκιά

Τα έλλοβα φύλλα ορισμένων φυτών ταίριαζαν στην αισθητική των αρχαίων Ελλήνων και αποτελούσαν δημοφιλή διακοσμητικά μοτίβα στις εικαστικές τους τέχνες. Το φύλλο συκιάς απεικονίζεται, ως σύμβολο της πόλης, στους αργυρούς στατήρες της Καμίρου στην Ρόδο (Εικ. 95), και στις δραχμές της γειτονικής Ιδρύμης, στην Καρία (Μπάουμαν, 2004). Οι ροδίτικες συκιές ήταν φημισμένες στην αρχαιότητα και πολλοί μάλιστα διατύπωναν ότι τα σύκα τους ήταν εφάμιλλα των περίφημων αττικών (Φυτά σε Αρχαία Νομίσματα, Διαδίκτυο).

Αργότερα κατά τα χριστιανικά χρόνια συναντάμε τα φύλλα συκής ως το πρώτο ένδυμα το οποίο κάλυψε την γύμνια των πρωτόπλαστων. Ένα από τα θεμελιώδη θέματα εικονογράφησης στις χριστιανικές εκκλησίες είναι το προπατορικό αμάρτημα των πρωτόπλαστων στον κήπο της Εδέμ (Εικ. 96). Έτσι σύμφωνα με την Βίβλο τα φύλλα συκιάς ήταν το αρχαιότερο ένδυμα.

Εικ. 95 Αριστερά. Αργυρός στατήρ, Κάμειρος Ρόδου, 500-480 π.Χ.
Εικ. 96 Δεξιά. Αδάμ και Εύα, Λούκας Κράναχ.

Τα σύκα από την αρχαιότητα θεωρούνται βασικό μέρος της διατροφής των ελλήνων και έχουν γίνει αντικείμενο έμπνευσης τόσο για έλληνες όσο και για ξένους καλλιτέχνες. Η θρεπτική τους αξία είναι αντάξια του ψωμιού. Έτσι δεν θα μπορούσαν να μην αποτελούν βασικό θέμα σε διάφορα έργα τέχνης που απεικονίζουν την νεκρή φύση (Εικ. 97, 98).

Εικ. 97 Αριστερά. «Νεκρή φύση με σύκα», Χατζηκυριάκος-Γκίκας Ν., 1935, Εθνική πινακοθήκη.
Εικ. 98 Δεξιά. «Νεκρή φύση με ψωμί και σύκα», Louis Melendez.

Γ.7 ΚΑΛΑΜΙΑ

Την ώρα εκείνη είχε βασιλέψει ο ήλιος και το φεγγάρι σχεδόν ολόγερμο ήρχισε να λάμπει χαμηλά ως δύο καλαμιές υψηλότερα από τα βουνά της αντικρινής νήσου.

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Εικ. 99 Καλαμιά (*Arundo donax* L.).

Ταξινομική κατάταξη της καλαμιάς (*Arundo donax*)	
Οικογένεια	Poaceae
Γένος	*Arundo*
Είδος	*donax* L.

Πίνακας 8 Ταξινομική κατάταξη της καλαμιάς (*Arundo donax* L.).

Γ.7.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος Αρούνδο (*Arundo*) ανήκουν 12 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Poaceae. Η καλαμιά (*Arundo donax* L.), (Εικ. 99, Πίνακας 8) ευδοκιμεί σε υγρά ή αρδευόμενα εδάφη, φυτρώνει σε όχθες ποταμών και λιμνών, σε όλα τα υψόμετρα. Η ονομασία του γένους arundo προήλθε από την λέξη aru, που σημαίνει νερό, επειδή τα είδη του είναι υδρόβια ή υδρόφιλα φυτά. Είναι φυτό πολυετές, υψηλό με στελέχη καλαμοειδή, κοίλα εσωτερικά και ρίζωμα που προεκτείνεται οριζόντια, ισχυρό και πολύ ανθεκτικό. Οι ετήσιοι βλαστοί του, τα καλάμια μπορούν να υψωθούν και μέχρι 7 μέτρα. Έχουν φύλλα πλατιά και επίπεδα σε όλο το μήκος του καλαμιού. Τα άνθη σχηματίζουν ταξιανθία, που είναι μεγάλη, πυραμοειδής φόβη και είναι κιτρινωπά, ιώδη ή καστανόχροα, με μεταξένια υφή όταν ωριμάσουν. Τα σταχύδια έχουν 2-7 άνθη, όλα γόνιμα, με 3 στήμονες (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.7.2 Γεωγραφική εξάπλωση

Το είδος αυτό θεωρείται ότι είναι εγγενές σε γλυκά ύδατα της Ανατολικής Ασίας και ειδικά στη βόρεια Ινδία και το νότιο Νεπάλ (Polunin and Huxley, 1987). Περίπου 2.000 χρόνια πριν, το *Arundo donax* L.εισήχθη γύρω από τη λεκάνη της Μεσογείου για να περιορίσει την διάβρωση. Τα καλάμια του επιπλέον χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή στεγών, μουσικών οργάνων, καλαθιών και για περιφράξεις (Perdue, 1958). Έχει καλλιεργηθεί για χιλιάδες χρόνια σε όλη την Ασία, τη νότια Ευρώπη, τη Βόρειο Αφρική και τη Μέση Ανατολή και έχει φυτευτεί

ευρέως στη Βόρεια και Νότια Αμερική και την Αυστραλία (Bell et al., 1997). Τη δεκαετία του 1820 σκοπίμως εισήχθη από την Μεσόγειο, στην Καλιφόρνια και συγκεκριμένα, στην περιοχή του Λος Άντζελες με σκοπό να ελέγξει την διάβρωση στα κανάλια αποστράγγισης και σαν ανεμοφράκτης (Hoshovsky, 1987).

Συνήθως φύεται κατά συστάδες στα άκρα των κτημάτων προς προφύλαξη των καλλιεργούμενων φυτών από σφοδρούς ή ψυχρούς ανέμους. Επιπλέον χρησιμοποιείται στην καλαθοπλεκτική και γενικά στην κατασκευή πολλών αντικειμένων και οργάνων όπως τελάρα, φλογέρες, αλιευτικά καλάμια, στηρίγματα φυτών, καλαμωτές για ξήρανση καρπών, (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.7.3 Ιστορικά στοιχεία

Το φυτό *Arundo donax* L. ήταν γνωστό από τα αρχαία χρόνια στους Αιγύπτιους, οι οποίοι από το 5.000 π.Χ. χρησιμοποιούσαν τα φύλλα του ως επένδυση για την υπόγεια αποθήκευση σιτηρών και για να τυλίγουν τις μούμιες (Hoshovsky, 1987). Κατά τον 4^{ο} αιώνα μ.Χ. χρησιμοποιήθηκε για ιατρικούς σκοπούς, σαν εφιδρωτικό και διουρητικό. Σε πιο πρόσφατες εποχές το *Arundo donax* καλλιεργείται για την παραγωγή καλαμιών, για μουσικά όργανα. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτό το είδος της εμπορικής καλλιέργειας γίνεται εδώ και 5.000 χρόνια. Επιπλέον καλλιεργείται και σαν διακοσμητικό φυτό και τοποθετείται σαν ανεμοφράκτης σε κήπους (Oakins, 2001).

Γ.7.4 Μυθολογία

Πολλές φορές παρατηρούμε τον Πάνα σε εικονογραφήσεις να χρησιμοποιεί, ένα μουσικό όργανο με ενωμένους ανισομήκεις κυλίνδρους φτιαγμένους από το φυτό της καλαμιάς. Αυτό το όργανο είναι το ίδιο με εκείνο που μεταχειρίζονταν στο παρελθόν διάφοροι ποιημένες, ιδιαιτέρως στην περιοχή της ανατολικής Πελοποννήσου και δεν είναι άλλο από την σύριγγα ή τον «αυλό του Πανός», που μαζί με την φλογέρα αποτελούσαν σήματα κατατεθέν της βουκολικής ζωής και ο ήχος τους συντρόφευε τους βοσκούς από τα αρχαιότατα χρόνια.

Κατά την Ελληνική μυθολογία ο τραγοπόδαρος Παν, ο θεός των βοσκών, συνδέεται μυθολογικά με το καλάμι. Κάποια μέρα κυνηγούσε μια Αμαδρυάδα από την Αρκαδία, τη Σύριγγα. Όταν προσπάθησε να την πιάσει, οι θεοί άκουσαν τις φωνές της και την μεταμόρφωσαν σε καλάμι. Στην απόγνωσή του ο Παν έκοψε μερικά καλάμια σε διαφορετικά μήκη, τα ένωσε μεταξύ τους με μελισσοκέρι και φύσηξε στην άκρη τους. Ανακάλυψε έτσι την φλογέρα των βοσκών (γνωστή και ως φλογέρα του Πάνα), που λέγεται και σύριγγα, από το όνομα της νύμφης (Μπάουμαν, 2004).

Γ.7.5 Συμβολισμός

Η καλαμιά φύεται σε παραποτάμιες κυρίως περιοχές και κοντά σε αυτήν σπάνια παρατηρείται η ανάπτυξη άλλων φυτών, αυτό το χαρακτηριστικό της καλαμιάς ίσος να είναι υπεύθυνο για το ότι η **καλαμιά συμβολίζει την μοναξιά**. Πιθανότατα από εδώ πηγάζει και η παροιμία «Είναι μόνος σαν την καλαμιά στον κάμπο».

Γ.7.6 Τέχνη και καλαμιά

Στις καλές τέχνες οι καλαμιές απεικονίζονται στο περιβάλλον των ποτάμιων θεών και των νυμφών. Στα αρχαία νομίσματα, οι νύμφες και οι θεότητες παριστάνονται να φορούν στεφάνια, πλεγμένα με τα μακριά, λογχοειδή φύλλα του καλαμιού. Σε ένα από τα ωραιότερα νομίσματα της ελληνικής αρχαιότητας, το δεκάδραχμο των Συρακουσών, απεικονίζεται η νύμφη των πηγών Αρέθουσα, με τα πλούσια, σγουρά μαλλιά της στολισμένα με φύλλα καλαμιού (Εικ. 100). Το στεφάνι από φύλλα καλαμιού που φορά η Αρέθουσα και τα δελφίνια που πλαισιώνουν το κεφάλι της, συμβολίζουν τη μυθική της καταγωγή και την σύνδεσή της με την παραθαλάσσια πόλη των Συρακουσών (Μπάουμαν, 2004).

Εικ. 100 Δεκάδραχμο με την κεφαλή της Αρέθουσας. Τα πλούσια, σγουρά μαλλιά της στολίζονται με φύλλα καλαμιού. Συρακούσες, 410 π.Χ.

Στις απεικονίσεις που φέρουν τα νομίσματα της αγροτικής πόλης Γέλα, το καλάμι συσχετίζεται και με τον θεό-ποταμό Γέλωνα, που είχε σώμα ταύρου και κεφάλι ανθρώπου. Σε ορισμένες εικαστικές παραστάσεις, με το καλάμι συνδέονται, εκτός από τις νύμφες και τις ποτάμιες θεότητες, οι Ολύμπιοι θεοί όπως η Αφροδίτη και ο Ποσειδώνας, γεγονός που υποδηλώνει τις πολύπλευρες σχέσεις τους με το υγρό στοιχείο (Μπάουμαν, 2004).

Η καλαμιά συναντάται και σε ψηφιδωτό που απεικονίζει τον μύθο της Θίσβης και του Πύραμου (Εικ. 101). Αυτό που βλέπουμε στο ψηφιδωτό είναι η στιγμή που η Θίσβη πανικοβλημένη τρέχει να κρυφτεί από το άγριο θηρίο. Απέναντι, ο αγαπημένος της Θίσβης, ο Πύραμος απεικονίζεται σαν ένας ποτάμιος θεός. Παρουσιάζεται με τον κλασσικό τρόπο με τον οποίο απεικονίζονται οι ποτάμιοι θεοί: μισοξαπλωμένος, ακουμπά σε μια αναποδογυρισμένη υδρία απ' όπου αναβλύζει άφθονο νερό. Το κεφάλι του είναι στεφανωμένο με φύκια και στο αριστερό του χέρι κρατεί ένα **καλάμι**. Στο δεξί του χέρι, κρατεί το κέρας της Αμάλθειας, σύμβολο της ευεργετικής επίδρασης του ποταμού στη γεωργία.

Εικ. 101 Πύραμος και Θίσβη. Ψηφιδωτό από τον οίκο του Διονύσου. 3ος αιώνας μ.Χ., Πάφος Κύπρου.

Στην σύγχρονη εποχή η καλαμιά απεικονίζεται σε έργα τέχνης ξένων καλλιτεχνών, εμπνευσμένων από τον μύθο του Πάνα και της Σύριγγας, όπως ο Peter Paul Rubens και ο Arnold Böcklin (Εικ. 102, 103).

Εικ. 102 Αριστερά, «Πάνας και Σύριξ». Peter Paul Rubens, Εθνικό Μουσείο, Kassel, Γερμανία.
Εικ. 103 Δεξιά, «Ο Παν ανάμεσα στις καλαμιές», Arnold Böcklin, 1857.

Γ.8 ΚΑΡΥΔΙΑ

Της Γονατιστής όταν περνάει από πάνω μου το βουβό ποτάμι των προγόνων, γονατισμένος πάνω στα καρυόφυλλα, σκύβω βαθιά στο χώμα, για να μην βγάλουν οι ψυχές εξαιτίας μου τον παραμικρό βόμβο.

ΜΕΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥΣ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Εικ. 104 Καρυδιά (*Juglans regia* L.).

Ταξινομική κατάταξη της καρυδιάς (*Juglans regia* L.)	
Οικογένεια	Juglandaceae
Γένος	*Juglans*
Είδος	*regia*

Πίνακας 9 Ταξινομική κατάταξη της καρυδιάς (*Juglans regia* L.).

Γ.8.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος (*Juglans*) ανήκουν 15 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Juglandaceae. Η καρυδιά (*Juglans regia* L.), (Εικ. 104, Πίνακας 9) είναι δέντρο μακρόβιο, δασικό, μεγάλου ύψους (15-30 μέτρα), με ισχυρό κορμό και πλατιά φυλλωσιά. Έχει φύλλα σύνθετα, πτεροειδή, από 5-13 ωοειδή, λεία, ανοιχτοπράσινα φυλλάρια. Με την τριβή αναδύουν ευχάριστη οσμή. Τα άνθη είναι μονογενή, αρσενικά και θηλυκά πάνω στο ίδιο φυτό (μόνοικο). Τα αρσενικά άνθη σχηματίζουν παχιές, πράσινες ταξιανθίες που ονομάζονται ίουλοι, ενώ τα θηλυκά είναι μεμονωμένα ή ανά 2-3. Η άνθιση γίνεται τον Απρίλιο - Μάιο. Ο καρπός είναι δρύπη, πράσινη, σφαιρική ή ωοειδής, μονόσπερμη με ενδοκάρπιο σκληρό, ξυλώδες και εξωκάρπιο παχύ, δερματώδες που σχίζεται και πέφτει όταν ωριμάσει ο καρπός. Είναι δέντρο μακρόβιο και σε ύψος φτάνει πάνω από 30 μέτρα. Ευδοκιμεί σε νωπά ή αρδευόμενα εδάφη (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.8.2 Γεωγραφική Εξάπλωση

Η βασιλική καρυδιά (*Juglans regia* L.), φύεται από την Ανατολική Εύκρατη Ευρώπη μέχρι και την Ιαπωνία, αλλά προέρχεται από την Βαλκανική χερσόνησο και την Νοτιοδυτική Ασία. (Γεννάδιος, 1914) Από τα απολιθωμένα φύλλα καρυδιάς που βρέθηκαν στην Προβηγκία συμπεραίνουμε πως το φυτό αυτό κατά την προϊστορική εποχή ήταν αυτοφυές και στην δυτική Ευρώπη. Σήμερα καλλιεργείται σχεδόν παντού εκτός από τις τροπικές και τις ψυχρές χώρες (Γεννάδιος, 1914).

Γ.8.3 Ιστορικά στοιχεία

Η περσική καρυδιά (*Juglans regia* L.) προέρχεται από την κεντρική Ασία, το δέντρο αναπτύσσεται σε άγρια και σε καλλιεργούμενη μορφή (Dandekar et al., 2005). Κατά τους προϊστορικούς χρόνους, εξαπλώθηκε στη δυτική Κίνα, τον Καύκασο, την Περσία και την Ευρώπη. Τα καρύδια ήταν πιθανότατα ένα σημαντικό τρόφιμο που συλλεγόταν από τους πρώτους ανθρώπους. Η τελευταία παγετώδης περίοδος περιόρισε σημαντικά την έκταση της Περσικής καρυδιάς στη δυτική Ευρώπη, αλλά οι αρχαιολόγοι έχουν βρει απολιθώματα στη νότια Γαλλία, που χρονολογούνται πριν από 17.000 χρόνια (Berry, 1914).

Κατά την Νεολιθική εποχή, 7.000 χρόνια πριν, οι άνθρωποι καλλιεργούσαν καρύδια, αλλά δεν ήταν ευρέως καλλιεργούμενα στην περιοχή της Μεσογείου μέχρι την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή εποχή, όπου οικονομικοί παράγοντες συνέβαλαν στη διασπορά τους σε όλη την Ευρώπη (Bottema, 2000). Τα καρύδια ήταν προϊόντα εμπορίου και αμφορείς γεμάτοι με υπολείμματα καρυδιάς έχουν διασωθεί σε βυθισμένα Ρωμαϊκά πλοία στη Μεσόγειο (Wilson, 1987-8).

Τα καρύδια ήταν ο πιο σημαντικός ξηρός καρπός από άποψη υγείας στους λαούς της αρχαίας Μεσογείου. Οι φαρμακευτικές του αρετές του ήταν λεπτομερείς σε πολλά ελληνικά και ρωμαϊκά γραπτά της ιατρικής, όπως του Διοσκουρίδη, ο οποίος ήταν Έλληνας ιατρός του ρωμαϊκού στρατού, που έζησε τον πρώτο αιώνα μ.Χ. (Rhizopoulou and Katsarou 2008). Ο Διοσκουρίδης χρησιμοποιούσε τα καρύδια για ιατρικούς σκοπούς. Πίστευε ότι όταν τρώγονταν με σύκα, τα καρύδια εξουδετέρωναν τα δηλητήρια.

Ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, ρωμαίος συγγραφέας της Φυσικής Ιστορίας, του 1^{ου} αιώνα, έγραψε εκτενώς για την καρυδιά. Ισχυρίστηκε ότι οι Έλληνες είχαν λάβει το δέντρο αρχικά από την Περσία. Ο Πλίνιος και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς περιγράφουν ένα έθιμο γάμου κατά το οποίο ο γαμπρός διασπείρει καρύδια μεταξύ των νέων, ενώ αυτοί του τραγουδούν (Bostock and Riley, 1980). Ο Πλίνιος πέθανε όταν ο Βεζούβιος εξερράγη το 79 μ.Χ. Στις στάχτες της Πομπηίας και στο Herculaneum βρέθηκαν απανθρακωμένα καρύδια και αρκετές τοιχογραφίες με καρύδια (Wilhelmina et al., 2002).

Τον 1^{ο} αιώνα μ.Χ. ο Ρωμαίος βιογράφος Πλούταρχος, από την άλλη πλευρά, ανέφερε ότι οι καρυδιές είχαν υπνωτικές ικανότητες και ότι προκαλούσαν ένα βαρύ πνεύμα υπνηλίας σε οποίους κοιμούνται κάτω από αυτές (Smith, 2010). Αν και δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι το δέντρο παράγει κάποιο πνεύμα υπνηλίας, οι επιστήμονες έχουν διαπιστώσει ότι τα καρύδια περιέχουν μελατονίνη, που ρυθμίζει τον κύκλο του ύπνου και της αφύπνισης. Μερικοί ερευνητές πιστεύουν ότι η κατανάλωση τροφών πλούσιων σε μελατονίνη βοηθά την αϋπνία.

Καρυδιές άνθιζαν σε όλη την Ευρώπη κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Η περίφημη ιατρική σχολή στο Σαλέρνο της Ιταλίας, περιελάμβανε καρύδια σε διάφορες συνταγές της. Τα φαρμακευτικά οφέλη των καρυδιών εμφανίστηκαν επίσης σε πολλές ευρωπαϊκές ιατρικές θεραπείες. Τον 11^{ο} αιώνα ο Πέρσης γιατρός Αβησσυνίας, συμπεριέλαβε τα καρύδια στην ιατρική του εγκυκλοπαίδεια «Κανόνες Ιατρικής», ενώ τον 12^{ο} αιώνα σε γερμανικό ιατρικό εγχειρίδιο, προτείνονται τα καρύδια ως θεραπεία για μια σειρά παθήσεων, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής ανικανότητας (Abrams, 1997).

Γ.8.4 Μυθολογία

Κατά την Ελληνική Μυθολογία η Καρυά ήταν μία από τρεις κόρες του Δίωνα, του μυθικού βασιλιά της Λακωνίας, και της Αμφιθέας. Κάποτε το βασιλικό ζεύγος φιλοξένησε τον θεό Απόλλωνα. Ο θεός για ανταμοιβή υποσχέθηκε στην Αμφιθέα ότι θα έδινε στις κόρες της το δώρο της μαντικής υπό τον όρο ότι αυτές δεν θα πρόδιδαν ποτέ τους θεούς και ποτέ δεν θα ζητούσαν να μάθουν πράγματα που δεν τις αφορούσαν. Μετά από χρόνια ο Δίων φιλοξένησε και τον Διόνυσο στο ανάκτορό του. Ο Διόνυσος ερωτεύθηκε την Καρυά και αφού ο θεός τελείωσε το μεγάλο ταξίδι του σε όλη τη Γη, ξαναπέρασε από το παλάτι του Δίωνα, καθώς ο έρωτάς του για την Καρυά ήταν τόσο μεγάλος. Τότε όμως οι αδερφές της, τον παρακολούθησαν για να μάθουν τα μυστικά του. Για τον λόγο αυτό οι θεοί τις μεταμόρφωσαν σε βράχια και την Καρυά σε κάρυον (κουκούτσι), το οποίο από τότε υπάρχει μέσα στους περισσότερους καρπούς. Ο Διόνυσος στη συνέχεια μετέτρεψε την Καρυά στο δέντρο καρυδιά (Επίτομο λεξικό Ελληνικής Μυθολογίας). Η θεά Άρτεμις πληροφόρησε τον βασιλιά Δίωνα για τα γεγονότα και αυτός ίδρυσε ένα ιερό αφιερωμένο στην Αρτέμιδα Καρυάτιδα (Σκουλά, 2011).

Γ.8.5 Συμβολισμός

Τα φύλλα της καρυδιάς χρησιμοποιούνται από αρχαιοτάτων χρόνων σε ταφικά έθιμα. Σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας την Κυριακή της Πεντηκοστής, έχουμε ταφικά έθιμα με πρωταγωνιστικό ρόλο τα φύλλα της καρυδιάς. Σύμφωνα με τη λαϊκή πίστη, επάνω στα καρυδόφυλλα επικάθονται και ξεκουράζονται οι ψυχές των νεκρών συγγενών τους, που βγαίνουν από τον Άδη την ώρα της Ανάστασης του Χριστού και πρόκειται να επιστρέψουν πάλι εκεί την ημέρα της Πεντηκοστής για αυτό τον λόγο οι πιστοί πηγαίνουν στην εκκλησία κρατώντας στο χέρι τους κλώνους καρυδιάς (Εικ. 105) και γονατίζουν πάνω στα φύλλα.

Πίστευαν πως **η καρυδιά εξασφαλίζει υγεία και αποδιώχνει τα κακά πνεύματα**. Για αυτό και την εβδομάδα που προηγείται της Πεντηκοστής έβαζαν στον κόρφο τους φύλλα καρυδιάς (Νεοελληνική λογοτεχνία Γ' Λυκείου). Το ψυχοσάββατο της Πεντηκοστής χρησιμοποιούσαν καρυδόφυλλα για να κλείσουν τα μάτια τους, να μην τα δουν οι ψυχές των νεκρών, αναγνωρίσουν τους δικούς τους και δεν μπορούν μετά να τους αποχωριστούν (Λουκάτος, 1985). Η δοξασία αυτή είναι πανάρχαια. Οι πρόγονοί μας πίστευαν, ότι η καρυδιά με το βαθύ πράσινο (μαυροπράσινο) χρώμα, ήταν το **δέντρο του θεού Πλούτωνα**, και ότι μόνο αυτό υπήρχε στο βασίλειο των νεκρών, και πως στη σκιά του ξάπλωναν και αναπαύονταν οι ψυχές τους.

Εικ. 105 Χέρι εκκλησιαζόμενου την Πεντηκοστή, κρατώντας κλαδί καρυδιάς.

Τα φύλλα της καρυδιάς και ο καρπός της έχουν αιθέριο έλαιο το οποίο καθιστά την σκιά του δέντρου βαριά και προκαλεί πονοκέφαλο. Για αυτό και ονομάζεται καρυά που σημαίνει ότι δίνει πνεύμα βαρύ και καρωτικό σε όσους ξεκουράζονται κάτω από τον ίσκιο της (Γεννάδιος, 1914). Ακόμη και σήμερα οι κάτοικοι σε πολλά χωριά εξακολουθούν να θεωρούν την καρυδιά ως το **δέντρο του θανάτου** και γι' αυτό ποτέ δεν ξαπλώνουν και δεν κοιμούνται στον ίσκιο της. Επίσης «πιστεύουν», ότι εάν κάποιος νέος φυτέψει καρυδιές θα πεθάνει σε σύντομο χρονικό διάστημα και γι' αυτό καρυδιές φυτεύουν μόνο οι γέροντες συγχωριανοί τους (Γέρμας Καστοριάς, Διαδίκτυο).

Γ.8.6 Τέχνη και καρυδιά

Το ξύλο της καρυδιάς χρησιμοποιείται συχνά στην κατασκευή επίπλων και άλλων ξύλινων αντικειμένων μιας και είναι αρκετά ανθεκτικό. Το ίδιο το φυτό όμως, όπως και οι καρποί του απεικονίζονται και σε έργα τέχνης κυρίως ξένων καλλιτεχνών (Εικ. 106, 107).

Εικ.106 Αριστερά. «Η καρυδιά της Εδέμ»,Vladimir Kush.
Εικ. 107 Δεξιά. «Καρυδιά στο Denton, κοντά στο Grantham», Anthony Devis.

Γ.9 ΜΟΥΡΙΑ

Δεν ξαναφάνηκε η μαυροφορεμένη εκείνη γυναίκα, που ερχόταν στο κατώφλι μας κάθε χρονιά, την εποχή που γίνονται τα μούρα, ζητώντας με ευγένεια να της δώσουμε λίγο νερό από το πηγάδι της αυλής... Το δέντρο μας δεν ήταν από τις συνηθισμένες μουριές… το δικό μας έκανε κάτι μεγάλα, ξινά σαν βύσσινα και πολύ κόκκινα στο χρώμα.

ΣΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΤΟ ΣΠΙΤΙ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Εικ. 108 Μουριά (*Morus nigra* L.).

Ταξινομική κατάταξη της μουριάς (*Morus nigra* L.)	
Οικογένεια	Moraceae
Γένος	*Morus*
Είδος	*nigra* L.

Πίνακας 10 Ταξινομική κατάταξη της μουριάς (*Morus nigra* L.).

Γ.9.1 Βοτανικά χαρακτηριστικά

Στο γένος Μορέα (*Morus*) ανήκουν 12 είδη, τα οποία κατατάσσονται στην οικογένεια Moraceae. Η μουριά η μελανή (*Morus nigra* L.), (Εικ. 108, Πίνακας 10) είναι δέντρο πολυετές, πλούσιο σε γαλακτώδη χυμό. Το ύψος της φτάνει και τα 10-15 μέτρα. Έχει φύλλα πλατιά, ωοειδή, οδοντωτά ή έλλοβα και χνουδωτά, με βαθύ πράσινο χρώμα. Είναι φυτό μόνοικο ή δίοικο. Τα μονογενή άνθη είναι μικρά, σχεδόν αφανή και σχηματίζουν ωοειδείς η κυλινδρικές ταξιανθίες τύπου ιούλου. Τα αρσενικά άνθη φέρουν 4 σέπαλα και 4 στήμονες. Τα θηλυκά φέρουν 4 σέπαλα και μια δίχωρη ωοθήκη. Ο καρπός, το κοινό μούρο είναι σύνθετος καρπός (κοινοκάρπιο), με μελανέρυθρο χρώμα (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.9.2 Γεωγραφική εξάπλωση - Ιστορικά στοιχεία

Η μουριά η μελανή (*Morus nigra* L.), είναι δέντρο ιθαγενές της κεντρικής Ασίας. Σύμφωνα με μαρτυρίες του Θεόφραστου είχε εισαχθεί στην Ελλάδα από τους αρχαίους χρόνους. Σήμερα καλλιεργείται στην Ελλάδα και μερικές φορές απαντά αυτοφυής (Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια).

Γ.9.3 Μυθολογία

Όπως διηγείται ο Οβίδιος στο έργο του «Μεταμορφώσεις», Ο Πύραμος και η Θίσβη ήταν ένα άτυχο ζευγάρι από την Βαβυλώνα. Οι γονείς τους, τους απαγόρευσαν να αγαπιούνται και έτσι οι νέοι συμφώνησαν να συναντηθούν κρυφά κάτω από μια μουριά που έκανε άσπρα μούρα, κοντά σε μια πηγή. Όταν έφτασε εκεί ο Πύραμος είδε την εσάρπα της

Θίσβης στα δόντια ενός λιονταριού. Πιστεύοντας ότι η αγαπημένη του σκοτώθηκε κάρφωσε το σπαθί του στο στήθος του. Μόλις έφτασε η κοπέλα και βρήκε τον αγαπημένο της νεκρό, πήρε το σπαθί του και αυτοκτόνησε. Πεθαίνοντας η Θίσβη, ζήτησε από τους θεούς να φροντίσουν ώστε οι καρποί του δέντρου, κάτω από το οποίο εξελίχθηκε η τραγωδία, να έχουν στο εξής ένα σκούρο, **πένθιμο** χρώμα, σ' ανάμνηση της άτυχης αγάπης τους. Πράγματι, όπως μας διαβεβαιώνει ο Οβίδιος, από τότε τα φρούτα της μουριάς παίρνουν πάντα ένα σκούρο κόκκινο χρώμα όταν ωριμάσουν (Σκουλά, 2011). Η Μορέα ήταν μια από τις νύμφες Αμαδρυάδες, τις οκτώ κόρες του Οξύλου και της Αμαδρυάδος (Σκουλά, 2011).

Γ.9.4 Τέχνη και μουριά

Ο μύθος του Πύραμου και της Θίσβης αποτέλεσε θέμα σε πολλούς πίνακες και έργα τέχνης ξένων καλλιτεχνών (Εικ. 109, 110). Σε αυτούς απεικονίζεται και το δέντρο της μουριάς, το οποίο λόγω θλίψης μετατρέπει τους καρπούς του από άσπρους σε σκούρο κόκκινο, είτε σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, οι καρποί του βάφονται κόκκινοι από το αίμα του Πύραμου.

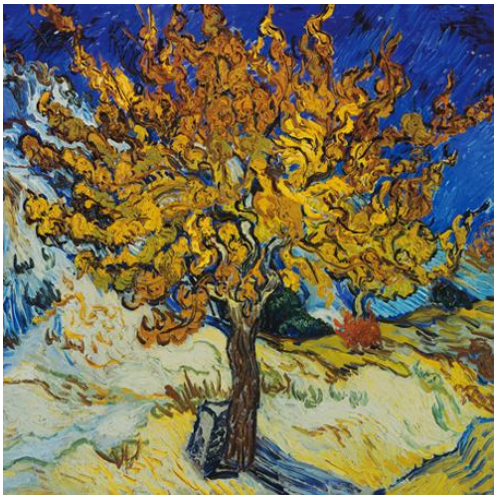

Εικ. 109 Αριστερά. Ο Πύραμος και η Θίσβη κάτω από το δέντρο της μουριάς που αλλάζει χρώμα στους καρπούς του. Netherlandish School, 15ος αιώνας. The Bridgeman Art Library.
Εικ. 110 Δεξιά. Η ίδια θεματική απεικόνιση από σύγχρονο, άγνωστο καλλιτέχνη.

Επιπλέον οι λαχταριστοί, ζουμεροί καρποί της μουριάς καθώς και η ίδια η μουριά αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για διάφορους καλλιτέχνες. Έτσι μπορούμε να τη θαυμάσουμε μέσα από τον ιδιαίτερο τρόπο που την απεικονίζει ο εκάστοτε ζωγράφος. (Εικ. 111, 112, 113).

Εικ. 111 «Μουριά», μεσαιωνική ζωγραφική, Capitulare de Curtis.

Εικ. 112 Mulberry-Tree, Μουριά, Vincent van Gogh,1889.

Εικ. 113 «Νεκρή φύση με άγρια μούρα», Osias Beert.

Γ. 10 ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μια άλλη μέθοδος προσέγγισης της ένωσης, της τέχνης με την επιστήμη είναι η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η τέχνη είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το περιβάλλον. Έχοντας σαν εργαλείο την τέχνη εκφράζεται η αντίληψη του ανθρώπου για τον κόσμο και η σχέση του με την φύση. Η τέχνη είναι ένα μέσο επικοινωνίας με το περιβάλλον και τον κόσμο γενικότερα, είναι μια μορφή έκφρασης της εκάστοτε σχέσης μας με το περιβάλλον αλλά και των οραμάτων μας για τον κόσμο (Φλογαΐτη, 2009).

Η τέχνη και οι καλλιτέχνες είτε με τον τρόπο που εκφράζονται είτε με υλικά που χρησιμοποιούν παραδίδουν στο κοινό νέες ερμηνείες για τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και τη σχέση μας με τη φύση. Από την πλευρά της η περιβαλλοντική εκπαίδευση επιζητεί την αλλαγή της σχέσης των ανθρώπινων κοινωνιών με το περιβάλλον μέσω της διαμόρφωσης οραμάτων για ένα καλύτερο κόσμο και της ανάπτυξης των ικανοτήτων για τη διεκδίκηση και τη δημιουργία αυτού του κόσμου. Ενός κόσμου όπου οι ανθρώπινες κοινωνίες θα λειτουργούν συλλογικά και υπεύθυνα με κοινωνική και οικολογική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη. Η τέχνη λοιπόν και η περιβαλλοντική εκπαίδευση πορεύονται παράλληλα αλλά και συναντώνται μέσα από κοινά πεδία αντίληψης και δράσης. Γι αυτό και η τέχνη μπορεί να συμβάλλει στην προσέγγιση των στόχων της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Φλογαΐτη, 2009).

Σε ένα πρώτο επίπεδο για να δρομολογήσουμε τις επιζητούμενες από την περιβαλλοντική εκπαίδευση αλλαγές στη σχέση μας με το φυσικό κόσμο και γενικότερα στις σχέσεις κοινωνίας και περιβάλλοντος χρειαζόμαστε παιδεία και, ασφαλώς, ευαισθησία. Η τέχνη ευαισθητοποιεί, ακονίζει την αντιληπτική μας ικανότητα, δημιουργεί αισθητική. Επί πλέον μας επιτρέπει να προσεγγίζουμε την αισθητική διάσταση της σχέσης μας με το περιβάλλον καθώς επίσης και την συμβολική διάσταση που εκφράζεται μέσα από τους διάφορους τρόπους της καλλιτεχνικής δημιουργίας: γραφικές τέχνες, εικαστικές τέχνες, κινηματογράφο, χορό, θέατρο, μουσική, λογοτεχνία κλπ (Φλογαΐτη, 2009).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως, πέρα από την ευαισθησία και την αισθητική, η τέχνη καλλιεργεί τα ήθη, προβάλλει αξίες, ερμηνεύει και αναδημιουργεί τη φύση και τον κόσμο. Κάθε τέχνη αντανακλά αλλά και διαμορφώνει τις αξίες μιας κοινωνίας. Κάθε καλλιτεχνική δημιουργία διατυπώνει μια πρόταση κουλτούρας. Και εκεί ακριβώς έγκειται η ευθύνη της τέχνης στη διαμόρφωση των σχέσεων ανάμεσα στην κοινωνία και το περιβάλλον. Η τέχνη πέραν της αισθητικής και της δημιουργικής έκφρασης μπορεί να αρθρωθεί με τους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και να γονιμοποιηθεί από αυτούς (Φλογαΐτη, 2009).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να εμπλουτίσει και να διευρύνει την αντίληψη των καλλιτεχνών για τον κόσμο, να εμβολιάσει την τέχνη με νέα μηνύματα, να δημιουργήσει και να αναδείξει νέα πεδία καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η τέχνη δηλαδή πέρα από τη συμμετοχή της στην περιβαλλοντική εκπαίδευση να γίνει μέρος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Να συμβάλει στην προώθηση των στόχων της αλλά και να μπολιαστεί με τους στόχους, τις αξίες και τα οράματα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Φλογαΐτη, 2009).

Και η τέχνη χρειάζεται την περιβαλλοντική της εκπαίδευση. Τον τελευταίο καιρό όλο και πιο φανερή είναι η προσέγγιση περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην τέχνη. Σε διάφορες χώρες του εξωτερικού όλο και πιο πολλές συναντήσεις γίνονται με το θέμα αυτό. Το άνοιγμα αυτό της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης προς τον κόσμο των τεχνών και της καλλιτεχνικής δημιουργίας επιβεβαιώνεται και από τα διεθνή συνέδρια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ένας από τους θεματικούς άξονες των συνεδρίων αφορά τη σχέση Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Όμως η σχέση αυτή βρίσκεται σε αρχικό επίπεδο, με διάσπαρτες προσπάθειες ερευνητικές και κυρίως εμπειρικές (Φλογαΐτη, 2009).

Η σχέση Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης έχει μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον και σταδιακά πρέπει να αρχίσει να απασχολεί ολοένα και περισσότερο την εκπαιδευτική κοινότητα. Μέσα από την σύγκλιση της τέχνης και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν επιτυγχάνεται μόνο η ευαισθητοποίηση της καλλιτεχνικής έκφρασης, αλλά παράλληλα διαμορφώνεται η κριτική σκέψη, οι αξίες και η αγωγή των μαθητών ως πολίτες (Φλογαΐτη, 2009).

Η επιστημονική κοινότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης χρειάζεται να βρει τρόπους για να ενσωματώσει τη μάθηση σχετικά με τις τέχνες και την καλλιτεχνική έκφραση, στους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Επιπλέον να παρουσιάσει στους μαθητές τον τρόπο με τον οποίο η καλλιτεχνική δημιουργία, ως διαμεσολαβητική διαδικασία ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο, μπορεί να συμβάλλει στην αναπλαισίωση της σχέσης φύσης - κοινωνίας. Τέλος να υποδείξει τους τρόπους, με τους οποίους η τέχνη μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, στην διαμόρφωση και ανάπτυξη ήθους και αξιών (Φλογαΐτη, 2009).

Έτσι λοιπόν έχοντας σαν ερευνητικό αντικείμενο την σύνδεση της Τέχνης με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ο απώτερος στόχος των εκπαιδευτικών είναι να βρουν έναν γόνιμο τρόπο σχεδιασμού μαθήματος που να ερεθίζει το ενδιαφέρον του μαθητή και να τον ωθεί στο να ανακαλύψει τον λύχνο της παιδείας, φωτίζοντας έτσι τα μονοπάτια της τέχνης, της φύσης και της κοινωνίας, βαδίζοντας μαζί του προς τον δρόμο της αειφορίας.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση προσεγγίζοντας την διεπιστημονικότητα μεταξύ κοινωνικών και θετικών επιστημών καλείται πλέον να κάνει και ένα άλλο, μεγαλύτερο, άλμα αυτό μεταξύ επιστήμης και τέχνης, τέχνης σε κάθε μορφή και είδος. Με τον τρόπο αυτό η περιβαλλοντική εκπαίδευση διευρύνεται και επεκτείνεται σε νέα ερευνητικά πεδία. Παράλληλα όμως και η τέχνη επωφελείται, με τη λογική ότι ακονίζει μέσω τις περιβαλλοντικής εκπαίδευσης τα εκφραστικά της μέσα και διευρύνει τον κοινωνικό της ρόλο (Φλογαΐτη, 2009).

Ο οικολογικός τρόπος σκέψης και δράσης μπορεί να διδαχτεί στα σημερινά σχολεία με διάφορες μορφές. Μία από αυτές θα μπορούσε να είναι μέσω της δημιουργίας καλλιτεχνικών έργων για το περιβάλλον, μια δραστηριότητα που οδηγεί μέσα από την πράξη, στη σύνδεση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με την Τέχνη. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, οι μαθητές μπορούν ακόμα να ανακαλύψουν τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αισθητική και την προστασία του περιβάλλοντος. Διευρύνοντας μέσα από την τέχνη, στη συνείδηση των μαθητών τις έννοιες περιβάλλον και προστασία, καλλιεργούμε τις αισθήσεις τους με σκοπό την ευαισθητοποίηση απέναντι στο άμεσο και έμμεσο περιβάλλον: την πόλη, τη φύση, την κοινότητα, τον πλανήτη (Σταθοπούλου και Πολυχρονάτου, 2009).

Η σχέση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Περιβαλλοντικής Τέχνης, καλλιεργείται και προάγεται μέσω της Οικοκαλλιτεχνικής Εκπαίδευσης (Ecological Art Education), η οποία συνδέεται άμεσα με την τέχνη, την οικολογία τη διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική εκπαίδευση (Σταθοπούλου και Πολυχρονάτου, 2009).

Πρόκειται για μια σύγχρονη μορφή εκπαίδευσης η οποία θα ήταν σημαντικό να ενταχτεί στο αναλυτικό πρόγραμμα των μαθητών. Τα τελευταία χρόνια, από το 1990 και μετά, έχουν εφαρμοστεί πολλά πιλοτικά και μη, προγράμματα καθώς και δράσεις που προωθούν την οικοκαλλιτεχνική εκπαίδευση στους τομείς της τέχνης, της οικολογίας, της εκπαίδευσης και της επικοινωνίας. Μέσα από τα προγράμματα της η οικοκαλλιτεχνική εκπαίδευση μεριμνά για την αποδοχή της σύνθετης πραγματικότητας ως μια οικολογική κοινότητα που χαρακτηρίζει την πλούσια σε βιολογική, κοινωνική και πολιτισμική διαφορετικότητα, καθημερινή διαβίωση στον πλανήτη γη (Krug, 2003). Όλες αυτές οι προσπάθειες σε παγκόσμιο επίπεδο αποσκοπούν κυρίως στην προετοιμασία νέων ανθρώπων, οι οποίοι καλλιεργώντας βαθιά μέσα τους την περιβαλλοντική συνείδηση, θα γίνουν κάποτε και οι ίδιοι δημιουργικοί και παραγωγικοί (Σταθοπούλου και Πολυχρονάτου, 2009).

Τέλος, η πρόταση για την ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης των μαθητών, αφορά τη δημιουργία έργων Περιβαλλοντικής Τέχνης, με θέμα τα φυτά. Η ασχολία με τη δημιουργία κήπων ή παρτεριών ή δενδροφύτευσης, δίνει στους μαθητές την ευκαιρία όχι μόνο να ανακαλύψουν τη ζωή των φυτών αλλά και να προβληματιστούν για σημαντικά περιβαλλοντικά ζητήματα όπως: η βιοποικιλότητα, η διατήρηση της άγριας ζωής, η προστασία της πανίδας και της χλωρίδας, η απαγόρευση των μεταλλαγμένων, ο ρόλος της βιοτεχνολογίας κα. Με αφορμή τα προηγούμενα έργα, οι μαθητές μπορούν να δράσουν ανάλογα. Π.χ. Να επιλέξουν φυτά, λουλούδια ή δένδρα που συνδέονται με ελληνικούς μύθους ή που χαρακτηρίζουν κάποια ελληνική περιοχή και να δημιουργήσουν μια δική τους αισθητική παρέμβαση στο άμεσο ή έμμεσο περιβάλλον τους (Σταθοπούλου και Πολυχρονάτου, 2009).

Η Περιβαλλοντική Τέχνη, εκ καταβολής, αποτελεί ένα κίνημα που βασίζεται στην ηθική αξία της αμοιβαιότητας και της αλληλεξάρτησης λόγω του βαθμού αμεσότητας της σχέσης του έργου τέχνης με τη φύση και το περιβάλλον. Από τη σκοπιά αυτή, είναι βέβαιο ότι πρόκειται για μια σχέση που δεν ακολουθεί μόνο τις φυσικές και βιολογικές διαδρομές, αλλά συμβαδίζει με την πολιτισμική και ιστορική εξέλιξη των οικοσυστημάτων (Wallen and Lerner, 2004). Παράλληλα, η περιβαλλοντική τέχνη θέτει καίρια ζητήματα της αισθητικής και της ηθικής, τα οποία καθορίζουν τελικά τις απόψεις που αφορούν τη διατήρηση και την προστασία της φύσης και του τοπίου (Lier, 1994).

Δ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως λέει ο Poincare «Ο επιστήμονας δεν μελετά τη φύση επειδή είναι χρήσιμη, αλλά τη μελετά επειδή την απολαμβάνει και την απολαμβάνει επειδή είναι όμορφη. Αν η φύση δεν ήταν όμορφη δεν θα άξιζε την προσοχή μας και αν η φύση δεν άξιζε την προσοχή μας, τότε και η ζωή δεν θα άξιζε να τη ζούμε...» (Jules Henri Poincare). Με τη φράση αυτή, ο Poincare μας παρουσιάζει το περιεχόμενο και την ουσία της ανθρώπινης ζωής ιδιαίτερα, ως άρρηκτα συνδεδεμένης με τη φύση στην οποία είναι ενταγμένη.

Οι ανθρώπινες κοινωνίες από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα αντλούν από το περιβάλλον θεματολογία όπου συχνά απεικονίζονται φυτά, μέσα από τα οποία ο καλλιτέχνης περνά συμβολικά νοήματα. Το κάθε φυτό με βάση τα μορφολογικά και τα βοτανικά του χαρακτηριστικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν σύμβολο και να μεταφέρει μηνύματα μέσα από την παρουσία του σε μια τοιχογραφία, ένα πίνακα, την αναπαράσταση σε κάποια αγγείο.

Με αφορμή λοιπόν τα φυτά που συναντά ένας μαθητής στα νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα της θεωρητικής κατεύθυνσης, μέσα από αυτήν την εργασία γίνεται μια προσπάθεια για την ανάδειξη του συμβολισμού και των καλλιτεχνικών επιρροών που είχαν τα συγκεκριμένα φυτά στην ζωή και στον πολιτισμό των ανθρώπων, αποσκοπώντας στην ανάδειξη της αξίας των φυτών μέσα στην θρησκεία, την τέχνη, την λατρεία, τα ήθη και τα έθιμα.

Βλέπουμε λοιπόν το κυπαρίσσι από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα να υψώνεται στα κοιμητήρια σαν **έμβλημα πένθους και αείφυλλο σύμβολο διάρκειας μέσα στον χρόνο**. Έχοντας εξαιρετική θέση στην θρησκεία από την αρχαιότητα κοσμεί τα ιερά των θεών και συναντάται σε ιερά άλση. Συναντάται στην αγιογραφία και κατά την βυζαντινή και μεταβυζαντινή γλυπτική σαν **χριστιανικό σύμβολο**. Στη σύγχρονη εποχή κατέχει δεσπόζουσα θέση στα έργα σπουδαίων ξένων και ελλήνων καλλιτεχνών.

Το ρόδο θεωρείται ο βασιλιάς των λουλουδιών, είναι **σύμβολο του έρωτα και της ομορφιάς**. Έχει συσχετιστεί με την **αρχοντιά** και έχει χρησιμοποιηθεί ως **έμβλημα φρόνησης, ηγεσίας και διάκρισης** σε πολλούς ηγεμονικούς οίκους. Για τους αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους το ρόδο ήταν το λουλούδι της Αφροδίτης και **συμβόλιζε την άνοιξη, την αγάπη, την ομορφιά, την γοητεία, αλλά και μια μεταβατική κατάσταση**. Κατά το Χριστιανισμό, το ρόδο έγινε συμβολικό φυτό της Παναγίας, **συμβολίζοντας το κάλλος, την χάρη, την δροσερότητα, την τρυφερότητα και την αγνότητα**, ενώ ακόμη και σήμερα παραμένει ως σύμβολο **αγάπης**. Το ρόδο συναντάται από την αρχαιότητα σε αρχαία νομίσματα, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, σε πίνακες, ακόμα και σε κιονόκρανα.

Το λευκό κρίνο από τις μινωικές τοιχογραφίες, ως και τους σημερινούς πίνακες αποτελεί **έμβλημα αγνότητας και καθαρότητας**, με έντονο θρησκευτικό και αυτοκρατορικό χαρακτήρα. Από ανέκαθεν το μοτίβο του κρίνου πληρούσε τον πόθο του ανθρώπου για **συμμετρία και αρμονία, την τέλεια μορφή** που αντιπροσωπεύει τη **θεία δημιουργία**. Επιπλέον υποδήλωνε έναν **ευγενή τρόπο ζωής** και συσχετίστηκε με **την ισχύ.** Στα νεότερα ελληνικά και ρωμαϊκά χρόνια θεωρήθηκε ως το σύμβολο της υπέρτατης **αγάπης, της αναπαραγωγής, και της δόξας**. Κατά το Μεσαίωνα το λευκό *Lilium candidum* L. γίνεται το λουλούδι της Παναγίας, συμβολίζοντας **την καθαρότητα της ψυχής και της αγνότητας**. Ως εκ

τούτου, το κοινό του όνομα είναι κρίνος της Παναγίας. Στη σύγχρονη εποχή χρησιμοποιείται ως **σύμβολο αγνότητας και παρθενικής κατάστασης**.

Η ελιά κατεξοχήν ιερό δένδρο από την μινωική και μυκηναϊκή Ελλάδα γίνεται ιερό σύμβολο της Αθηνάς. Δένδρο υπέρ-αιωνόβιο, αειθαλές στεφανώνει ως έπαθλο τους Ολυμπιονίκες αθλητές και γίνεται **σύμβολο ειρήνης και νίκης.** Αν και συμβολίζει τη διατήρηση της ζωής, γίνεται η τελευταία κλίνη του νεκρού. Οι κλάδοι της ελιάς αποτελούσαν σύμβολο εξαγνισμού και Ικεσίας. Η ελιά είναι άμεσα συνδεδεμένη με **την ευημερία και τον πλούτο**, είναι ένα δέντρο αέναο και αειθαλές που σπέρνει **ελπίδα και ιερότητα** σε ότι προσεγγίζει και χαρακτηρίζεται ως **σύμβολο συμφιλίωσης** μεταξύ Θεού και ανθρώπου. Η ελιά πάντα αποτελούσε **σύμβολο γονιμότητας και ευημερίας**, είναι το **δέντρο της ειρήνης και της συμφιλίωσης του ανθρώπου με τον άνθρωπο**.

Το αμπέλι, το αγαπημένο φυτό του θεού Διόνυσου και στα χριστιανικά χρόνια το φυτό που προστάτευε ο Άγιος Τρύφωνας, μαζί με την ελιά και την συκιά αναφέρονται επανειλημμένα σαν **σύμβολο ειρήνης και ευημερίας** στην Βίβλο. Το κλήμα ήταν το **δέντρο της γνώσεως** στην Εδέμ. Χρησιμοποιήθηκε κατά τα βυζαντινά χρόνια σε πολλές παραβολές σχετικές με τους υπηκόους του Βυζαντίου και την Βυζαντινή αυτοκρατορία. Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο ο **Ιησούς παρομοιάζει τον εαυτό του με την άμπελο** και τους **μαθητές του, καθώς και τους πιστούς στον λόγο του, με τα κλίματα**.

Το σύκο **συμβολίζει την γονιμότητα και την ευημερία, την ενότητα και την γνώση**. Η λατρεία της συκιάς ως ιερού δέντρου, έχει συνδεθεί με την λατρεία της βλάστησης και με το Διόνυσο. Στην αρχαία Ελλάδα τα φύλλα συκιάς, τα συναντάμε να κοσμούν νομίσματα, ενώ τα σύκα αποτελούν εκλεκτό είδος διατροφής για τους Αθηναίους όπου απαγορεύουν την εξαγωγή τους. Επιπλέον σύμφωνα με την Βίβλο ήταν το αρχαιότερο ένδυμα, το οποίο κάλυψε την γύμνια των πρωτόπλαστων.

Η καλαμιά, την οποία ερωτεύτηκε ο Πάν ίσως να συμβολίζει την **μοναξιά και την προστασία** μιας και φύεται σε παραποτάμιες περιοχές που δεν συναντάτε κοντά της κάποιο άλλο είδος φυτού, είτε χρησιμοποιείται σαν ανεμοφράκτης από τους αγρότες για να προστατέψουν τις καλλιέργειές τους.

Η καρυδιά ήταν το δέντρο του θεού Πλούτωνα, στη σκιά της ξάπλωναν και αναπαύονταν οι ψυχές των νεκρών σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες. Επιπλέον πίστευαν πως **η καρυδιά εξασφαλίζει υγεία και αποδιώχνει τα κακά πνεύματα**. Τα φύλλα της καρυδιάς χρησιμοποιούνται από αρχαιοτάτων χρόνων σε ταφικά έθιμα και πανάρχαιες δοξασίες. Ακόμη και σήμερα οι κάτοικοι σε πολλά χωριά εξακολουθούν να θεωρούν την καρυδιά ως το **δέντρο του θανάτου** και γι’ αυτό ποτέ δεν ξαπλώνουν και δεν κοιμούνται στον ίσκιο της.

Τα μούρα παίρνουν πάντα ένα σκούρο κόκκινο χρώμα όταν ωριμάσουν προς ένδειξη **πένθους** για το τραγικό τέλος του Πύραμου και της Θίσβης σύμφωνα με τον μύθο του Οβίδιου. Οι χυμώδεις καρποί της μουριάς καθώς και η ίδια η μουριά αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για διάφορους καλλιτέχνες κυρίως του εξωτερικού.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση προσεγγίζοντας την διεπιστημονικότητα μεταξύ κοινωνικών και θετικών επιστημών καλείται πλέον να συνδέσει την επιστήμη με την τέχνη. Η τέχνη είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το περιβάλλον και μπορεί να συμβάλλει στην προσέγγιση των στόχων της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Και η τέχνη όμως χρειάζεται την περιβαλλοντική της εκπαίδευση. Τον τελευταίο καιρό όλο και πιο φανερή είναι η προσέγγιση περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην τέχνη. Η σχέση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Περιβαλλοντικής Τέχνης, καλλιεργείται και προάγεται μέσω της Οικοκαλλιτεχνικής Εκπαίδευσης (Ecological Art Education), η οποία συνδέεται άμεσα με την τέχνη, την οικολογία τη διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική εκπαίδευση. Η σχέση Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης έχει μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον και σταδιακά πρέπει να αρχίσει να απασχολεί ολοένα και περισσότερο την εκπαιδευτική κοινότητα.

Η γνώση δεν είναι έμφυτη, ο άνθρωπος συνεχώς την ανακαλύπτει, χτίζει τα μορφωτικά του θεμέλια από την αρχή της παιδικής του ηλικίας και συνεχώς εποικοδομεί πάνω σε αυτά. Καταλυτικός παράγοντας για την μορφωτική του ζύμωση είναι η οικογένεια και το σχολείο. Μέσα από το σχολείο ο μαθητής πρέπει να νιώθει σαν ένας εξερευνητής, που ο τελικός προορισμός του είναι η παιδεία. Μια αειφόρα παιδεία που θα τον ολοκληρώσει σαν άνθρωπο και διαρκώς θα βελτιώνει το πνεύμα του και την ψυχή του. Ο μαθητής λοιπόν πρέπει να μπει στην διαδικασία να μην βλέπει ρηχά την γνώση που του προσφέρεται, αλλά να μπορεί να την συνδυάζει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελίδη ΧΓ (1999). Έρωτας και τρύγος στο Βυζάντιο. Η Καθημερινή 22/8/1999.

Αναγνωστάκης Η (1999). Εγώ κόβω τα σταφύλια από τ' αμπέλια. Η Καθημερινή 22/8/1999.

Βαλαμώτη Σ (1992) Γεωργικά προϊόντα από το νεολιθικό οικισμό Γιαννιτσά Β, μια προκαταρκτική προσέγγιση μέσω των αρχαιοβοτανικών δεδομένων ΑΕΜΘ 6: 177-184.

Γεννάδιος ΠΓ (1914) Λεξικόν Φυτολογικόν. Εκ του Τυπογραφείου Παρασκευά Λεώνη, Αθήνα.

Γερολυμάτου Μ (1999). Βυζαντινές τελετουργίες. Η Καθημερινή 22/8/1999.

Γεωργίου Μ (2001) Η ελιά στην αρχαιότητα. Εργασία στα πλαίσια του Μαθήματος «Εκπαιδευτικές χρήσεις του Διαδικτύου». Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Γιούρη Ε. (1978) Ο κρατήρας του Δερβενίου. Τα Νέα 21/5/2005.

Δημητρίου Κ (2007) Η Ιστορία του Ελαιόλαδου από την Αρχαιότητα. Πτυχιακή εργασία. Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Θετικές Επιστήμες Φυτολογία (1983). Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, Τόμος 10.

Επίτομο λεξικό Ελληνικής Μυθολογίας (1969). Εκδ. οίκος Χάρη Πάτση, Αθήνα.

Καραλή Λ, Μαυρίδης Φ (1993) Η πρώτη εμφάνιση της αμπέλου. Προβληματισμοί και προτάσεις για την ένταξη της αμπέλου και των προϊόντων της στη Νεολιθική και την Πρωτο-Χαλκή περίοδο της Βόρειας Ελλάδας. Αμπελοοινική ιστορία στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης, Ε΄ Τριήμερο Εργασίας, Νάουσα, 17-19/9/1993, :150-157.

Κουνελάκη Π (1999). Επιμέλεια Αφιερώματος. Η Καθημερινή 22/8/1999.

Κουράκου-Δραγώνα Σ (1998) Κρατήρ μεστός ευφροσύνης. Αθήνα.

Λογοθέτης Β (1962) Αι αυτοφυείς άμπελοι (*Vitis vinifera* L *ssp. silvestris* Gmel.) ως πρωτογενές αμπελουργικόν υλικόν εν Ελλάδι. Επιστημονική Επετηρίς της Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τ. ΙΖ'.

Λουκάτος Δ (1985) Συμπληρωματικά του Χειμώνα και της Άνοιξης. Εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα.

Μαγκαφά Μ, Κωτσάκης Κ, Ανδρέου Σ (1993) Αμπελοκαλλιέργεια στην προϊστορική Μακεδονία. Τα δεδομένα της προϊστορικής Τούμπας Θεσσαλονίκης. Αμπελοοινική Ιστορία στο Χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης, Ε΄ Τριήμερο Εργασίας, Νάουσα, 17-19/9/1993, σσ. 158-169.

Ματθαίου Α (1994) Η ελιά στην Τουρκοκρατία. Η Καθημερινή 16/1/1994.

Μπαμπινιώτης Γ (2002) Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β' έκδοση. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα.

Μπάουμαν Ε (1993) Ελληνική χλωρίδα στον μύθο, την τέχνη και την λογοτεχνία, Β' έκδοση. Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Αθήνα.

Μπάουμαν Ε (2004) Φυτά σε αρχαία ελληνικά νομίσματα, Α' έκδοση. Ηλίβατον, Αθήνα.

Μπουλώτης Χ (1994) Κρητο-μυκηναϊκοί χρόνοι. Η Καθημερινή 16/1/1994.

Νεοελληνική λογοτεχνία Γ' Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητική Κατεύθυνση (2011), Β' Έκδοση. ΟΕΔΒ, Αθήνα.

Ξαγοράρη (1990) Ιστορία του ελληνικού κρασιού.

Παπαδόπουλος Σ (1994) Ελιά και Ελλάδα. Η Καθημερινή 16/1/1994.

Ρούμπος Κ (2000) Οικότυποι ελιάς του Άγιου Όρους. Πτυχιακή Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σάλλα Τ (2009) «Το Δέντρο, στοιχείο εικαστικής και εκπαιδευτικής προσέγγισης». Σε: Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/ Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δέντρο & την Ανακύκλωση. Περιβαλλοντική Τέχνη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. 1ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τέχνης & Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης 29-31 Μάιου.

Σκουλά Μ, Σαρπάκη Α, Dal Cin D' Agata C (2011) Βοτανική ποικιλότητα της Κρητικής διατροφής. Συμπόσια Ελληνικής Γαστρονομίας, 16-17/7/2011, Καράνου, Χανιά.

Σταθοπούλου Π, Πολυχρονάτου Ε (2009) «Έργα τέχνης και δραστηριότητες με στόχο την ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης των μαθητών». Σε: Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/ Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δέντρο & την Ανακύκλωση. Περιβαλλοντική Τέχνη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. 1ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τέχνης & Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης 29-31 Μάιου.

Στεφάτου Ε, Παπαδοπούλου Α (2007) Το Ελαιόλαδο και η Επιδερμίδα. Πτυχιακή Εργασία. Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

Φάκλαρης ΠΒ (1999). Τρύγος: πανηγύρι της ζωής. Η Καθημερινή 22/8/1999.

Φλογαΐτη Ε (2009) «Διερευνώντας εμπειρικά μία γόνιμη σχέση». Σε: Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/ Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δέντρο & την Ανακύκλωση. Περιβαλλοντική Τέχνη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. 1ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τέχνης & Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης 29-31 Μάιου.

Χατζησάββας Σ. (2003) Το κυπριακό κρασί στην Αρχαιότητα. Το βιβλίο του Κυπριακού κρασιού.

Χριστοδουλάκης ΝΣ, Γαργεράκη ΚΕ (2012) Ιστορίες Φυτών με Άρωμα Ελλάδας, Α' έκδοση. Εκδόσεις Περπινιά, Αθήνα.

Ξένη βιβλιογραφία

Abrams D (1997) Sexual Symbolism and Merkavah Speculation in Medieval Germany. Mohr Siebeck, Tübingen.

Battey NH (2002) Plant culture: thirteen seasonal pieces. Introduction. *Journal of Experimental Botany* 53: 2289-2291.

Battey NH (2003) Plant culture: thirteen seasonal pieces. *Journal of Experimental Botany* 54: (12 articles, one in each monthly issue).

Bell G, In Brock JH, Wade M, Pysek P, Green D (1997) Ecology and management of *Arundo donax*, and approaches to riparian habitat restoration in Southern California. Plant Invasions: Studies from North America and Europe. Blackhuys Publishers Leiden: 103-113.

Berry EW (1914) Notes on the Geological History of the Walnuts and Hickories. Government Printing Office, Washington.

Bostock J, Riley HT (1890) The Natural History of Pliny. George Bell and Sons, London 4: 515.

Bottema S (2000) The Holocene History of Walnut, Sweet Chestnut, Manna-ash and Plane Tree in the Eastern Mediterranean. In Jean-Marc Luce, ed., Paysage et alimentation dans le monde grec. Presses universitaires du Mirail, Toulouse: 35, 36, 38, 41.

Dandekar AM, Leslie CA, McGranahan GH (2005) *Juglans regia* Walnut, in Litz RE (ed) Biotechnology of Fruit and Nut Crops. Cambridge, MA, CABI Pub.: 307.

Eisen G (1901) The fig It's history, Culture and Curing with a Descriptive Catalogue of the Known Varieties of figs. Government Printing Office. Washington.

Hartmann H (1981) Augusto Giacometti, ein Leben für die Farbe, Pionier der abstrakten Malerei. *Schriftenreihe des Bündner Kunstmuseums,* Chur, 211.

Heydenreich LH (1972) Italienische Renaissance. Anfänge und Entfaltung in der Zeit von 1400 bis 1460. *Universum der Kunst*. CH. Beck, München.

Hoshovsky M (1987) *Arundo donax*. Element Stewardship Abstract. The Nature Conservancy, San Francisco.

Janushevich Z V, Nikolaenko G M, (1979) Fossil remains of cultivated plants in the ancient Tauric Chersonesos, Festschrift Maria Hopf, U.Körber-Grohne, pp. 115-134.

Kandeler R, Ullrich WR (2009a) Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art: General Introduction. *Journal of Experimental Botany* 60: 5-355.

Kandeler R, Ullrich WR (2009b) Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art: OCTOBER: Roses. *Journal of Experimental Botany* 60: 3611-3613.

Kandeler R, Ullrich WR (2009c) Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art: JUNE: Lilies. *Journal of Experimental Botany* 60: 1893-1895.

Kislev ME, Hartmann A, Bar-Yosef O (2006a) Early Domesticated Fig in the Jordan Valley. *Science* 312(5778): 1372.

Kislev ME, Hartmann A, Bar-Yosef O (2006b) Response to Comment on "Early Domesticated Fig in the Jordan Valley". *Science* 314(5806): 1683b.

Krug D (2003) Teaching Art in the Contex of Everyday Life. www.Getty.edu/artsednet/ resources/Ecology.

Lev-Yadum S, Ne'eman G, Abbo S, Flaishman MA (2006) Comment on "Early Domesticated Fig in the Jordan Valley". *Science* 314(5806): 1683a.

Lier J (1994) Environmental Ethics and Aesthetics: Zone or Contact and Separation. Association of American Geographers - 90th Annual meeting. www.Greenmuseum.

Marinatos S (1986) Kreta, Thera und das mykenische Hellas. Special edition. Hirmer, München.

McGovern PE, Fleming SJ, Katz SH (2003) The origins and ancient history of wine. Princeton University Press.

Murray P, Murray L (2004) Oxford dictionary of Christian art. Oxford University Press, Oxford.

Oakins AJ (2001) An Assessment and Management Protocol for *Arundo donax* in the Salinas Valley Watershed. A Capstone Project. California State University Monterey Bay.

Perdue RE (1958) *Arundo donax* - source of musical reeds and industrial cellulose. *Economic Bot.* 12: 368-404.

Polunin O, Huxley A (1987) Flowers of the Mediterranean. Hogarth Press, London.

Rhizopoulou S (2004) Symbolic plant(s) of the Olympic Games. *Journal of Experiment Botany* 55:1601-1606.

Rhizopoulou S (2007) Olea europaea: a botanical contribution to culture. *American-Eurasian Journal of Agric & Environ. Sciences* 2: 382-387.

Rhizopoulou S, Katsarou A (2008) The plant material of medicine. *Advances in Natural and Applied Sciences* 2: 94-98.

Wallen, Lerner (2004) Enviromental Art in Thinking and Practice. http://www.studiotara.net/ecoart.

White KD (1967) Agricultural Implements of the Roman World. Cambridge.

Wilhelmina M, Feemster J, Meyer FG (2002) The Natural History of Pompeii: 117 Cambridge University Press, New York.

Wilson RJA (1987-8) Archaeology in Sicily 1982-8. Archaeological Reports 34: 149.

Smith AF (2010) Historical Virtues of the Walnut. California Walnut Board and Commission, Folsom.

Starr F, Starr K, Loope L (2003) Ficus carica Edible fig Moraceae. United States Geological Survey. Biological Resources Division. Haleakala Field Station, Maui, Hawaii.

Tous J. and Ferguson L (1996) Mediterranean fruits, p. 416–430. In: J. Janick (ed.) Progress in new crops. ASHS Press, Arlington.

Διαδίκτυο

Γέρμας Καστοριάς http://germaskastorias.blogspot.gr/

Ο Πολιτισμός της Ελαιοκομίας στην Κρήτη http://polelia.sedik.gr/knosos.html

Πολύλοφο, γιορτή σύκου http://www.polylofos.gr/index.php/giorti-sykoy/peri-sykoy

Ρουμπέκα Κ (2011) http://www.artmag.gr/art-history/artists-faces/3043-simone-martini

Φυτά σε Αρχαία Νομίσματα http://www.alphanumismatics.gr/coinknow.aspx?id=7

Common fig, Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Common_fig

Fleur de Lis, Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Fleur-de-lis

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα φυτά από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα αποτέλεσαν βασικό παράγοντα της ανθρώπινης ιστορίας και του πολιτισμού. Οι ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά των φυτών συνέβαλαν στην χρήση τους ως συμβόλων. Επίσης τα φυτά έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους σε διάφορους τομείς που είναι συνυφασμένοι με την ανθρώπινη ύπαρξη, όπως η θρησκεία, η μυθολογία, η τέχνη κ.α.

Μέσα από το μάθημα της λογοτεχνίας, ένας μαθητής μπορεί να συναντήσει ορισμένα φυτά, τα οποία συνήθως απλά τα προσπερνάει, εφόσον δεν του κεντρίζουν το ενδιαφέρον. Μέσα από την παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να έρθουν οι μαθητές της θεωρητικής κατεύθυνσης σε επαφή με μια άλλη διάσταση των φυτών, βλέποντας την συμβολή τους στον πολιτισμό, στις τέχνες και την θρησκεία κατά το πέρασμα των αιώνων. Επιπλέον η εργασία έχει σαν σκοπό να δώσει ιδέες και να εμπνεύσει εκπαιδευτικούς που ασχολούνται με την περιβαλλοντική εκπαίδευση, καθώς και να ενθαρρύνει την εφαρμογή του διαθεματικού μαθήματος στα σχολεία, συνδυάζοντας την βιολογία με τις θεωρητικές επιστήμες. Έτσι το ταξίδι μέσα στον μαγευτικό κόσμο των φυτών ξεκινά με ένα μικρό δείγμα, αλλά με μια μεγάλη προοπτική για μετέπειτα έρευνα και μελέτη και άλλων φυτών. Το ευθυτενές κυπαρίσσι, το ερωτικό ρόδο, το αγνό κρίνο, η ειρηνική και νικηφόρος ελιά, το μεθυστικό αμπέλι, το γόνιμο και μυστηριώδες σύκο, η μοναχική καλαμιά, η σκουρόχρωμη καρυδιά και η θλιμμένη μουριά ίσως να είναι η αφετηρία για μια διαδρομή που χάνεται στα βάθη των αιώνων και οδηγεί σε πολιτισμικά μονοπάτια που διευρύνουν την γνώση, την μόρφωση και την παιδεία. Κάποια από τα φυτά αυτά είναι πρωταγωνιστές της μεσογειακής χλωρίδας, μιας και έχουν χαρακτηρίσει το Ελληνικό και κατ’ επέκταση το Μεσογειακό τοπίο. Ο Οδυσσέας Ελύτης είχε πει: «Αν η Ελλάδα καταστραφεί τελείως θα μείνει μια ελιά, ένα κλήμα και μια βάρκα. Είναι αρκετά για να ξαναχτιστεί από την αρχή!»

Συνδυάζοντας λοιπόν την βιολογία με την λογοτεχνία και γενικότερα την επιστήμη με τις τέχνες, δίνεται ένα καλό παράδειγμα στο ότι όλα είναι αλληλένδετα και ότι δεν πρέπει να δεχόμαστε την στεγνή και ρηχή γνώση βάζοντας παρωπίδες, αλλά πρέπει να ανοίγουμε τους ορίζοντες μας και να εξετάζουμε διαθεματικά κάθε εκπαιδευτική μας προσέγγιση. Το κλειδί σε μια τέτοια προσπάθεια είναι η αναζήτηση, το προσωπικό ψάξιμο, το οποίο για να ξεκινήσει χρειάζεται ισχυρά ερεθίσματα για να κινήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών και να αποτελέσουν εφαλτήριο για ένα νέο και πιο σύνθετο τρόπο μάθησης που κατ’ επέκταση θα διαμορφώσει και τον τρόπο ζωής και θα συντελέσει στην πολύπλευρη καλλιέργεια του ανθρώπου!

SUMMARY

UNIVERSITY OF ATHENS, BIOLOGY DEPARTMENT
MASTER DEGREE
"RECENT TRENDS IN THE TEACHING OF BIOLOGICAL SUBJECTS AND NEW TECHNOLOGIES"

Study on archival material contributed to the emergence of disciplines in the Biology Department, University of Athens

Subtitle

From texts of the Greek Literature, studied in Theoretical Direction of the third class of Lyceum, to the symbolic characteristics of plants: a didactic approach

Efstathia Stathoulopoulou (216018) Biologist

Supervisor: S. Rhizopoulou, Associate Professor of Plant Ecophysiology, Department of Botany, Faculty of Biology, University of Athens

Plants from antiquity until today have been a key factor in human history and culture. The botanical properties of plants contributed to utilize plants as symbols and take a leading role in various artistic compositions, leaving their mark in various fields inherent to human existence, such as religion, mythology and art. Through the course of literature, a student may encounter some plants, usually simply skips if not excited his interest. Through the present work is an effort to bring students into contact with another dimension of plants, seeing their contribution to culture, arts and religion during the centuries. Moreover, the study is intended to provide ideas and inspire educators with environmental education, and to encourage the application of interdisciplinary courses in schools, combining biology with artistic and theoretical sciences. This journey into the magical world of plants starts with a small sample, but with a great perspective for subsequent research and study additional plants. The mournful cypress, erotic rose, lily pure, peaceful and victorious olive intoxicating vineyards, fertile and mysterious fig, the lone reed, the funeral walnut and mulberry sad may be the start of a path that goes the centuries and leads to cultural pathways that broaden the knowledge, culture and education. Some of these plants are protagonists of the Mediterranean flora, since they have identified the Greek and thus the Mediterranean landscape. Odysseas Elytis had said: "If Greece will remain completely destroyed an olive tree, a vine and a boat. It is enough to rebuild from scratch!" Thus, combining biology with literature and general science with the arts is a good example that everything is interconnected and that we should not accept it dry and shallow knowledge putting blinkers, but we must open our horizons and consider any interdisciplinary our educational approach. And the key to such an effort is the search, staff search, which it needs for strong stimuli to engage student interest and a springboard for a new and more complex way of learning thus will shape and lifestyle and contribute to the multifaceted culture of human!